

МІНІСТЭРСТВА АХОВЫ ЗДАРОЎЯ РЭСПУБЛІКІ БЕЛАРУСЬ
БЕЛАРУСКІ ДЗЯРЖАЎНЫ МЕДЫЦЫНСКІ ЎНІВЕРСІТЭТ
КАФЕДРА БЕЛАРУСКАЙ І РУСКАЙ МОЎ

БЕЛАРУСКАЯ МОВА: ПРАФЕСІЙНАЯ ЛЕКСІКА

(для спецыяльнасцей медыка-біялагічнага профілю)

Рэкамендавана Вучэбна-метадычным аб'яднаннем па педагагічнай адукацыі ў якасці вучэбна-метадычнага дапаможніка для студэнтаў устаноў вышэйшай адукацыі, якія навучаюцца па спецыяльнасцях:
01-02 04 01 «Біялогія і хімія», 01-02 04 02 «Біялогія і геаграфія»

Мінск БДМУ 2020

УДК 811.161.3:61(075.8)
ББК 81.2Бел-923
Б43

А ў т а р ы: д-р філалаг. навук, праф. каф. мовазнаўства і лінгвадыдактыкі Беларускага дзяржаўнага педагагічнага ўніверсітэта імя М. Танка Н. У. Чайка; канд. філалаг. навук, дац. каф. беларускай і рускай моў Беларускага дзяржаўнага медыцынскага ўніверсітэта Т. М. Мельнікава; ст. выкл. каф. беларускай і рускай моў Беларускага дзяржаўнага медыцынскага ўніверсітэта А. А. Носік; ст. выкл. каф. беларускай і рускай моў Беларускага дзяржаўнага медыцынскага ўніверсітэта Н. В. Ратынская

Р э ц е н з е н т ы: канд. філал. навук, дац., заг. каф. беларускай і рускай моў Беларускага дзяржаўнага эканамічнага ўніверсітэта В. М. Губская; каф. рускай мовы і культуры маўлення Ваеннай акадэміі Рэспублікі Беларусь

Беларуская мова : прафесійная лексіка (для спецыяльнасцей медыка-біялагічнага профілю) : вучэбна-метадычны дапаможнік / Н. У. Чайка [і інш.]. – Мінск : БДМУ, 2020. – 103 с.

ISBN 978-985-21-0651-1.

Змяшчае вучэбныя заданні і адаптаваныя тэксты з перадтэкставымі і паслятэкставымі заданнямі, а таксама кантрольныя работы, якія дазваляць паглыбіць веды па беларускай мове і засвоіць лексічны матэрыял, неабходны для вядзення дакументацыі і вусных зносін у прафесійнай сферы.

Прызначаны для студэнтаў 1-га і 2-га курсаў, якія атрымліваюць вышэйшую адукацыю па медыцынскім і прыродазнаўчым профілях, аднак можа быць скарыстаны і студэнтамі іншых спецыяльнасцей.

УДК 811.161.3:61(075.8)
ББК 81.2Бел-923

ISBN 978-985-21-0651-1

© УА «Беларускі дзяржаўны
медыцынскі ўніверсітэт», 2020

ТЭМА 1. БЕЛАРУСКАЯ МОВА І ЯЕ МЕСЦА Ё СІСТЭМЕ АГУЛЬНАЧАЛАВЕЧЫХ І НАЦЫЯНАЛЬНЫХ КАШТОЎНАСЦЕЙ

ПАНЯЦЦЕ МОВЫ

Заданне 1. Перакладзіце на беларускую мову наступныя словазлучэнні: прымаць к сведенню, воспринимающий человек, облечён в языковую форму, мысленные установки, испытуемый человек, молчащий человек.

Заданне 2. Знайдзіце ў заданні 1 дзеепрыметнікі і дайце ім характарыстыку.

Заданне 3. Нагадайце асаблівасці перакладу дзеепрыметнікаў з рускай мовы на беларускую. Выкарыстоўвайце ў якасці прыкладаў словы з задання 2.

Заданне 4. Прачытайце тэкст.

Коммуникативная функцыя языка звязана з тым, што язык, прежде всего, является средством общения людей. Он позволяет одному индивиду — говорящему — выразить свои мысли, а другому — воспринимающему — понимать их, то есть как-то реагировать, принимать к сведению, сообразно менять своё поведение или свои мысленные установки. Акт коммуникации не был бы возможен без языка.

Коммуникация — это общение, обмен информацией. Иными словами, язык возник и существует, прежде всего, для того, чтобы люди могли общаться.

Коммуникативная функция языка осуществляется благодаря тому, что сам язык является системой знаков: по-другому просто нельзя общаться. А знаки, в свою очередь, и предназначены для того, чтобы передавать информацию от человека к человеку.

Учёные-лингвисты вслед за видным исследователем русского языка академиком Виктором Владимировичем Виноградовым (1895–1969) иногда определяют основные функции языка несколько по-другому. Они выделяют:

- сообщение, то есть изложение какой-то мысли или информации;
- воздействие, то есть попытку с помощью речевого убеждения изменить поведение воспринимающего человека;
- общение, то есть обмен сообщениями.

Когнитивная функцыя языка (от лат. *cognition* — знание, познание) звязана з тым, што в знаках языка осуществляется или фиксируется сознание человека. Язык является инструментом сознания, отражает результаты мыслительной деятельности человека.

Учёные всё ещё не пришли к однозначному выводу о том, что является первичным — язык или мышление. Возможно, неверна сама постановка вопроса. Ведь слова не только выражают наши мысли, но и сами мысли существуют в виде слов, словесных формулировок даже до их устного произнесения. По крайней мере, зафиксировать дословесную, доязыковую форму сознания пока никому не удавалось.

Любые образы и понятия нашего сознания осознаются нами самими и окружающими только тогда, когда облечены в языковую форму. Отсюда и представление о неразрывной связи мышления и языка.

Связь между языком и мышлением была установлена даже с помощью физиометрических свидетельств. Испытуемого человека просили обдумать какую-нибудь сложную задачу, и пока он думал, специальные датчики снимали данные с речевого аппарата молчащего человека (с гортани, языка) и обнаруживали нервную активность речевого аппарата. То есть мыслительная работа испытуемых «по привычке» подкреплялась активностью речевого аппарата.

Любопытные свидетельства дают наблюдения над умственной деятельностью полиглотов — людей, умеющих хорошо говорить на многих языках. Они признаются, что в каждом конкретном случае «думают» на том или ином языке. Показателен пример разведчика Штирлица из известного кинофильма — после долгих лет работы в Германии он поймал себя на том, что «думает на немецком языке».

Когнитивная функция языка не только позволяет фиксировать результаты мыслительной деятельности и использовать их, к примеру, в коммуникации. Она также помогает познавать мир. Мышление человека развивается в категориях языка: осознавая новые для себя понятия, вещи и явления, человек называет их. И тем самым упорядочивает свой мир. Эту функцию языка называют **номинативной** (называние предметов, понятий, явлений).

Заданне 5. Перакладзіце тэкст з задання 4 на беларускую мову.

Заданне 6. Адкажыце на пытанні.

1. У чым сутнасць камунікатыўнай функцыі мовы?
2. Які механізм ажыццяўлення камунікатыўнай функцыі мовы?
3. Якія асноўныя функцыі мовы вылучаюць даследчыкі-лінгвісты?
4. Як звязаны мысленне і мова?
5. У чым сутнасць намінатыўнай функцыі мовы?

Заданне 7. Якія яшчэ функцыі мовы ў грамадстве вы можаце назваць?

Заданне 8. Зрабіце вуснае паведамленне на тэму «Сувязь нацыянальнай мовы і духоўнай культуры народа».

Самостоятельная работа

Задание 1. Спишыце, устаўляючы замест кропак прапушчаныя літары.

П...літэхнічны, п...літэхнікум, п...ліклініка, п...лівітаміны, п...ліглот, пр...цівагаз, сл...зацячэнне, кр...васпыняльныя (сродкі), т...рмадынаміка, мал...чнакіслы, вугл...вадарод, вугл...род, мн...газначны, в...карухальны, п...зняспелы.

Задание 2. Як вы думаеце, чаму ў навуковай тэрміналогіі шырока выкарыстоўваюцца інтэрнацыянальныя тэрміны? Назавіце 10 інтэрнацыянальных тэрмінаў па вашай спецыяльнасці.

Задание 3. Прачытайце тэкст. Вызначце яго падстыль і жанр. Адзначце моўныя сродкі, характэрныя для дадзенага падстылю.

История полимерного стаканчика

Сегодня для упаковки и хранения пищевых продуктов и воды, для изготовления игрушек широко используют полимерные материалы. Вредна ли такая упаковка?

Сами полимеры являются инертными, нетоксичными, не мигрируют в пищу. А вот присутствующие в них мономеры, остаточные реагенты, промежуточные вещества, технологические добавки, растворители, а также продукты побочных реакций и химического распада способны проникать в пищу и оказывать токсическое действие на организм человека. Выделение вредных компонентов может происходить во время хранения пищевых продуктов, а также при тепловой или микроволновой обработке.

Мономеры из полимерных изделий гораздо быстрее мигрируют под воздействием «агрессивной» среды (газированные напитки, кислые соки, йогурты, квашеная капуста, продукты с уксусом и др.). Например, в молоко попадает в два раза больше стирола, чем в воду, а в растительные масла — в пять раз больше, поэтому следует использовать посуду по назначению. Нельзя повторно наливать в одноразовую пластиковую посуду молоко, подсолнечное масло. Вымыть такую упаковку без нарушения целостности полимерного слоя невозможно, а в случае повреждения поверхности она начинает выделять в жидкость соединения кадмия, свинца и формальдегида.

Полимерные материалы, особенно при повышенных температурах эксплуатации, подвержены старению и выделяют токсичные низкомолекулярные продукты разрушения. Для приготовления кофе или чая нельзя использовать посуду для холодных напитков. Это, в частности, касается изделий из полистирола, которые не рекомендуют для продуктов с температурой выше 60–70 °С. Полистирол (PS) не реагирует на холодные вещества. Но стоит в стаканчик налить горячий (более 70 °С) или спиртной

напиток, как в жидкость начинает выделяться стирол. При постоянном поступлении в организм он накапливается в печени, почках, способствует развитию цирроза. Полистирольная посуда не пластична, легко ломается. Под горячие напитки лучше применять посуду из полипропилена (PP). Полипропиленовый стакан выдерживает температуру воды до 100 °С, но агрессивных сред не признаёт. Если пить из него водку, то в организм попадает канцерогенный формальдегид.

Поливинилхлорид (ПВХ) — пластик, из которого могут производить бутылки для газировки, тару для бытовых химикатов, одноразовую посуду, — со временем выделяет канцерогенное вещество — винилхлорид.

Как отличить изделия из ПВХ от безопасного пластика? При нажатии на бутылку ногтем на ней образуется белёсый рубчик, в то время как бутылка из безопасного полимера остаётся гладкой.

Для горячих блюд и напитков лучше применять пенопластовую посуду. Вспененный полистирол стоек к воде, жирам, пищевым кислотам, растворам спиртов, инертен и не выделяет вредных веществ при контакте с пищевыми продуктами. Он входит в состав абсолютно безопасных полимеров, разрешённых Евросоюзом для контакта с горячими и холодными пищевыми продуктами. Вспененный полистирол применяется для производства пищевой упаковки в системах быстрого питания.

Понятно, что полностью отказаться от полимерной тары нереально, поэтому потребители должны следовать рекомендациям по её использованию. Необходимо строго соблюдать сроки хранения продуктов в полимерной таре и температурный режим.

Заданне 4. Дапоўніце сказы, карыстаючыся тэкстам. Запішыце іх у сшытак.

1. Самі палімеры 2. А вось ..., а таксама ... здольныя пранікаць у ежу і аказваць 3. Нельга паўторна 4. Палімерныя матэрыялы, ..., ... і выдзяляюць 5. Пры пастаянным паступленні 6. Пры націсканні ..., у той час як 6. Неабходна ... і тэмпературны рэжым.

Заданне 5. Складзіце план тэксту з задання 3 і падрыхтуйцеся да вуснага пераказу на беларускай мове.

ФОРМЫ БЕЛАРУСКАЙ НАЦЫЯНАЛЬНАЙ МОВЫ

Заданне 1. Адкажыце, на якія формы падзяляецца беларуская нацыянальная мова?

Заданне 2. Скажыце, якія словы называюцца дыялектнымі? Прывядзіце прыклады.

Заданне 3. Падзяліце словы на 2 групы дыялектаў — паўночна-усходні і паўднёва-заходні: ныга, бярэза, дуом, муост, бярэць, нясець, гуліца, гавечка, казацьму, рабіцьму, спадзявалася, памыласа, добрый, маладой, ягнёнак, цялёнак.

Заданне 4. Запішыце гэтыя словы ў адпаведнасці з нормамі беларускай літаратурнай мовы.

Заданне 5. Прачытайце тэксты і адкажыце на пытанне: да якой формы беларускай нацыянальнай мовы яны адносяцца?

Яна знарок паклала перад Валодзькам аладку і кавалачак рудога сала, зірнуўшы на якое, Валодзька не ўтрываў і на час адстаў ад брата. Маці падала яму яшчэ кавалачак, дадала некалькі ласкавых слоў, і сэрца малога палагоднела ад гэтай дабрата. Але неўзабаве яму давялося адчуць, што гэтая матчына дабрата была ўсяго-наўсяго хітрасцю, бо ледзь толькі Валодзька пад'еў, маці мякка, ласкава сказала:

– Ты, сыночак, будзеш з дзедам, хату пасцеражэш. Ды глядзі добранько — усё дабро тут на ваших руках!.. Не дай Бог што-небудзь учыніцца — згалеем зусім!

– Я на балото хачу! — заявіў упарта малы.

Выціраючы аладкай скавародку, Васіль жорстка кінуў:

– Мало што ты хочаш!

<...> Васіль хутчэй звязаў парваныя канцы, але калі паспрабаваў, пацягнуўшы з усяе сілы, ці моцна завязаны вузлячок, той разышоўся. Прышлося зноў звязаць. Калі, паружавеўшы ад натугі, сцягваў супоню на хамуце, побач зарыпелі калёсы дзядзькі Цімоха.

– Што такое?

– Супоня... з-зараза...

Гануля весела зірнула.

– Ён... супоню дома забуду!

Васіль ад такой абразы аж перастаў сцягваць хамут. Калёсы дзядзькі Цімоха, а на іх дзядзька, Хведзька і здаволеная Гануля, прайшлі паўз Васіля і сталі пакрыху аддаляцца.

– Ну, ты знаеш!..

Васіль не ведаў, што сказаць.

– У чужое просо не ўтыкай носа!..

(І. Мележ)

* * *

Усё здаецца добрым, радасным, — нават старыя, патрэсканыя, дзе-нідзе аблезлыя, без кары жэрдкі, за плотам — гарбузнік, упарты хвост якога ўзлез поблізу на кол...

– Рукі якія ў цябе... — здзіўляецца Васіль.

- Якія?
- Малыя. А дужыя...
- Шурпатыя, — ціха гаворыць Ганна. — Як граблі...
- Не...
- Недалікатныя...
- Далікатныя, то ж у дзяцей...
- У гарадскіх дзевак, кажуць, мяккія, гладзенькія. Як падушачкі.
- Ведамо, чыстая работа... Не з віламі...

Яны зноў маўчаць, але маўчанне гэтае радаснае, чыстае, ад яго весялосць у грудзях шырыцца. Прыціскаючы да сябе Ганніны рукі, Васіль нарэшце гаворыць:

- Ты, мабуць, б'ешся балюча...
- Баішся? — лагодна смяецца Ганна і дадае: — Я злая, як што не па мне! Хведзька аж дзіво як баіцца!
- А я дак — не баюся...
- Глядзі, які смелы стаў! Герой!
- І цябе, і языка твайго... усё адно...
- Уга, смелы!

Жартам сваім Васіль хавае дзіўнае жаданне, якое даўно не дае спакою: чамусьці вельмі хочацца пацалаваць яе. І, разважыўшы, быццам нічога асаблівага, не вялікі страх, а не можа Васіль асмеліцца. Не было яшчэ ніколі такога, маці і то, як помніць, не цалаваў. Калі толькі падумае, што зараз пацалуе Ганну, ніякавата робіцца, адразу сорамна і трывожна, але неадчэпа-спакуса, ліха на яе, не адыходзіць, нават з часам мацнее. У другіх хлопцаў гэта вельмі проста. Хоня-гарэза — той і на танцах, пры людзях, бывае, пацалуе, і яму хоць бы што!

- А Васілю цяжка. У яго ўсё выходзіць няпроста.
- Ой, не цісні так пальцаў! — просіць Ганна.
- Я ж не вельмі...
- Не вельмі! Аж трываць няможна!..

Васіль адпускае яе рукі. Доўга пасля гэтага стаіць ён моўчкі, тоячы ў душы крыўду. Падумаеш, якая далікатная, трошачкі ад душы пальцы паціснуў, а яна ўжо трываць не можа! Не хоча, ну і не трэба! Ён і зусім можа за рукі не браць! І не возьме.

(І. Мележ)

* * *

Між акон на сцяне, спяшаючыся, цікаў вялікі ў драўлянай аправе гадзіннік — на медным ланцужку вісела алавая гіра з іржавай (мусіць, для цяжару) шрубкай. З-за абраза на покуці выглядалі жоўтыя чачоткі піжмы і бурачковы таўкачык васількі.

– А хто ж вам нараіў да нас зайсці? — спытала маладзіца, вярнуўшыся ў хату і забіраючы пад пахі яшчэ два боханы хлеба.

– Духам чуем, што ў хаце гаспадара нямашука, — у старога скрывілася губа і стаў відаць чорны, дуплявы зуб. — Хто ж так прыбівае? — паказаў ён на покуць, дзе быў крыва прыбіты трыкутнік палічкі. — Відаць, што бабская работа.

– Гэта ж праўда, — засмялася маладзіца, прыжмурыўшы адно вока. — Я прыбівала, — прызналася ўжо яна, трымаючы пад пахаю два боханы і папихваючы локцем непрычыненыя дзверы.

– Мо людзі галодныя? — сказала старая, калі маладзіца вярнулася ў хату.

– Во і праўда, мы сягоння капусты наварылі як на велькую сям’ю, — яна зірнула толькі на маладога — ён засаромеўся і замыляў губамі, не ведаючы, што сказаць.

– У такім разе можам памагчы, праўда, Імполь?

(В. Адамчык)

* * *

Малады чалавек даў селяніну капейку. Той, як узяў грошы, пакланіўся і стаў шкрэбці патыліцу, рабіць выгляд, што нешта цяміць. Раствлумачылі яшчэ раз, што ад яго хочуць.

– Думаў, біцьмеце, — заўсміхаўся селянін. — А вы мяне за фурмана хочаце наняць?! Не, паночку, я ў фурманах ніколі не служыў, выбачайце...

У ход пайшла яшчэ капейка, нават не адна, а цэлых дзве. Расхваляваны процьмай грошай селянін зрабіўся зусім бесталковы.

– Раней меў работу, раней і я чалавекам быў, грошы вадзіліся, прадухт... Раней я доляй круціў, а цяпер мною доля круціць...

Ён аддаваў грошы назад і тлумачыў:

– Не, яснавяльможны пан не сядзе ў мае калёсы... Хто я такі?

– А чаго?

– А хто я такі? Якія ў мяне тья калёсы?

Выйшлі ўсё ж паглядзець падводу. <...>

– Няўжо нельга знайсці добрага каня? — звярнуўся да жыдкоў малады пан, торгаючы валосікі пад носам.

Мужычок нешта прамыркаў, а жыд, гаспадар карчмы, ператлумачыў:

– Ён, паночку, кажа, што гэта напраўду не конь, бо гэта кабыла.

Малады пан прыгледзеўся да жывёліны з адвіслымі губамі-грыбалямі. <...>

Настаўнік уласнаручна ўвязаў у вазок свой дарожны сак і два невялікія кофры і ўсё хадзіў глядзець, ці не пад’еў ягоны найміт. Уга! Лепш бы таго рубля таму палешуку не даваў. Пакуль грошы не апынуліся ў карчмара, селянін не ўстаў з-за карчомнай лаўкі. Пад ёю паляшук і спаў, і не мог прачнуцца наступнай раніцай, як яго ні трэслі.

Паляшук агораўся, як ужо добра паднялося сонца, доўга піў ваду з драўлянага смярдзючага вядра, з якога напаіў і кабылу. Памацаў

увязаныя рэчы, адкалупнуў лапцем накарэную грязь з вобада, дастаў з барады саломіну і сеў у вазок. Палез у вазок і настаўнік. Стаялі, не ехалі.

Карчмар падышоў і сказаў у вуха настаўніку, што грошай больш у селяніна няма, а належна зрабіць «кручок на ход нагі». Настаўнік загадаў наліць.

<...> Невядомцы падышлі зусім блізка. Горла ў аднаго абвязана каляровай, моцна зашмальцаванай, месцамі абпаленай хусткай, здэртай, пэўна, з галавы нейкай заможнай шляхцянке. Выбітае вока ўпрыгожвала скураная наліпка — класічны шылераўскі разбойнік.

— Што маўчэце? — спытаўся аднавокі і дабавіў пагрозліва: — Хто такія?

— Тубыльцы, чалавеча, — адказаў за маладога пана Цімох. — Я ж кажу — манкевіцкія.

— А гэта хто? — паказаў сякерай на настаўніка другі прыхадзень, які быў у падзёртым саламяным брылі, падплеценым лыкам.

— Чалавека да эканоміі вязу...

— Што за птушка?

— Вучыцель, кажа. А хто ён — не ведаю.

— Зараз паглядзім, што за вучыцель? І ці вучыцель яшчэ? Ану, цаца белатварая, паказвай пачпарт!

<...> Маладога настаўніка забрала жуда. Няўжо яны... паедуць у гэтую ваду?

Паплывуць, ці што? Недалёка з густога рагозу знялася чарада дзікіх качак.

— Но-о, сабачыя вантробы! — гукнуў фурман і свіснуў пугай.

— Куды ты едзеш! — ашаломлена ўсклікнуў настаўнік.

— Дык, пане, гэта... — буркнуў паляшук. — А то — не!

— Гэта ж вада! Утапіць мяне хочаш? Шукай дарогі.

— То, васпан, і е дарога, а гінчай тут яма. Гладчэй дарогі не, не знойдзеш.

(А. Наварыч)

Заданне 6. Знайдзіце ў тэкстах задання 5 дыялектызмы і выпішыце іх.

Заданне 7. Вызначыце, да якога тыпу адносяцца выпісаныя вамі дыялектызмы (фанетычныя, лексічныя, граматычныя і інш.).

Заданне 8. Да дыялектызмаў з задання 6 запішыце адпаведнікі з сучаснай беларускай літаратурнай мовы.

Заданне 9. Прачытайце тэксты з задання 5, замяняючы дыялектызмы лексемамі сучаснай беларускай літаратурнай мовы. Зрабіце вывад.

Самастойная работа

Заданне 1. Перакладзіце словы на беларускую мову. Растлумачце правапіс *д, т, дз, ц*.

Эпизодический, валокордин, парламентёр, гвардейский, театр, тюльпан, индеец, адмиралтейство, шахтёр, текст, университет, клятва, тираж, тефлон, пунктир, дифтерия, отит, мундир, стероиды, стереотип, остеопатия.

Заданне 2. Узгадайце правілы напісання спалучэнняў галосных у запазычаных славах.

Заданне 3. Устаўце на месцы пропускаў неабходныя спалучэнні галосных *іё (ыё), ія (ыя), іе (ые), еа (эа), ео (эо)*.

Эф...пія, адаж..., алімп...да, пр...рытэт, д...та, ...рархія, т...рэтычны, д...метр, тр...да, глад...лус, г...логія, від...здымка, рад...хваля, рад...выпраменьванне, рад...хімія, рад...актыўны, б...лаг, ав...рамонтны, ф...летаваы, ген...льны, гіг...на, матэр...л, ак...нскі, чэмп...н, гранд...зны, лаўр...т, д...пазон, міл...рдэр, груб...н, кл...нтура, нац...нальны, рац...н, стад...н, ф...лка, патр...тызм.

Заданне 4. Прачытайце тэкст. Скажыце, да якога стылю ён належыць? Адказ абгрунтуйце прыкладамі з тэксту.

Органы пачуццяў

У працэсе эвалюцыі ў арганізме чалавека ўтварылася вялікая колькасць асобных адчувальных элементаў — рэцэптараў, якія ўспрымаюць раздражненні знешняга свету і ўнутранага асяроддзя арганізма. Яны атрымалі назву органаў пачуццяў. На аснове іх інфармацыі адбываюцца ўсе віды рэфлексаў, у тым ліку і паводзіны.

У працэсе развіцця рэцэптары спецыялізаваліся, што выявілася ў чулівасці іх толькі да пэўнага віду раздражнення (вока ўспрымае святло і г. д.). Раздражненні рэцэптараў з'яўляюцца асноўнай крыніцай адчування. У сувязі з гэтым І. Паўлаў увёў у фізіялогію паняцце аналізатара, які ўяўляе сабой адзіную функцыянальную сістэму, што складаецца з трох аддзелаў: 1) рэцэптара — перыферычнай часткі аналізатара, якая ўспрымае раздражненні; 2) праводзячай часткі, якая праводзіць узбуджэнне ў ЦНС; 3) мазгавой, або цэнтральнай, часткі — пэўнай вобласці кары, дзе адбываецца канчатковы аналіз і сінтэз паступаючай інфармацыі. Назвы аналізатараў, або сенсорных сістэм, засталіся па назвах органаў пачуццяў: зроку, гуку і г. д. Сярод іх вельмі важным з'яўляецца зрокавы аналізатар.

Зрокавы аналізатар. Вочы размешчаны ў вочных упадзінах чэрапа на мяккай падкладцы, акружанай касцямі чэрапа, якія ахоўваюць іх ад пашкоджання. Вока — гэта перыферычны адзел аналізатара. Зрокавы нерв, што ідзе ад яго, — праводзячая частка. Коркавы адзел знаходзіцца ў патылічнай долі кожнага паўшар’я. Вочнае яблыка мае тры абалонкі. Звонку яно пакрыта бялковай абалонкай, ці склерай, і складаецца са шчыльнай злучальнай тканкі. Ззаду ў склеры ёсць адтуліна, праз якую ўваходзіць зрокавы нерв. Пярэдні адзел склеры пераходзіць у празрыстую рагавіцу. За бялковай абалонкай размешчана сасудзістая, якая ў вобласці рагавіцы пераходзіць у цыліярнае цела. Сасудзістую абалонку пярэдняй часткі вока называюць радужнай. Цыліярнае цела ўдзельнічае ва ўтварэнні і цыркуляцыі ўнутрызрокавай вадкасці. У цэнтры радужкі ёсць адтуліна — зрэнка, за радужкай знаходзіцца празрыстая дваякавыгнутая лінза — хрусталік. Унутраная поласць вока запоўнена шклопадобным целам. Трэцяя, унутраная абалонка вока — сятчатка. У ёй размешчаны фотарэцэптары — клеткі ў форме палачак і колбачак. Палачкі знаходзяцца ў бакавых частках вока, маюць пігмент радапсін, што робіць іх у 1000 разоў больш чулівымі, чым колбачкі, і забяспечваюць бясколернае светлавае ўспрыманне. Колбачкі размешчаны ў цэнтры задняй часткі вока і з’яўляюцца органам дзённага святла і ўспрымання колеру. Цэнтральная частка сятчаткі жоўтага колеру ўтварае цэнтральную ямку жоўтай плямы — месца найлепшага бачання. Колбачкі маюць пігмен ёдапсін. Месца ўваходу зрокавага нерва не мае фотарэцэптараў і называецца сляпой плямай. Пад уздзеяннем святла адбываецца распад малекул пігментаў на іоны, якія ўзбуджаюць нервовыя клеткі сятчаткі, дзякуючы ўзнікненню ў іх біятоку.

Дапаможныя апараты вока прадстаўлены мышцамі, што забяспечваюць рух вока, павекамі і слёзнымі залозамі, якія выконваюць ахоўную ролю: сляза, якая выпрацоўваецца імі, засцерагае рагавіцу ад высыхання і захворванняў. Усе рухі вока ў норме садружныя. Пры разглядванні прадмета незалежна ад адлегласці зрокавыя восі скрыжоўваюцца на ім — гэту ўласцівасць называюць канвергенцыяй.

Галоўнымі функцыямі зрокавага аналізатара з’яўляюцца: святлоадчуванне, вастрыня цэнтральнага і перыферычнага зроку, бінакулярны зрок і фізіялагічныя ўласцівасці праламляльнага асяроддзя.

Святлоадчуванне — здольнасць вока ўспрымаць святло і адрозніваць яркасць. Яно звязана з функцыяй палачак — органаў зроку ў прыцемках (вячэрняга зроку). Для чалавека важнай асаблівасцю дадзенага зроку з’яўляецца адаптацыя да святла і цемнаты. Адаптацыя да святла — гэта прыстасаванасць вока да высокага ўзроўню асветленасці, працякае яна хутка — за 50–60 секунд. Адаптацыя да цемнаты — прыстасаванасць вока да работы ва ўмовах паніжанай асветленасці. Пры парушэннях яе страчваецца здольнасць арыентавацца ў прасторы ў прыцемках. Такое

парушэнне зроку называецца гемералапіяй, або курынай слепатой. Узнікае яна пры адсутнасці ў арганізме вітамінаў А, В₂, С і пры некаторых захворваннях вока. Вастрыня зроку — гэта здольнасць вока адрозніваць дробныя дэталі разглядаемых прадметаў. Выяўляецца яна па табліцах, у якіх ёсць літары і лічбы, а ў дашкольнікаў вызначаецца з дапамогай розных прадметаў, велічыня якіх змяншаецца зверху ўніз і якія пабудаваны па дзесяцічнай сістэме. Перыферычны зрок вызначаецца полем зроку — прасторай, якую бачыць вока пры ўмове яго поўнай нерухокасці, якая забяспечваецца фіксацыяй на размешчаным уперадзе пункце. Некаторыя захворванні вока характарызуюцца звужэннем поля зроку: глаўкома, адслойванне сятчаткі, пухліны.

Бінакулярны зрок — выразнае адлюстраванне ў абодвух воках прадмета, што знаходзіцца на аднолькавай адлегласці ад кожнага з іх. Нармальныя зрокавыя адчуванні будуць толькі ад успрымання прадмета абодвума вачамі. Пры гэтым пункты абедзвюх сятчатак, на якія падае адлюстраванне, атрымліваюць раздражненні ў аднолькавай ступені, а імпульсы, якія ў іх узнікаюць, перадаюцца ў адпаведныя часткі кары галаўнога мозга, дзе дасягаецца аднолькавае для абодвух вачэй адлюстраванне прадметаў. Прадмет будзе дваіцца, калі адлюстраванне падае на розныя ўчасткі сятчаткі кожнага вока, што прыводзіць да ўзбуджэння розных участкаў кары. Бінакулярны зрок абумоўлівае стэрэаскапічны зрок чалавека, дае магчымасць бачыць свет у трох вымярэннях. Ён парушаецца, калі вастрыня зроку аднаго вока вышэйшая або ніжэйшая, чым другога, і ўся зрокавая нагрузка падае на вока з больш высокай вастрынёй, у той час як другое адхіляецца ўбок. Гэта прыводзіць да развіцця касавокасці: у бок носа — сыходнай, у бок скроняў — разыходнай. Першая ўзнікае пры дальназоркасці, другая — пры блізарукасці.

Нармальнае праламляльнае асяроддзе вока празрыстае, свабодна прапускае промні святла, змяняе іх напрамак, чым забяспечваецца яснасць адлюстравання на сятчатцы. Праламляльную сілу асяроддзя выражаюць у дыёптрыях, прымаючы за адзінку, гэта значыць за 1,0 Д, праламляльную сілу дваякавыгнутай лінзы з фокуснай адлегласцю 1 метр.

Хрусталік — празрыстая, эластычная, святлопраламляльная частка асяроддзя. Калі разглядаць далёкія прадметы, ён робіцца больш плоскім, калі ж блізкія — больш пукатым; дзякуючы яму промні сыходзяцца ў адным пункце. Гэтыя змяненні формы хрусталіка называюць акамадацыяй. Ад яе залежыць пункт яркага бачання. У 10-гадовага дзіцяці ён знаходзіцца на адлегласці 10 см ад вока, у 20-гадовага чалавека — 8,3, у 35-гадовага — 17, у 60–70-гадовага аддаляецца на 80–100 см, што называюць узроставай дальназоркасцю.

Радужка — святлонепраламляльная пярэдняя частка сасудзістай абалонкі вока, якая мае блакітную, зеленаватую, карычневую афарбоўку

і пакрывае хрусталік. Праз зрэнку праходзяць промні святла. Дзякуючы гладкім (кругавым і радыяльным) мышцам радужкі, зрэнка рэфлекторна звужаецца і расшыраецца.

Рэгулюецца дзейнасць мышцаў радужкі сімпатычным (расшырэньне) і парасімпатычным (звужэньне) аддзеламі вегетатыўнай сістэмы.

Праламленне промняў святла ў воку называюць рэфракцыяй. Адрозніваюць тры віды аптычнай рэфракцыі вока: эметрапію (суразмерную, або нармальную), міяпію (блізарукасць) і гіперметрапію (дальназоркасць). Найбольш спрыяльнай для вока з'яўляецца эметрапічная рэфракцыя. Сустракаецца яна ў 30–40 % дзяцей, тады як астатнія маюць розныя адхіленні рэфракцыі: блізарукасць, дальназоркасць, астыгматызм.

Блізарукасць, ці міяпія, узнікае пры павелічэнні сілы праламляльнага асяроддзя і даўжыні аптычнай восі вока. Адрозніваюць набытую і спадчынную міяпію. У абодвух выпадках пучок промняў, што пранікае ў вока, збіраецца не на сятчатцы, а перад ёю. На сятчатку падаюць разыходныя промні, і ў выніку атрымліваецца расплывістае адлюстраванне. Для таго каб фокус падаў на сятчатку, блізарукія людзі набліжаюць прадмет да вачэй або нахіляюць да яго галаву. Для карэкцыі блізарукасці карыстаюцца акулярамі з увагнутымі шкельцамі.

Дальназоркасць назіраецца пры скарачэнні пярэдне-задняй восі вачэй і аслабленні сілы праламляльнага асяроддзя. Паралельныя промні пры дальназоркасці збіраюцца за сятчаткай, адлюстраванне пры гэтым расплывістае. Для таго каб яно было выразнае, неабходна павялічыць адлегласць ад вачэй да прадмета або карыстацца акулярамі з выпуклымі шкельцамі. Дальназоркасць уласціва не толькі пажылым людзям, а і большасці нованароджаных, паколькі пярэдне-задняя вось у іх кароткая — 16,2 мм, у дарослых жа — 24 мм. Толькі да 7 гадоў жыцця суадносіны паміж даўжынёй восі вачэй, праламляльнай здольнасцю празрыстага асяроддзя і памерам вочных яблыкаў ураўноўваюцца. Дальназоркая рэфракцыя паступова змяняецца эметрапічнай, а потым можа перайсці ў блізарую.

Нармальнае вока ва ўсіх мерыдыянах мае аднолькавую крывізну рагавіцы, і ўсе промні праламляюцца з аднолькавай сілай. Іншы раз выяўляецца розная крывізна рагавіцы. Тады асобныя часткі яе неаднолькава праламляюць падаючыя на рагавіцу промні святла, і на сятчатцы не будзе выразнага адлюстравання прадметаў: прамыя лініі будуць здавацца сагнутымі. Гэта парушэнне зроку называюць астыгматызмам. Вастрыня зроку можа быць адноўлена з дапамогай акуляраў, розныя мерыдыяны якіх маюць розную праламляльнасць.

Аналізатары слыху і раўнавагі. Другое месца па важнасці ў атрыманні інфармацыі займае аналізатар слыху і раўнавагі. Вуха ўяўляе сабой орган з дзвюма функцыямі: уключае орган слыху і спецыяльны апарат, звязаны

з раўнавагай цела. Слыхавыя рэцэптары знаходзяцца ва ўлітцы ўнутранага вуха, размешчанага ў пірамідзе скроневай косці. Орган слыху чалавека складаецца з трох частак: вонкавага, сярэдняга і ўнутранага вуха.

Вонкавае вуха мае вушную ракавіну і вонкавы слыхавы праход. Вушная ракавіна пабудавана з храстка і забяспечана мышцамі, якія страцілі фізіялагічнае значэнне ў чалавека, але адыгрываюць важную ролю ў жывёлы. Даўжыня вонкавага слыхавога праходу 2,5 см. Паверхня яго пакрыта тонкімі валаскамі, а ў тоўшчы праходу ёсць залозы, якія выпрацоўваюць вушную серу і выконваюць ахоўную функцыю.

На мяжы паміж вонкавым і сярэднім вухам знаходзіцца барабанная перапонка, што нагадвае лейку з вяршыняй, накіраванай унутр. Таўшчыня яе 0,1 см, пабудавана перапонка з фібрознай тканкі. Асаблівасцю яе з'яўляецца вялікая пругкасць, што дае магчымасць вагацца і паўтараць, не скажаючы, гукі. Ваганні барабаннай перапонкі з дапамогай слыхавых костчак перадаюцца ў барабанную поласць і ва ўнутранае вуха.

Сярэдняе вуха складаецца з поласці, слыхавых костчак і слыхавой, або еўстахіевай, трубы. Аб'ём поласці 2 мм. Барабанная перапонка з'яўляецца вонкавай мяжой поласці, а апошняя пры дапамозе спецыяльнага канала (слыхавой трубы) звязана з насаглоткай. Гэта адзіны шлях сувязі сярэдняга вуха з вонкавым паветрам.

На ўнутранай мяжы, што аддзяляе сярэдняе вуха ад унутранага, ёсць дзве адтуліны, зацягнутыя перапонкай і размешчаныя адна над адной. Верхнюю называюць авальным, ніжнюю — круглым акном. Унутры поласці сярэдняга вуха знаходзяцца тры слыхавыя костчкі: малаточак, кавадлачка і стрэмечка. Малаточак злучаны з барабаннай перапонкай. Галоўка яго прылягае да кавадлачка, якое другім канцом злучана са стрэмечкам, апошняе ж — з перапонкай авальнага акна. Ваганні з барабаннай перапонкі праз сістэму костчак перадаюцца на перапонку авальнага акна. Асаблівасць дадзенай сістэмы заключаецца ў тым, што яна ў 50 разоў павялічвае сілу ваганняў і ціск на перапонку авальнага акна. Важнасць сувязі сярэдняга вуха з насаглоткай у тым, што функцыя гуку адбываецца толькі пры ўмове, калі ціск барабаннай перапонкі адпавядае ціску ў поласці сярэдняга вуха. Калі ж ён розны, функцыя слыху парушаецца.

Унутранае вуха ўяўляе сабой касцявы лабірынт, унутры якога знаходзіцца перапончатая, пабудаваны са злучальнай тканкі. Паміж касцявым і перапончатым лабірынтамі знаходзіцца вадкасць — перылімфа, а ўнутры перапончатага лабірынта — эндалімфа. Праз круглае акно адбываецца ўзмацненне вагання вадкасці ў лабірынце. Касцявы лабірынт складаецца з трох частак: у цэнтры знаходзіцца пераддзвер'е, спераду ад яго — улётка, а ззаду — паўкружныя каналы. Орган слыху размяшчаецца ва ўлітцы, якая мае 2,5 завітка і па форме нагадвае садовага смаўжа.

Перапончатая частка ўліткі, або ўліткавы ход, мае тры сценкі: ніжнюю — асноўная мембрана, вонкавую — касцявая, верхнюю — рэйснерава мембрана. На асноўнай мембране і размешчаны гукапераймальны апарат — спіральны, або корціеў, орган.

Асноўная мембрана складаецца з 24 тыс. эластычных валокнаў, нацягнутых у выглядзе струн паміж касцявым спіральным грабяньком і вонкавай сценкай. Сувязь паміж валокнамі слабая, што стварае магчымасць ваганьня яе асобных участкаў. Мембрана паступова пашыраецца ад ніжняга завітка да верхняга, а нацягненне валокнаў, наадварот, паступова слабее ад асновы да вяршыні.

Корціеў орган пабудаваны з высокадыферэнцыяльных (вонкавых і ўнутраных) валасковых клетак і падыходзячых да іх валокнаў слыхавога нерва. Валасковыя клеткі ўтрымліваюцца вонкавымі і ўнутранымі слупападобнымі і апорнымі клеткамі. Над корціевым органам знаходзіцца покрывная мембрана. Пры ваганні асноўнай мембраны покрывная датыкаецца да раснічак валасковых клетак, у выніку чаго ў іх узнікаюць імпульсы біятокаў.

Орган раўнавагі, або вестыбулярны апарат, размяшчаецца ва ўнутраным вуху і складаецца з паўкруглых каналаў, што ляжаць у трох узаемна перпендыкулярных плошчах і двух мяшочках. На ўнутранай паверхні мяшочкаў ёсць валасковыя клеткі, размешчаныя ў студзяністай масе, у якой знаходзіцца вялікая колькасць крышталяў вапны — аталітаў. У пашырэнні паўкруглых каналаў знаходзяцца касцявыя грабянькі серпападобнай формы. Перапончатая іх лабірынты маюць згуртаванні двух родаў клетак, забяспечаных валаскамі: апорных і чуйных.

Раздражняльнікамі аталітавага апарату з'яўляюцца паскарэнне або запавольванне рухаў цела, хістанне, нахіл цела і галавы ўбок, што выклікае перамяшчэнне аталітаў на валасках рэцэпторных клетак. Імпульсы, якія ідуць ад аталітавага апарату, даюць магчымасць аналізу становішча цела і галавы ў прасторы. Чалавек з пашкоджанымі каналамі не можа ўпэўнена стаяць і хадзіць.

Узмоцненае раздражненне вестыбулярнага апарату суправаджаецца замаруджваннем скарачэнняў сэрца, дыхання, рвотай, потааддзяленнем. Пры павышанай узбуджальнасці вестыбулярнага апарату ва ўмовах «марской хваробы» ўзнікаюць розныя вегетатыўныя расстройствы. Аналагічныя змены назіраюцца ў час палётаў, паездак у пяздах, аўтамабілях. Сістэматычныя трэніроўкі на каруселях або на спецыяльных арэлях павышаюць устойлівасць вестыбулярнага апарату да раздражненняў.

Скурны аналізатар. Уздзеянчаючы на скуру рознымі раздражняльнікамі, можна атрымаць чатыры віды адчуванняў: пачуццё дотыку і ціску (тактыльнае), пачуццё холаду, цяпла, болю. Сукупнасць тактыльных, тэмпературных і прапрыяцэптыўных адчуванняў і ёсць

пачуццё дотыку. Чатыры віды адчувальнасці скуры абумоўлены наяўнасцю ў ёй розных рэцэптараў, размешчаных нераўнамерна. Усе гэтыя віды, акрамя болей адчувальнасці, праецыруюцца ў заднюю цэнтральную звліну кары паўшар'яў.

Рухальны аналізатар. Рухальны аналізатар у чалавека ўтвораны перыферычным аддзелам — нервова-мышачнымі верацёнамі, сухажыльнымі рэцэптарамі і рознымі чулівымі канчаткамі звязак і сустаўных сумак. Гэтыя рэцэптарныя канчаткі маюць формы пласцінак, дрэвападобных разгалінаванняў і свабодных канчаткаў аферэнтных валокнаў. Праводзячы аддзел рухальнага аналізатара такі ж, як і скурнага.

Аналізатары нюху і смаку. Нюхальныя рэцэптары (хемарэцэптары) размешчаны ў слізистой абалонцы верхняй часткі насавай поласці. Яны прадстаўлены нюхальнымі клеткамі, на якіх ёсць шмат цыліндрычных вырастаў, што павялічвае іх нюхальную паверхню. Малекулы пахучых рэчываў раствараюцца ў слізі залоз і раздражняюць хемарэцэптары нюхальнай вобласці. Нюхальныя рэцэптары хутка адаптуюцца, і мы перастаем адчуваць пах. Але чулінасць іх да іншых пахаў застаецца нармальнай. Вялікае значэнне нюх мае для выяўлення прыдатнасці ежы. У многіх жывёл чулінасць нюхальнага аналізатара значна большая, чым у чалавека. Нюхальнае пачуццё праецыруецца ў скроневую долю кары вялікіх паўшар'яў.

Смакавыя рэцэптары з'яўляюцца хемарэцэптарамі, чулівымі да хімічнага саставу ежы. Размешчаны яны ў слізистой абалонцы языка (грыбападобныя, лістападобныя сасочки), у мяккім нёбе, на задняй сценцы глоткі. Рэцэптарныя клеткі (10–15) утвараюць смакавую пупышку, якая інервуецца адчувальнымі нервовымі валокнамі.

Адрозніваюць чатыры віды смакавых рэцэптараў, чулівых да чатырох асноўных раздражняльнікаў: салодкага, кіслага, горкага і салёнага. Праводзячы шлях ад рэцэптараў смаку ўтвораны трыма нейронамі. Першы знаходзіцца ў вузлах нерва твару, другі — язычна-глотачнага нерва, трэці — блукаючага. Цэнтральныя адросткі ідуць у складзе блукаючага нерва ў мозг — у кару гіпакампавай звліны паўшар'я.

Заданне 5. Выпішыце з тэксту ў два слупкі тэрміны: 1) агульнанавуковыя, 2) вузкаспецыяльныя. Знайдзіце выпадкі, калі адно і тое ж слова можа існаваць у розных тэрмінасістэмах.

Узор: *аналізатар* — 1) прылада для вызначэння фізіка-хімічных уласцівасцей, складу і структуры цвёрдых, вадкіх і газападобных рэчываў; 2) сістэма адчувальных нервоў утварэнняў, што складаецца з рэцэптараў, праводзячых шляхоў і цэнтра, які знаходзіцца ў кары галаўнога мозга.

Агульнанавуковыя	Вузкасפעцыяльныя

Заданне 6. Выпішыце з тэксту 10 шматслоўных навуковых тэрмінаў у наступным парадку:

1) тэрміны-словазлучэнні з двума кампанентамі (указаць мадэль, напрыклад: назоўнік + прыметнік);

2) тэрміны-словазлучэнні з трыма кампанентамі (указаць мадэль, напрыклад: назоўнік + прыметнік + прыметнік).

Заданне 7. Выпішыце з тэксту складаныя словы і зрабіце іх словаўтваральны аналіз.

Заданне 8. Знайдзіце ў тэксце сказы са злучальнай і падпарадкавальнай сувяззю. Ці сустракаюцца выпадкі ўжывання бяззлучнікавых сказаў і сказаў з рознымі відамі сувязі?

ПАХОДЖАННЕ БЕЛАРУСКАЙ МОВЫ

Заданне 1. Адлюструйце ў выглядзе малюнка на так званым моўным дрэве месца беларускай мовы і раскажыце пра яе вытокі.

Заданне 2. Падзяліце лексемы, што адносяцца да індаеўрапейскіх моў, на наступныя тэматычныя групы: 1) паняцці духоўнага і культурнага жыцця; 2) часавыя паняцці; 3) назвы з'яў прыроды; 4) тэрміны роднасці, сваяцтва; 5) назвы частак цела чалавека; 6) найменні жывых істот, раслін; 7) назвы прымет якасці; 8) назвы дзеянняў, стану.

Бог, дух, вера, век, дзень, вечар, ноч, неба, вада, снег, маці, брат, воўк, каза, дуб, семя, друг, рука, нага, нос, новы, жывы, сухі, браць, верыць, гарэць.

Заданне 3. Перакладзіце словы на рускую і англійскую мовы. Адзначце асаблівасці іх напісання ў кожнай з моў.

Архітэктура, атам, аўтамат, булён, вертыкальны, вібрацыя, гарызантальны, індывідуальны, інтэрв'ю, кантроль, камфорт, легальны, маса, матэрыял, метада, механізм, рэактар, параметр, план, праблема, радыё, сітуацыя, тэарэма, тэзіс, тэхналогія, цывілізацыя, экспарт, электрычнасць, этыкет, эфект.

Заданне 4. Прачытайце тэксты на англійскай і беларускай мовах. Знайдзіце з’явы, агульныя для індаеўрапейскіх моў.

Charles Dickens
A Christmas Carol

Marley was dead, to begin with. There is no doubt whatever about that. The register of his burial was signed by the clergyman, the clerk, the undertaker, and the chief mourner. Scrooge signed it. And Scrooge’s name was good upon’Change, for anything he chose to put his hand to.

Old Marley was as dead as a door-nail. Mind! I don’t mean to say that I know, of my own knowledge, what there is particularly dead about a door-nail. I might have been inclined, myself, to regard a coffin-nail as the deadest piece of ironmongery in the trade. But the wisdom of our ancestors is in the simile; and my unhallowed hands shall not disturb it, or the Country’s done for. You will therefore permit me to repeat, emphatically, that Marley was as dead as a door-nail.

Scrooge knew he was dead? Of course he did. How could it be otherwise? Scrooge and he were partners for I don’t know how many years. Scrooge was his sole executor, his sole administrator, his sole assign, his sole residuary legatee, his sole friend, and sole mourner. And even Scrooge was not so dreadfully cut up by the sad event, but that he was an excellent man of business on the very day of the funeral, and solemnised it with an undoubted bargain.

The mention of Marley’s funeral brings me back to the point I started from. There is no doubt that Marley was dead. This must be distinctly understood, or nothing wonderful can come of the story I am going to relate. If we were not perfectly convinced that Hamlet’s Father died before the play began, there would be nothing morer emarkable in his taking a stroll at night, in an easterly wind, upon his own ramparts, than there would be in any other middle-aged gentleman rashly turning out after dark in a breezy spot — say Saint Paul’s Churchyard for instance — literally to astonish his son’s weak mind.

Scrooge never painted out Old Marley’s name. There it stood, years afterwards, above the warehouse door: Scrooge and Marley. The firm was known as Scrooge and Marley. Sometimes people new to the business called Scrooge Scrooge, and sometimes Marley, but he answered to both names. It was all the same to him.

Oh! But he was a tight-fisted hand at the grindstone, Scrooge! a squeezing, wrenching, grasping, scraping, clutching, covetous, old sinner! Hard and sharp as flint, from which no steel had ever struck out generous fire; secret, and self-contained, and solitary as an oyster. The cold within him froze his old features, nipped his pointed nose, shrivelled his cheek, stiffened his gait; made his eyes red, his thin lips blue; and spoke out shrewdly in his grating voice. A frosty rime was on his head, and on his eyebrows, and his wiry chin. He carried his own low temperature always about with him; he iced his office in the dog-days; and didn’t thaw it one degree at Christmas.

Чарльз Дыкенс
Калядны харал

Пачнем з таго, што Марлі быў мёртвы. Тут не магло быць ніякіх сумневаў. Пасведчанне пра яго пахаванне падпісалі святар, царкоўны служка, трунар і найбліжэйшы сябра памерлага. Сам Скрудж падпісаў яго! А Скруджаў подпіс, на чым бы ён ні стаяў, і на Біржы лічыўся доказам.

Такім чынам, стары Марлі быў мёртвы, як цвік у сцяне. Заўважце, я зусім не збіраюся сцвярджаць, нібыта на ўласным досведзе ведаў, што цвік у сцяне мёртвы неяк па-асабліваму. Я б, напрыклад, палічыў самым мёртвым сярод усіх скабяных вырабаў цвік, убіты ў труну. Аднак у гэтай прымаўцы — мудрасць нашых продкаў, і калі я наважуся крануць яе сваімі грэшнымі рукамі, уся краіна зваліцца ў тартарары. Так што дазвольце мне яшчэ раз рашуча абвясціць: Марлі быў мёртвы, як цвік у сцяне.

Ці ведаў Скрудж, што Марлі памёр? Безумоўна, ведаў. А як іначай? Скрудж быў кампаньёнам Марлі невядома з якіх часоў. Скрудж быў адзіным яго павернікам, адзіным правапераемнікам, адзіным законным спадчыннікам, адзіным сябрам і адзіным, хто праводзіў яго ў апошнюю дарогу. Але нават Скруджа сумная падзея не падкасіла — камерцыйныя здольнасці не здрадзілі яму і ў гэты дзень, і ён урачыста памянуў Марлі заключэннем выгаднай дамовы.

Згадкі пра пахаванне Марлі вяртаюць мяне да пачатку аповеду. Не было ніякага сумневу ў тым, што Марлі памёр. Гэта трэба вельмі дакладна ўсвядоміць, бо іначай не будзе нічога дзіўнага ў гісторыі, якую я збіраюся расказаць. Калі б мы не былі цалкам упэўненыя ў тым, што бацька Гамлета памёр яшчэ да пачатку п'есы, то ён, шпацыруючы ўначы па мурах пад усходнім ветрам, здзівіў бы нас не больш за любога іншага джэнтльмена сярэдніх гадоў, які вырашыў пакінуць ложка дзеля сумнеўнай асалоды прагуляцца позна вечарам на адкрытай усім вятрам прасторы — ну вось хаця б па могілках ля сабора святога Паўла, — выключна каб уразіць і без таго нездаровае ўяўленне свайго сына.

Скрудж так ніколі і не замазаў імя старога Марлі. Доўгія гады яно ўпрыгожвала шылдачку над дзвярыма канторы: СКРУДЖ І МАРЛІ. Фірму добра ведалі пад гэтай назвай. Часам пачаткоўцы называлі Скруджа Скруджам, часам — Марлі, ён адгукаўся на абодва імені: яму было ўсё адно.

Ох ужо гэты Скрудж! Ён быў сапраўдным скнарам, выціскаў з людзей усе сокі, адбіраў апошняе, абдзіраў як ліпку, не пакідаў ні на семя ні на емя, абскубаў з галавы да пят, аблупліваў да жывога! Ох ужо гэты стары грэшнік! Ён быў цвёрды і востры, як крэмень, з якога ніколі не высякалі хаця б іскрыні шчодрарага агню, ён быў скрытны, і самотны, і замкнёны, як рак-пустэльнік. Ад холаду яго душы старэчыя рысы зледзянелі, нос завастрыўся, шчокі высахлі, хада пацяжэла, вочы пачырванелі, вусны

пасінелі, а голас зрабіўся яшчэ больш скрыплівым, чым раней. Шэрань ляжала і на скронях Скруджа, і на яго бровах, і на падбароддзі. Гэты холад ён прыносіў з сабой паўсюль, куды б ні пайшоў, замарожваючы кантору нават у самыя спякотныя дні і не адтайваючы хоць на паўградуса пад Каляды.

(Пераклад: Ганна Янкута)

Заданне 5. Запоўніце табліцу «Агульныя з’явы індаеўрапейскіх моў (на прыкладзе беларускай і англійскай моў)» на падставе задання 4.

Агульнае ў беларускай і англійскай мовах	Прыклады

Заданне 6. Перакладзіце словазлучэнні на беларускую мову, улічваючы асаблівасці дзеяслоўнага кіравання ў беларускай мове.

Извините меня, заведующий кафедрой, жениться на Ольге, сходить за грибами, издеваться над сестрой, умиляться малышом, благодарить преподавателя, болеть корью, заботиться о животных, послать за хлебом, жить в пятистах метрах друг от друга, ехать за клюквой, слышать своими ушами.

Заданне 7. Спішыце тэкст, устаўляючы прапушчаныя літары. Раствлумачце іх правапіс.

Кроў — вадкая злучальная тканка, якая цыркулюе ў замкнёнай сіст...ме (кр...вяносная сіст...ма). Яна складаецца з клетак і вадкага м...жклетачнага рэчыва (плазмы). Плазма шляхам д...фузіі пранікае з крыві праз сценкі артэр...льных капі...яраў, утвараючы тканкавую вадкасць, якая абмывае кожную клетку. У сваю чаргу клеткі вылучаюць у тканкавую вадкасць вуглякіслы газ і іншыя прадукты жыцц...дзейнасці, якія ды...ундзіруюць у вянозныя капі...яры. Праз вянозныя капі...яры, затым венулы і вены прадукты абмен... дастаўляюцца да лёгкіх, нырак і выдаляюцца з арганізм... . Колькасць тканкавай вадкасці ў арганізм... чалавека каля 20 л.

Заданне 8. Запішыце словы па-беларуску. Падкрэсліце арфаграмы. Раствлумачце іх правапіс.

Аглютиноген, аккомодация, анабиоз, антибиоз, антибиотики, антитело, артерия, археоптерикс, атавизм, аутбриндинг, аутосомы, бактериохлорофилл, биосинтез, биогеография, биогеоценоз, биомасса, биотехнология, бронхиолы.

Самастойная работа

Заданне 1. Прачытайце тэксты на беларускай і на польскай мовах. Вызначце, якія фанетычныя рысы ўласцівы для заходнеславянскіх моў.

Adam Mickiewicz

Pan Tadeusz

Gospodarstwo

Treść: Powrót panicza. Spotkanie się najpierwsze w pokoiku, drugie u stołu. Ważna Sędziego nauka o grzeczności. Podkomorzego uwagi polityczne nad modami. Początek sporu o Kusego i Sokoła. Żale Wojskiego. Ostatni Woźny Trybunału. Rzut oka na ówczesny stan polityczny Litwy i Europy.

Адам Міцкевіч

Пан Тадэвуш

Кніга першая. Гаспадарка

Змест: Вяртанне паніча. Першая сустрэча ў пакойчыку, другая за сталом. Важнае павучэнне Судзізі аб ветлівасці. Палітычныя заўвагі Падкаморага пра моды. Пачатак спрэчкі за Кусага і Сокала. Нараканні Войскага. Апошні Возны трыбунала. Позірк на тагачаснае палітычнае становішча Літвы і Еўропы.

(Пераклад: Пятро Бітэль)

<p>Litwo! Ojczyzno moje! ty jesteś jak zdrowie. Ile cię trzeba cenić, ten tylko się dowie, Kto cię stracił. Dziś piękność twą w całej ozdobie Widzę i opisuję, bo tęsknię po tobie. Panno Święta, co jasnej bronisz Częstochowy I w Ostrej świecisz Bramie! Ty, co gród zamkowy Nowogródzki ochraniasz z jego wiernym ludem! Jak mnie dziecko do zdrowia powróciłaś cudem (Gdy od płaczącej matki pod Twoją opiekę Ofiarowany, martwą podniosłem powiekę I zaraz mogłem pieszo do Twych świątyń progu Iść za wrócone życie podziękować Bogu), Tak nas powrócisz cudem na Ojczyzny łono. Tymczasem przenoś moję duszę utęsknioną</p>	<p>Літва! Ты, як здароўе ў нас, мая Айчына!.. Што варта ты, ацэніць той належным чынам, Хто цябе ўтраціў. Вось красу тваю жывую Зноў бачу і апісваю, бо скрозь сумую. Святая дзева, што бароніш Чанстахову І ў Вострай браме свеціш, што ўзяла ў ахову Наш слаўны Навагрудак з добрым верным людям, Як мне жыццё ў дзяцінстве ты вярнула цудам, (Калі ў адчай маці пад тваю апеку Мяне здала, і мёртвае я ўзняў павека І зразу змог пайсці к тваіх святых парогу За вернутыя сілы даць падзяку Богу), Так цудам зноў нас вернеш на Айчыны ўлонне. Тым часам перанось дух сумны мой сягоння</p>
---	--

<p>Do tych pagórków leśnych, do tych łąk zielonych, Szeroko nad błękitnym Niemnem rozciągnionych; Do tych pól malowanych zbożem rozmaitem, Wyzłacanych pszenicą, posrebrzanych żytem; Gdzie bursztynowy świerzop, gryka jak śnieg biała, Gdzie panińskim rumieńcem dzięcielina pała, A wszystko przepasane, jakby wstęgą, miedzą Zieloną, na niej z rzadka ciche grusze siedzą. Śród takich pól przed laty, nad brzegiem ruczaju, Na pagórku niewielkim, we brzozowym gaju, Stał dwór szlachecki, z drzewa, lecz podmurowany; Świeciły się z daleka pobielane ściany, Tym bielsze, że odbite od ciemnej zieleni Topoli, co go bronią od wiatrów jesieni. Dóm mieszkalny niewielki, lecz zewsząd chędogi, I stodołę miał wielką, i przy niej trzy stogi Użątku, co pod strzechą zmieścić się nie może; Widać, że okolica obfita we zboże, I widać z liczby kopic, co wzdłuż i wszерz smugów Świecą gęsto jak gwiazdy, widać z liczby pługów Orzących wczesnie łąny ogromne ugoru, Czarnoziemne, zapewne należne do dworu, Uprawne dobrze na kształt ogrodowych grządek: Że w tym domu dostatek mieszka i porządek. Brama na wciąż otwarta przechodniom ogłasza, Że gościnna i wszystkich w gościnę zaprasza. Właśnie dwókonną bryką wjechał młody panek I obiegłszy dziedziniec zawrócił przed ganek, Wysiadł z powozu; konie porzucone same, Szczipiąc trawę ciągnęły powoli pod bramę. We dworze pusto, bo drzwi od ganku zamknięto Zaszczepkami i kołkiem zaszczepki przetknięto. Podróżny do folwarku nie biegł sług zapytać; Odemknął, wbiegł do domu, pragnął go powitać.</p>	<p>У край лясных узгоркаў і лугоў духмяных, Шырока над блакітным Нёмнам разасланных, Да каляровых ніў, дзе жыта серабрыцца І залачная калышацца пшаніца, Дзе грэчка, быццам снег, свірэпка, як бурштыны, І дзяцельнік гарыць румянцамі дзяўчыны, А на мяжы, што стужкай абвіла палеткі, Маўкліва грушы ціхія паселі зрэдку. Між гэтых ніў калісьці, над руччом на ўзвышшы ў бярозавым гаі, у дрэў густых зацішшы Стаяў на падмуроўцы панскі дом драўляны: Здалёк бялелі вокны, сцены і парканы, Бо топалі, што двор ад ветру засланялі, Іх бель на цёмным лісці рэзка адцянялі. Той дом, хоць невялікі, але мілы воку; Ля пуні тры стагі стаяць непадалёку Снапоў, якіх падстрэшыша памясціць не можа. Відаць, уся акруга тут багата збожжам, Відаць па ліку бабак сцесненых, як зоры, Па колькасці плугоў, што йшлі уздоўж разоры Па чарназёмным, пэўне, дворных ніў папары, Дагледжаным старанна скрозь на ўсім абшары І ўзрыхленим не горай агародніх градак, Што тут ва ўсім дастатак, рупнасць і парадак. Расчыненая брама ўсім апавяшчае, Што рады тут гасцям, і ў госці запрашае. Якраз паніч з'явіўся ў параконнай брычцы: Аб'ехаў двор, каб каля ганка запыніцца, З сядзення злез, а коні з брычкаю тым часам Пайшлі шчыпаць траву ўздоўж плоту самапасам. Дом быў пусты, ўваход праз ганак быў замкнёны На зашчাপкі, а тыя — палачкай праткнёны. Прыезджы не пайшоў да чэлядзі пытацца, Убег, адпёршы, ў дом — хацеў з ім прывітацца, Даўно не бачыў дому, бо далёка ў месце Канчаў навукі і канца прыждаў урэшце. Убегшы, прагна азіраецца навокал</p>
--	---

<p>Dawno domu nie widział, bo w dalekim mieście Kończył nauki, końca doczekał nareszcie. Wbiega i okiem chciwie ściany starodawne Ogląda czule, jako swe znajome dawne. Też same widzi sprzęty, też same obicia, Z którymi się zabawiać lubił od powicia; Lecz mniej wielkie, mniej piękne, niż się dawniej zdały.</p> <p>I też same portrety na ścianach wisiały. Tu Kościuszko w czamarce krakowskiej, z oczyma Podniesionymi w niebo, miecz oburącz trzyma; Takim był, gdy przysięgał na stopniach ołtarzów, Że tym mieczem wypędzi z Polski trzech mocarzów Albo sam na nim padnie. Dalej w polskiej szacie Siedzi Rejtan żałośny po wolności stracie, W ręku trzymna nóż, ostrzem zwrócony do łona, A przed nim leży Fedon i żywot Katona. Dalej Jasiński, młodzian piękny i posępny, Obok Korsak, towarzysz jego nieodstępny, Stoją na szanцах Pragi, na stosach Moskali, Siekąc wrogów, a Praga już się wkoło pali. Nawet stary stojący zegar kurantowy W drewnianej szafie poznał u wniścia alkowy I z dziecinną radością pociągnął za sznurek, By stary Dąbrowskiego usłyszeć mazurek. Biegał po całym domu i szukał komnaty, Gdzie mieszkał, dzieckiem będąc, przed dziesięciu laty. Wchodzi, cofnął się, toczył zdumione źrenice Po ścianach: w tej komnacie mieszkanie kobięce? Któż by tu mieszkał? Stary stryj nie był żonaty, A ciotka w Petersburgu mieszkała przed laty. To nie był ochmistrzyni pokój! Fortepiano? Na niem noty i książki; wszystko porzucano Niedbale i bezładnie; nieporządek miły! Niestare były rączki, co je tak rzuciły. Tuż i sukienka biała, świeżo z kołka zdjęta Do ubrania, na krzesła poręczu rozpięta. A na oknach donice z pachnącymi ziołki, Geranium, lewkonija, astrы i fijołki. Podróżny stanął w jednym z okien — nowe dziwo:</p>	<p>I, як старых сяброў, вітае чула зрокам Шпалеры, мэблю, ўжытку хатняга прадметы, Якімі змалку быў акружаны, сагрэты. Ды ўсё здалося меншым — сцены быццам селі, Аднак партрэты даўнія на іх виселі. Касцюшка тут у простаі кракаўскай чамары Аберуч меч дзяржыць, узняўшы вочы ў хмары. Вось так ён прысягаў за родны край любiмы Загінуць ці прагнаць трох ворагаў радзімы. Далей сядзіць, апрануты па-польску, ў скрусе Пан Рэйтан, бо свабоду край утраціць мусіў, Трымае востры нож, накіраваны ў лона, А перад ім «Федон» і жыццяпіс Катона. Далей Ясінскі, юны прыгажун схмурнелы, А поруч Корсак, сябра неадступны, смелы — Сякуць на шанцах Прагі маскалёў заўзята, А Прага ўжо навокал полымем абнята. Курантавы гадзiннiк — сябра год дзiцячых — У шафе каля нішы з радасцю убачыў І зараз жа ўхапіўся за шнурочак з кісцю, Каб марш Дамброўскага пачуць, як і калісьці. Праз дом увесь прабег, шукаючы вачыма Пакой, дзе жыў перад дзясяткам год хлапчынам Убег, ды адступіўся — веры даць не хоча Сваім вачам: яго пакой — пакой жаночы! Цікава, чый? Здаўна быў дзядзька адзінокім, А цётка ў Пецярбургу дзесь жыла далёкім, І не жыла ж тут ахмістрыня! На раялі Паперы, ноты, кнігі абы як ляжалі. Усё раскідана нядбайна, але міла, Тут, пэўне, не старая ручка лад чыніла! Вось і сукенка белая з калочка знята, Чакае некага, на крэсла згіб напята, А з вокнаў шлюць прыемны водар па пакоі Вазонікі герані, астраў і леўкоі. Прыезджы ля акна спыніўся — што за дзiва? На месцы ўзмежка саду з крапiвой куслiвай Цяпер гародчык быў маленькі і стракаты,</p>
--	--

<p>W sadzie, na brzegu niegdyś zarosłym pokrzywą, Był maleńki ogródek, ścieżkami porznięty, Pełen bukietów trawy angielskiej i mięty. Drewniany, drobny, w cyfrę powiązany płotek Połyskał się wstążkami jaskrawych stokrotek. Grządki widać, że były świeżo polewane; Tuż stało wody pełne naczynie blaszane, Ale nigdzie nie widać było ogrodniczki; Tylko co wyszła; jeszcze kołyszą się drzewiczki Świeżo tracone; blisko drzwi ślad widać nóżki Na piasku, bez trzewika była i pończoszki; Na piasku drobnym, suchym, białym na kształt śniegu, Ślad wyraźny, lecz lekki; odgadniesz, że w biegu Chybkim był zostawiony nóżkami drobnymi Od kogoś, co zaledwie dotykał się ziemi</p>	<p>Травы ангельскай повен і пахучай мяты. Драўляны нізкі плоцік бег цераз палетака, Пакрыты стужкамі іскрыстых ясных кветак. Відаць, былі нядаўна градкі паліваны, Стаяў яшчэ кубелец тут з вадой драўляны; Але гароднічкі няма — кудысь прапала, Відаць, вось-вось пайшла: яшчэ не перастала Хістацца брамка, вунь і след віднее ножкі Відаць, была без чаравічка і панчошкі. На белі дробнага пяску, сказаў бы снегу, — Выразны лёгкі след; пакінуты з разбегу, Ён тут ад нейкіх ножак дробненькіх застаўся Таго, хто бегучы, зямлі ледзь дакранаўся.</p>
---	---

Заданне 2. Запоўніце табліцу «Агульныя фанетычныя рысы заходнеславянскіх і ўсходнеславянскіх моў (на прыкладзе беларускай і польскай моў)» на падставе задання 1.

Агульныя фанетычныя рысы ў беларускай і польскай мовах	Прыклады

Заданне 3. Раскажыце пра паходжанне беларускай мовы. Выкарыстоўвайце прыклады з папярэдніх заданняў.

ГІСТОРЫЯ БЕЛАРУСКАЙ ГРАФІКІ

Заданне 1. Раскажыце, што вы ведаеце пра беларускую лацінку.

Заданне 2. Праверце сябе. Слоўнікавы дыктант.

Шчыт...падобная з...лоза, п...лівітамінны комплекс, д...ўгавечная прылада, зак...надаўчы акт, ч...рнаплодная рабіна, выс...каякасны пр...парат, карыснае н...ваўвядзенне, ст...тоннае абсталяванне, гарадская п...ліклініка, моцны кр...вацёк, кр...васпыняльны сродак, кр...ватачывая рана, дзевян...стагадовы пацыент.

Заданне 3. Карыстаючыся тлумачальнымі слоўнікамі, раскрыйце лексічнае значэнне слоў. Запішыце.

Амбулаторыя, бальніца, здраўпункт, дыспансэр, кансультацыйна-дыягнастычны цэнтр, кансультацыя (жаночая), клініка, медыка-санітарная

частка, паліклініка, радзільны дом, станцыя хуткай дапамогі, хоспіс, (рэспубліканскі) навукова-практычны цэнтр, шпіталь, санаторый, прафілакторый, курорт, гразелячэбніца.

Заданне 4. Прачытайце тэкст на беларускай лацінцы і дайце яму назву.

«Heta nievialikaje kišennaje ekskluziūnaje vydańnie, jaho skłali try histaryčnyja apaviadańni: «Try muży spadaryni Daminiki», «Kachanak jaje vialikaści» i «Piać mužčyn u leśničoycy». Apaviadańni hetyja abjadnanyja nia prosta histaryčnaj temaŭ, jany abjadnanyja, ja b skazaŭ, tryma ahulnymi matyvami: najpierš, pra što kaža i nazva ūsioj knižki, heta matyvy trapiatkoŭha staŭleńnia da Ajčyny, zatym, jak heta adznačajuć litaraturaznaŭcy, tut vyrazna hučać matyvy kachańnia i erotyki, i treci matyŭ — heta stasunki radzimy našych prodkaŭ z uschodniaj susiedkaj. U pieršym apaviadańni padziei adbyvajucca ŭ časy Inflanckaj vajny, kali vojski Stefana Batoryja vyzvalali Połacak ad maskoŭskich zachopnikaŭ, u druhim apaviadańni padziei adbyvajucca ŭ Połacku ŭ 1780 hodzie, kali tudy pryjechała ahladać zachoplenyja ūschodniebelaruskija ziemli rasiejskaja imperatryca Kaciaryna II, u trecim apaviadańni padziei adbyvajucca ŭ 1863 hodzie — hetaja data havoryć sama za siabie», — kaža jon.

Заданне 5. Вызначце і выпішыце з тэксту задання 4 графічныя адпаведнікі гукаў беларускай мовы.

Заданне 6. Запішыце тэкст, выкарыстоўваючы нормы сучаснага беларускага пісьма.

Заданне 7. Паразважайце, чаму сучасная беларуская літаратурная мова не выкарыстоўвае беларускую лацінку.

Заданне 8. Напішыце міні-сачыненне пра родную мову на тэму «Любіць сваё — значыць ...».

Самастойная работа

Заданне 1. Прачытайце артыкул з Wikipedia пра беларускую арабіцу і растлумачце, у чым асаблівасць гэтай моўнай з’явы.

Беларуская арабіца

Беларускі арабскі алфавіт (арабіца, (الرب ی صا)) пачаў уваходзіць ва ўжытак у XV ст. і быў добра прыстасаваны да старажытнабеларускай мовы, што бытвала тады ў дыгласнай прасторы. Кнігі, што пісаліся гэтай граматай, «кітабы», вельмі дакладна адлюстроўваюць асаблівасці (аканне, дзеканне, цеканне) беларускай мовы.

Для гукаў «п», «ч» і «ж», якія адсутнічаюць у арабскай мове, выкарыстоўваліся цюрска-персіцкія графемы:

ژ چ پ

Для пазначэння мяккіх гукаў «дз» і «ц» былі створаныя новыя графемы:

ڇ ډ

Для гука «ў» не было створана асобнай графемы, ён запісваўся гэтак жа, як і «у»:

و

Беларускі арабскі алфавіт выкарыстоўваўся літоўскімі татарамі, якія жылі на тэрыторыі Вялікага Княства Літоўскага. На працягу XIV–XVI стст. яны перасталі карыстацца ўласнай мовай і пачалі ўжываць літоўскую (старабеларускую), але запісаную арабскімі літарамі. Вядомая спадчына гэтай традыцыі пісьменнасці — гэта беларускія кнігі-кітабы. Існавалі і польскія тэксты, запісаныя арабскім пісьмом. Мяркуецца, яны з’явіліся не раней за XVII ст.

Табліца адпаведнасці відаў беларускай графікі

Кірыліца	Лацінскі алфавіт	Арабскі алфавіт
Б, б	B, b	ب
Ц, ц	C, c	ڇ
Ч, ч	Ĉ, ĉ	چ
Х, х	CH, ch	ح
Д, д	D, d	د
Дж, дж	DŃ, dŋ	ډ
Ф, ф	F, f	ف
Г, г	G, g	غ
Г, г	H, h	ه
Й, й	J, j	ی
К, к	K, k	ق
Л, л	L, l	ل
М, м	M, m	م
Н, н	N, n	ن
П, п	P, p	پ
Р, р	R, r	ر
С, с	S, s	ص
Ш, ш	Ś, ś	ش
Т, т	T, t	ط

Кірыліца	Лацінскі алфавіт	Арабскі алфавіт
Ў, ў	Ŭ, ŭ	و
В, в	V, v	و
З, з	Z, z	ض
Ж, ж	Ǧ, ǧ	ژ
Ць, ць	Ć, ć	س
ДЗь, дзь	DǦ, dǧ	سڭ
Ль, ль	L, l	ل
Нь, нь	Ń, ń	ن
Сь, сь	Ś, ś	ث
Зь, зь	ǖ, ǘ	ز
Ть, ть	Tj, tj	ت
Кь, кь	Kj, kj	ك
‘	–	ع
Ь, ь	–	–

Заданне 2. Адкажыце на пытанні.

1. Хто заснаваў дадзеную графічную сістэму?
2. Хто і калі яе выкарыстоўваў?
3. Як называюцца кнігі, напісаныя арабіцай?
4. Якія графемныя асаблівасці беларускай арабіцы?

Заданне 3. Паспрабуйце запісаць лацінкай і беларускай арабіцай трыялет М. Багдановіча. Вывучыце верш на памяць.

Мне доўгае расстанне з Вамі
Чарней ад Вашых чорных кос.
Чаму ж нядобры час прынёс
Мне доўгае расстанне з Вамі?
Я пабляднеў ад горкіх слёз
І трыялет пачаў славамі:
Мне доўгае расстанне з Вамі
Чарней ад Вашых чорных кос.

Заданне 4. Паразважайце над роляй мовы ў развіцці і існаванні нацыі і падрыхтуйце паведамленне на тэму «Жывое ў вяках беларускае слова — народа душа і народа хвала» (А. Бачыла).

РАЗВІЦЦЁ БЕЛАРУСКАЙ МОВЫ

Заданне 1. Якія перыяды ў гісторыі беларускай мовы адметныя развіццём кніжных стыляў?

Заданне 2. Выпішыце спачатку гістарызмы, затым архаізмы. У якіх сферах камунікацыі яны могуць ужывацца? Падбярыце да іх сучасныя адпаведнікі. Для даведак карыстайцеся тлумачальным слоўнікам беларускай мовы.

Памешчык, бортнік, гута, жаўнер, нэпман, лемантар, чало, шляхціц, земства, паходня, батлейка, дыярыуш, баярын, пакаеўка, аршын, скрыжалі, ратай, кварта, сеча, сажань, аброк, ланіты, пасталы.

Заданне 3. Прачытайце тэкст. Ахарактарызуйце лексіку і паспрабуйце растлумачыць дату, указаную ў «Надпісе». Што вы памятаеце пра крыж Еўфрасінні Полацкай? Узгадайце значэнне крыжа як сакральнай каштоўнасці, помніка старажытнага пісьменства і ювелірнага майстэрства?

Надпіс на крыжы Еўфрасінні Полацкай (1161)

Въ лѣто 6000 и 669 покладаетъ Офросинья чѣстныи крестъ. въ манастири своемъ въ церкви Святаго Спаса. чѣстное дрѣво. бесцѣнно есть. а кованье его. злото и серебро. и камѣнье, и жѣмчигъ. въ 100 гривнѣ. а дрѣво 40 гривнѣ. да нѣ изнесѣтъся из манастиря никогда же яко ни продати. ни отдати. аще се кто прѣслоушаетъ. изнесѣтъ и от манастиря. да не боуди емоу помощникъ. чѣстныи крестъ ни въ съ вѣкъ, ни въ боудщи. и да боудеть проклятъ Святою Животворящею Троицею. и святыми отци 300 и 18 семью съборъ святыхъ отецъ и боуди емоу часть съ Июдою, иже прѣда Христа. кто же дрзнетъ сътвори сие. властелинѣ. или князь. или пискоупъ. или игоумѣнья, или инъ котории любо человекъ. а боуди емоу клятва си. Офросинья же раба Христова сътяжавъши крестъ сии. приметъ вѣчную жизнь съ всѣми святыми. Господи помози рабоу своему Лазорю нареченому Богъши съдѣлавшемоу крѣсть сии цркви Святаго Спаса и Офросиньи.

Заданне 4. Прачытайце ўрывак са Статута ВКЛ і адкажыце, якія юрыдычныя нормы ў ім змешчаны.

ПРАВА ПИСАНИЕ ДАНЫ ПАНСТВУ ВЕЛИКОМУ КНЯЗЬСТВУ ЛИТОВСКОМУ, РУСКОМУ, ЖОМОЙТСКОМУ И ИНЫХ ЧЕРЕЗ НАЯСНЕЙШОГО ПАНА ЖИКГИМОНТА, З БОЖЕЕ МИЛОСТИ КОРОЛЯ ПОЛСКОГО, ВЕЛИКОГО КНЯЗЯ ЛИТОВСКОГО, РУСКОГО, ПРУСКОГО, ЖОМОЙТСКОГО, МАЗОВЕЦКОГО И ИНЫХ

Мы, Жикгимонт, з ласки божи король польский и великий князь литовский, русский, пруский, жомойтский, мазовецкий и иных, маючи себе достаточное розмышлене умыслом добрым и з ласки наше господарское хотячи обдаровати правы хрестьянскими, всим прелатом, княжатом, паном хоруговным, велможам, рыцерем повышоным, шляхте и всему посполству и их подданым а тубылцом земель Великого князьства нашего Литовского, которого бы колвек стабла а стану были, вей их права и привилія костелные, так латынского закону, яко и греческого, тэж и светцкие, которые от памяти королей и великих князей и от неколи отца нашего Казимера и брата нашего Александра, предков наших, за живота их, на которые бы колве добра и водности мети мають под которою — колве датою латынскою або рускою даны волности и в себе замыкаючи справедливо слушные, справные вышли, даны, взычоны, которые хочем так мети моцне, якобы в тые листы наши слово от слова были выписаны, которые словом нашим господарским и под присягою нашою телесною на светую евангелию вделаны держати и ховати слюбилы есмо, как же обещуем и слюбуюем во всех их положенях, обычаех и артыкулах з ласки, с цноты и щедрости наше умыслили есмо потвердити и вмоцнити, как же потвержаем и вмоцняем сказуючи их мети моц вечными часы.

Ездячи дорогою по двором господарским не маеть никто становитися

Тэж уставуем, иж жаден с подданных наших по двором нашим, у панстве нашом Великом князьстве Литовском ездячи дорогами, не мають становитися и стацей жадных на себе и на кони свои не мають з дворов наших брати и сажовок наших волочити. И тэж которые дворы наши суть по пущам, в тых могут ся становити; нижли жадное шкоды и пожогы не мають в тых дворех наших нам.

Цена звером диким

Уставуем цену звером диким, которое бы через кого было убито у чужой пущы: за зубра — дванадцать рублей грошей, за лося — шесть рублей грошей, за оленя або за ланю — шесть рублей грошей, за медведя — тры рубли грошей, за коня або за кобылу дикую — тры рубли грошей, за вепра або за свинью — рубль грошей, за сарну — копу грошей, за рыся — тры рубли грошей, за соболя — два рубли грошей, за куну — полкопы грошей.

О том, абы никто на чужих грунтех полевати не смел

Гды ж мысливцы людям звыкли великие шкоды чинити, топчучи збожья, для того уставуем, абы, почавшы от свята семое субботы аж до зебранья с поль всякого збожья на чужых грунтех никто полевати не смел.

Заданне 5. Вызначце, якія лексічныя і фанетычныя асаблівасці беларускай мовы назіраюцца ў дакументах XVI ст.

Заданне 6. Запішыце тэкст з задання 4 у адпаведнасці з нормамі сучаснай беларускай літаратурнай мовы.

Заданне 7. Адкажыце на пытанні.

1. Якія функцыі ў тагачасным грамадстве выконвала беларуская мова?
2. Якое навуковае і практычнае значэнне маюць тэксты Статута ВКЛ?

Заданне 8. Прачытайце артыкул на с. 41 у энцыклапедыі «Беларуская мова. Энцыклапедыя» пад рэд. Б. І. Сачанкі, А. Я. Міхневіча (Мінск, 1994), прысвечаны дзейнасці Ф. Скарыны. Адкажыце на наступныя пытанні:

1. Якія друкаваныя выданні Ф. Скарыны вы ведаеце?
2. Пераважна якую літаратуру друкаваў Ф. Скарына?
3. У чым заключаецца асветніцкая дзейнасць Ф. Скарыны?

Самастойная работа

Заданне 1. Перакладзіце на беларускую мову і запішыце наступныя словазлучэнні.

Неожиданно возникшее чувство; художник, создавший портрет; собравшиеся гости; рассказанная история; рожденный ребенок; журчащий ручей; парень, сидевший за пианино; нахмурившийся дедушка; опустевшие поля; прятавшиеся по углам тени; изменяющееся выражение лица; утешившийся ребенок; улыбающаяся мама.

Заданне 2. Нагадайце асаблівасці перакладу дзеепрыметнікаў з рускай мовы на беларускую. Выкарыстоўвайце ў якасці прыкладаў словы з задання 1.

Заданне 3. Прачытайце тэкст В. П. Грыцкевіча і вызначыце матывы дзеянняў Саламеі Русецкай.

Вандроўная лекарка з Навагрудка

У канцы 30-х гг. XVIII ст. у Пецярбургу працавала беларуская лекарка Саламея Русецкая. Аб сваім знаходжанні тут яна пісала ў рукапісных успамінах, складзеных у 1760 г. у сталіцы Асманскай імперыі Стамбуле.

С. Русецкая падрабязна апісала сваю лячэбную практыку. Па гэтых апісаннях цалкам можна меркаваць і аб характары яе медыцынскай дзейнасці, і аб грамадскім становішчы ўрача ў XVIII ст. у розных краінах.

Нарадзілася яна ў 1718 г. у Навагрудскім ваяводстве. Саламею рана выдалі замуж за нямецкага лекара Якуба Хальпіра. З ім яна з'ехала ў Стамбул, дзе навучылася ў яго лячыць нескладаныя вочныя захворванні.

Паступова яна набіралася вопыту. Улады дазволілі ёй лячыць (толькі ў жанчын) вочныя хваробы, а затым і любыя захворванні. Неўзабаве муж С. Русецкай з'ехаў працаваць у Боснію (зараз Югаславія). Лекарка з маленькай дачкой адправілася ўслед за ім. Не абышлося без прыгод. У Філіпбеі (цяпер Плоўдзіў у Балгарыі) адбыўся выпадак, які ледзь не каштаваў лекарцы жыцця: маленькая дачка турэцкага каменданта горада прыняла некалькі кропель прапісанага Саламеяй лякарства і неўзабаве памерла. Лекарцы пагражала пакаранне. Выратаванне яна знайшла ў тым, што ў прысутнасці ўгневанага бацькі праглынула рэшту таго лякарства. Шлях у Боснію ляжаў праз Сафію. Каб трапіць туды, трэба было пераадолець Балканскія горы. Маладая жанчына пераапранулася ў мужчынскае адзенне і далучылася да гандлёвага каравана. У гарах на караван напалі разбойнікі, і іх атаман Сары-Хусейн прапанаваў лекарцы ехаць з ім. Трое сутак С. Русецкая трэслася па бездаражы, каб дабрацца ў горад Карлава, дзе жыў атаман. Сары-Хусейн абяцаў адпусціць лекарку толькі пасля таго, як тая вылечыць яго свата Сердара, які не мог хадзіць, і самога атамана, які пакутаваў запаленнем павек. С. Русецкая вылечыла абодвух, прычым Сердар змог рухацца з дапамогай мыліц.

Атаман Сары-Хусейн шчодро ўзнагародзіў лекарку і адпусціў яе ў Сафію. Там С. Русецкая паступіла на службу ў гарэм аднаго пашы. Італьянскі лекар, узяты ў палон туркамі, навучыў яе выпісваць на лацінскай мове рэцэпты «з доктарскімі знакамі», азнаёміў з рознымі вялікімі літарамі. Ён перадаў лекарцы свае медыцынскія кнігі, сярод якіх яна ў сваіх мемуарах называе працу аб лекавых травах, прыродазнаўчы лексікон з апісаннем хвароб і лекаў, якія ўжываюцца пры іх, і кнігу Адрыяна Мінзіхта «Медыка-хімічны скарб і арсенал» (першае лацінскае выданне выйшла ў 1651 г., нямецкі пераклад — у 1682 г.). Гэта папулярны ў той час фармацэўтычны даведнік, спасылкі на яго неаднаразова сустракаліся ў рукапісным рэцэптурным даведніку XVIII ст. з нясвіжскай бібліятэкі Радзівілаў.

Неўзабаве С. Русецкая даведлася, што яе муж памёр у Босніі. Падчас аўстрыйска-турэцкай вайны лекарка стала міжвольнай сведкай зверскага падаўлення асманскімі заваёўнікамі паўстання сербаў. Яна выкупіла з турэцкага палону некалькі аўстрыйскіх афіцэраў і выйшла замуж за аднаго з іх — славенца Ёжафа Фартуната, які насіў нямецкае прозвішча Капуа фон Піхельштэйн.

Разам з другім мужам С. Русецкая вярнулася ў Беларусь, дзе І. Піхельштэйн стаў служыць у князя М. Радзівіла. Адсюль лекарка выехала ў Расію, каб хадайнічаць аб вызваленні некалькіх палонных турэцкіх ваеначальнікаў па просьбе іх сваякоў. У гэты час кіравалі імператрыца Ганна Іаанаўна і яе фаварыт Э. Бірон.

Медыцынскія веды дапамаглі С. Русецкай трапіць у дамы шляхты. З дапамогай кабінет-міністра А. М. Чаркаскага, жонку якога яна вылечыла, лекарка трапіла ў палац, паспяховым лячэннем прыдворных дамаглася прыёму ў імператрыцы і паступіла на прыдворную службу лекаркай. Карыстаючыся прыхільнасцю Ганны Іаанаўны, Саламея атрымала дакумент аб перадачы ў яе распараджэнне чатырох турэцкіх палонных.

Даставіўшы турак у балгарскі горад Русе і атрымаўшы за іх (як у свой час за аўстрыйскіх палонных) прыстойны выкуп, прадпрымальная лекарка працягвала сваю «адысею». Яна пабывала на радзіме мужа ў славенскіх Альпах, займалася практыкай у Вене, Львове, Камянец-Падольскім, Ясах, Кіеве, Стамбуле. Яна атрымлівала аўдыенцыі ў караля Прусіі Фрыдрыха II, германскага імператара Карла VI, гетмана Патоцкага, кіеўскага генерал-губернатора М. І. Лявонцьева.

Не раз дзякуючы выдатнаму лячэнню С. Русецкая пазбягала няволі і нават смерці. Год смерці навагрудскай лекаркі пакуль не ўстаноўлены. Яе сын Станіслаў знаходзіўся на дыпламатычнай службе ў Рэчы Паспалітай і Расіі, а ўнук Вікенцій даслужыўся ў рускім войску да генеральскага чыну і ўдзельнічаў у Крымскай вайне.

Запіскі С. Русецкай маюць шмат цікавых назіранняў за побытам і нормамаі народаў розных краін. Мноства бытавых дэталей і яркае эмацыйнае ўспрыманне аўтарам сваіх жыццёвых нягод надаюць ім асаблівую непасрэднасць. Дзённік лекаркі прасякнуты прызнасцю да розных народнасцей. Малодшыя сучаснікі С. Русецкай, даволі вядомыя авантурысты XVIII ст. граф Сен-Жэрмен, шэвалье д'Эон, герцагіня Кінгстан, Каліёстра, Сэнт Эльма, якія праславіліся сваімі прыгодамі пры еўрапейскіх дварах, былі прадстаўнікамі паўнапраўнага ў тых часы дваранства. Іх апісанні ахоплівалі жыццё вышэйшых колаў грамадства, не апускаліся да дробязяў паўсядзённага жыцця нізоў. С. Русецкая, у адрозненне ад згаданых дваран, уваходзіла ў палацы з чорнага, а не з параднага ходу. Ёй, чалавеку недваранскага звання і рамяства, уваход на званья прыёмы быў зачынены. Усё гэта надае асаблівую каштоўнасць цікавым нататкам беларускай лекаркі.

Заданне 4. Адкажыце на пытанні да тэксту.

1. Дзе і калі нарадзілася С. Русецкая?
2. У сувязі з чым яна пачала займацца лекарскай дзейнасцю?
3. Што спрыяла папулярнасці лекаркі ва ўсходніх краінах?
4. Ці дапамагалі Саламеі яе медыцынскія веды ў складаных жыццёвых абставінах?
5. З якіх крыніц Саламея чэрпала веды па медыцыне?
6. Чаму расла папулярнасць Саламеі не толькі сярод простых людзей, але і дваранства?

7. Чым карысны дзённік С. Русецкай для навукі (медыцыны, гісторыі, геаграфіі, этыкі)?

8. Да якога стылю літаратурнай мовы адносяцца дзённікі, запіскі?

Заданне 5. Паспрабуйце на аснове тэксту «Вандроўная лекарка з Навагрудка» аднавіць дзённік С. Русецкай, пераказваючы ўсе падзеі, эмоцыі, разважанні ад яе імя. Запішыце гэты варыянт дзённіка.

Заданне 6. Прачытайце беларускія народныя прыказкі. Раствлумачце іх значэнне. Якія адметныя рысы нацыянальнай культуры ў іх захаваны?

1. Як не балела брушка, дык не баліць і душка.
2. Хрыпае ў грудзёх — не быць у людзёх.
3. Трасца нікому не здасца: сем лет патрасе і на той свет знясе.
4. Як на душы, так і на целе.
5. Хто шануе сябе, таго і людзі шануюць.
6. У чужой старонцы не так свеціць сонца.
7. Языкам у Вільні, а галавою за печчу.
8. Глянуўшы ў твар, не пытайся пра здароўе.
9. Пярхота ды чыхота — не свая ахвота.
10. Гультай за працу — мазоль за руку.

Заданне 7. Ці можна даслоўна перакласці ўсе прыказкі з задання 6 на рускую мову, не страціўшы сэнсу? Адказ абгрунтуйце.

ТЭМА 2. ФУНКЦЫЯНАВАННЕ БЕЛАРУСКАЙ МОВЫ ВА ЎМОВАХ БІЛІНГВІЗМУ

МОВА І СОЦЫУМ

Заданне 1. Якія функцыянальныя асаблівасці маюць тэрміналагічныя сістэмы мастацкага і навуковага стыляў?

Заданне 2. Прачытайце тэкст з кнігі «Лекарственные растения и их применение» (Минск: Наука и техника, 1975). Адзначце яго функцыянальна-стылёвыя асаблівасці і сферу прымянення. Перакладзіце на беларускую мову, запішыце.

Чеснок; часнок — *Allium sativum* L. Многолетнее травянистое луковичное растение. Луковица округло-яйцевидная, состоящая из 7–30 белых или сероватых продолговато-яйцевидных луковичек (зубков), заключённых в общую беловато-плёнчатую оболочку. Стебель прямой, до середины

олиственный, высотой до 1 м. Листья широколинейные, заострённые, плоские, желобчатые, влагалищные. Цветки зеленовато- или красновато-белые, на длинных цветоножках, собранные в соцветие — немногочетковидный зонтик, до цветения покрытый плёнчатой чехлом; околоцветник из 6 ланцетных листочков, тычинок 6; при основании цветоножек развиваются луковички, плоды образуются редко.

Цветет в июне–июле.

Культивируется как пищевое растение в огородах по всей Беларуси (I–VII), но особенно в южной части республики. <...>

В лекарственных целях используются луковички чеснока — *Bulbus Allii sativi*. В них содержится эфирное масло, от которого зависит характерный запах этого растения, гликозид алин, йод, фитостерины, полисахариды, фитонциды, витамин С. Препараты чеснока понижают артериальное давление, увеличивают амплитуду и замедляют ритм сердечных сокращений, тормозят активность холинэстеразы, расширяют кровеносные сосуды, повышают диурез, секрецию и перистальтику желудочно-кишечного тракта. Чеснок обладает также бактериальным, фунгицидным, протистостатическим и противоглистным действием. Эти свойства растения обуславливают его использование в лечебных целях. В частности, ... спиртовая вытяжка из луковичек чеснока применяется в медицинской практике при атонии кишечника и колитах, как противоглистное средство, а также при гипертонии и атеросклерозе.

Заданне 3. У гэксце з задання 2 падкрэсліце тэрміны і тэрміналагічныя спалучэнні ў адпаведнасці з іх сінтаксічнай функцыяй. Адзначце спосабы ўтварэння тэрмінаў і іх паходжанне. Назавіце падабенствы і адрозненні ў беларускамоўных і рускамоўных варыянтах тэрмінаў. Знайдзіце і растлумачце арфаграмы.

Заданне 4. Прачытайце тэксты. У якіх сферах і з якімі мэтамі яны могуць быць выкарыстаны?

Анатомія чалавека (ад стар.-грэч.: *ἀνατομή* — рассяканне; стар.-грэч. *ἀνά* зверху і стар.-грэч. *τομή, tomé* — разразанне) — раздзел анатоміі, які займаецца вывучэннем будовы цела чалавека на макраўзроўні. Традыцыйна лічыцца, як і гісталагія, фундаментальнай медыцынскай марфалагічнай дысцыплінай, якая стварае падмурак для клінічнага навучання ўрачоў.

Анатомія «нармальнага» (здаравага) цела чалавека традыцыйна разглядаецца па сістэмах органаў — нармальна (сістэматычная) анатомія чалавека. Апроч гэтага, на базе анатоміі чалавека, з улікам назапашанага хірургічнага досведу, была створана такая дысцыпліна, як тапаграфічная анатомія, якая дазваляе хірургам вывучаць будову цела па абласцях, разглядаючы ўзаемаадносіны органаў адзін з адным, са шкілетам і інш.

Развіваецца функцыянальная анатомія, якая разглядае будову чалавека з пункту гледжання яго функцый (напрыклад, будова крывяносных сасудаў з пазіцый гемадынамікі, механізм перабудовы косці з улікам функцый мышцаў, якія ўздзейнічаюць на яе і г. д.).

Дасягненні медыцыны спрыялі вылучэнню асобнай дысцыпліны, якая вывучае марфалагічныя змены сістэм і органаў чалавека пры захворваннях — паталагічнай анатоміі. Аднак трэба адзначыць тое, што паталагічная анатомія ў большай ступені абаяраецца на гісталагію і гісталагічныя метады даследаванняў.

З развіццём рэнтгеналогіі была створана прынцыпова новая анатамічная дысцыпліна — рэнтгенаанатомія, прадметам вывучэння якой з'яўляецца структура рэнтгеналагічнага малюнка ўнутраных органаў. Вонкавую форму цела чалавека і яго прапорцыі вывучае пластычная анатомія.

* * *

Яраш сядзеў у ардынатарскай і паліў. Ён стаміўся. Тры гадзіны каля аперацыйнага стала. Дзве цяжкія аперацыі. Асабліва стаміла апошняя — на дзіцяці.

Аперацыі на дзецях заўсёды стамлялі яго. Колькі год практыкі, слава лепшага хірурга вобласці, а хваляваўся ён сёння, як студэнт.

Попел ад папярсы ўпаў на халат. І адразу ж спрытная рука нячутна падставіла попелніцу. Яраш падняў галаву і з удзячнасцю зірнуў на аперацыйную сястру. Ён ведаў, што гэтая дзяўчына ўлюбёна ў яго. І ён таксама любіў яе: Маша, нягледзячы на сваю маладосць, была лепшай аперацыйнай сястрой з усіх, з якімі яму даводзілася калі-небудзь працаваць. Яна разумела не толькі кожнае яго слова, але кожны рух, жэст. Варухнулася яго левае брыво — і яна ведала, які інструмент трэба падаць. Збегліся зморшчынкі на пераносіцы — і Маша папраўляла асістэнта. Яна ўмела так прамакнуць пот на яго лбе і вісках, што ні на секунду, ні на міг не адрывала ад хворага, не перашкаджала аперацыі. Яна ўсё ўмела і ўсё ведала.

«Залатая сестра», — сказаў неяк Яраш. Лекары прынялі гэта як жарт: Маша была рыжая, і не проста рыжая, а ўся агніста-чырвоная. Чырвоныя косы, бровы, нейкія залацістыя рудзінкі абсыпалі нос, шчокі, рукі. Тады Ярашу стала шкада яе. Яму заўсёды было шкада непрыгожых жанчын. І ён больш ніколі не казаў «залатая сестра», нават завочна. У добрым настроі ён казаў пра яе: «Мой хірургічны геній».

Маша скінула касынку і гэтак жа спрытна, умела, як і працавала, папраўляла валасы. І раптам Яраш убачыў, упершыню за два гады, што яна прыгожая. Стройная, высокая; капа яе валасоў на фоне акна гарэла, як жар. З узнятымі рукамі яна як бы цягнулася ўгору, і здавалася, вось-вось узнімецца і паляціць на нейкую іншую планету, з якой яна і з'явілася, гэтая дзівосная жанчына.

У доктара ў апошнія гады частая з’ява — такія вось нечаканыя адкрыцці прыгожага. Так, напрыклад, зусім нядаўна ён адкрыў характэрнае вясільеўскага «Мокрага лугу», які раней бачыў многа разоў і ніяк не мог зразумець, чым карціна адрозніваецца ад звычайных падобных пейзажаў, якія пішуць іх абласныя мастакі. Яшчэ раней ён гэтак жа адкрыў «Вішнёвы сад». У маладосці некалі не даседзеў на спектаклі да канца.

Маша ўбачыла, адчула, што ён глядзіць на яе, як на жанчыну, і ўся ўстрапянулася, спалоханая і ўзрадаваная. Так і застыла з паднятымі рукамі. Не, яна не проста была ўлюбёна ў гэтага дужага, разумнага, таленавітага чалавека. Яна кахала яго, глыбока, тайна, безнадзейна. І вось наступіў момант, можа, адзіны і непаўторны, калі і ён пачуў токі гэтага кахання.

Позірк іх сустрэліся. У Машы спынілася сэрца. Яраш адчуў адказнасць за кожны свой рух у гэты міг. Ён умеў валодаць сваімі пачуццямі. Патушыў недакураную папяросу (паліў ён цяпер толькі пасля цяжкіх аперацый), адкінуўся на спінку канапы і сказаў проста, даверліва:

— Стаміўся я, Маша...

Яна выдыхнула паветра, апусціла рукі і... зрабілася зямной. Але што гэта? Вочы... Яе залатыя вочы раптам адплылі некуды, на іх месцы закалыхаліся зялёныя хвалі мора. Ён ніколі не бачыў у яе праяў сентыментальнасці, яна заўсёды была строгая і маласлоўная. Што ж яе кранула так? Радасць душэўнай блізкасці? Ці крушэнне апошняй надзеі? Ён падняўся, падышоў, лёгка абняў за плечы — так ён рабіў часта, гэтакі амаль несвядомы сяброўска-паблажлівы жэст старэйшага — і пачуў, як дробна дрыжаць яе плечы. Ён сказаў:

— Не трэба, Маша. Мы з вамі добрыя сябры. Мы застанемся сябрамі, праўда?

Яна ўсміхнулася з удзячнасцю, прыгнулася, каб вызваліць плячо з-пад яго рукі, і пайшла да дзвярэй.

Яраш сеў і запаліў другую папяросу.

Хвілін праз колькі Маша з’явілася ў дзвярах і звычайным голасам напамніла:

— У чатыры ў вас кансультацыя ў трэцяй бальніцы.

Яна была не толькі лепшай аперацыйнай сястрой, але і яго добраахвотным сакратаром — заўсёды ўсё помніла.

— Дзякуй, Маша. — Ён уздыхнуў і зноў чамусьці паўтарыў: — Стаміўся я сёння.

Яраш не любіў трэцяй бальніцы з-за галоўнага лекара яе Тамары Гаецкай. Да вайны яны разам вучыліся ў медвучылішчы. Разам паступалі ў інстытут. І ўжо тады Тамара заляцалася да яго. Але вайна іх разлучыла. Тамара паспела эвакуіравацца, скончыла інстытут, была на фронце. Вярнулася ў родны горад і адразу заняла кіруючую пасаду ў аддзеле аховы здароўя. Лекар яна была бяздарны, але арганізатар неблагі, а галоўнае,

мела вялікую прабіўную сілу — да ўсіх дайсці, усё дастаць, знайсці... Яраша яна таксама адразу знайшла. І вельмі хацела прыгрэць, прысвоіць. Але ён быў непакісны і цвёрды. Што яна ні рабіла, на якія хітрыкі ні ішла, ён толькі ў адным не вытрымаў — разы два прыняў яе матэрыяльную дапамогу. Яму было дужа цяжка, пакуль канчаў інстытут, бо малы Тарас хоць і знаходзіўся ў цёткі Любы, але быў яго сынам, і ён лічыў сваім абавязкам штомесячна высылаць на ўтрыманне хлопца. Тамара гэта ведала і ўмела памагчы тактоўна і хітра.

А калі ён ажаніўся з Галінай, Тамара проста ашалела. Можна сказаць, што яна паставіла сабе за жыццёвую мэту: спакусіць яго, зрабіць палюбоўнікам. І вось ужо пятнаццаць год дамагаецца гэтай мэты, не грэбуючы нічым. Сама даўно ўжо замужам, мае сына і ўсё адно ніяк не ўтаймуецца. Прыстае нахабна, цынічна — на людзях, на нарадах, сходах. Заляцаецца ў прысутнасці Галіны і свайго мужа. Гэтыя яе заляцанні, званкі на дом, запрашэнні давялі Галіну да хваробы, бо рэўнасць яе набыла паталагічны характар, стала псіхозам. Антону, гордаму волату, колькі разоў прыходзілася ўніжана пераконваць жонку, што ён ніколі нават не дакрануўся да гэтай жанчыны, акрамя звычайнага прывітальнага поціску рукі — як з усімі людзьмі. Галіна люта, не па-чалавечаму ненавідзела Гаецкую.

Неяк, калі яны добра пасябравалі, Яраш паскардзіўся Шыковічам, як адна дурніца атручвае яму жыццё і сямейнае шчасце. Кірыла сказаў тады не то жартам, не то сур'ёзна:

— А ведаеш, я на тваім месцы паказаў бы ёй сваю мужчынскую сілу. І, запэўняю цябе, яна адразу б сціхла. Зрабіла б гэта глыбокай тайнай. Беспамылковы псіхалагічны ход.

Яраша ўразіла, што Кірыла мог сказаць так пры жонцы. Што было б, каб ён сказаў гэта пры Галіне!

(І. Шамякін «Сэрца на далоні»)

Заданне 5. Адкажыце на пытанні на аснове навуковага тэксту з задання 4.

1. Чаму нельга лічыць, што навуковаму стылю з яго холаднасцю, акадэмізмам не ўласціва экспрэсія?

2. Ці заўсёды агульнаўжывальныя словы стылістычна нейтральныя ў навуковых тэкстах? Чаму?

3. Якія правілы маўленчага этыкету можна сфармуляваць адносна ўжывання займеннікаў у навуковых тэкстах?

4. Чаму ў навуковым маўленні з усіх тыпаў складаных сказаў пераважае складаназалежны сказ?

5. Якая асаблівасць выкарыстання складаназалежнага сказу ў медыцынскіх тэкстах?

Заданне 6. На аснове ўрыўка з рамана І. Шамякіна «Сэрца на далоні» прывядзіце прыклады мастацкай вобразнасці, эмацыйнасці, ацэнчанасці мастацкага стылю, стылістычных фігур і мастацкіх эпітэтаў.

Заданне 7. Раскрыйце лексічнае значэнне слоў, карыстаючыся тлумачальнымі слоўнікамі. Запішыце.

Абмен рэчываў, антрапаметрыя, апладатварэнне, батаніка, бактэрыі, бялок, гігіена, голанасенныя, косць, мімічныя мышцы, пакрытанасенныя, сонная артэрыя, феном, язык.

Заданне 8. Складзіце сказы са словамі з задання 7. Ці ўплываюць дадзеныя словы на стыль і сферу ўжывання вашых сказаў? Адказ абгрунтуйце. Укажыце ўсе магчымыя сферы, у якіх можа ужывацца кожнае з прыведзеных слоў і словазлучэнняў.

Самастойная работа

Заданне 1. Прачытайце тэкст. Узгадайце, якую ролю ў развіцці беларускай навуковай думкі XVIII–XIX стст. адыгрываў Віленскі ўніверсітэт?

Віленская вышэйшая медыцынская школа

Віленскі ўніверсітэт адыграў важную ролю ў развіцці асветы, навукі і культуры літоўскага, беларускага, украінскага і польскага народаў, ён з’яўляўся адным з цэнтраў іх барацьбы супраць рэакцыі, сацыяльнага і нацыянальнага прыгнёту, у якім расло і дужэла братэрства рэвалюцыянераў розных нацыянальнасцей. Адміністрацыйнай мяжы паміж Літвой і Беларуссю да падзей, якія рушылі ўслед за падзеннем самадзяржаўя, ніколі не існавала.

Вільня як сталіца Вялікага Княства Літоўскага, якое аб’ядноўвала Літву і Беларусь з XIII па XVIII ст. уключна, была адной з калысак беларускай культуры. Тут выдаваў першыя кнігі Францыск Скарына, стваралі і публікавалі свае творы класікі беларускай літаратуры Янка Купала, Якуб Колас, Максім Гарэцкі, Максім Танк. Тут выходзіла першая масавая газета на беларускай мове — «Наша ніва», працавалі адны з першых беларускіх выдавецтваў. Тут да рэвалюцыі фарміравалася беларуская інтэлігенцыя. Нарэшце, Вільня ў 1919 г. па ініцыятыве У. І. Леніна стала сталіцай Літоўска-Беларускай ССР. Першая ў Літве і Беларусі вышэйшая навучальная ўстанова — Віленская акадэмія, а потым універсітэт — была заснавана ў 1579 г. езуітамі для процідзеяння Рэфармацыі. У 1773 г. ордэн езуітаў быў ліквідаваны. Адукацыйная камісія, якая рэфармавала Віленскую акадэмію, перайменавала яе ў 1781 г. у Галоўную школу

Вялікага Княства Літоўскага. З 1797 г. навучальная ўстанова насіла назву Віленскай галоўнай школы, а з 1803 г. — Віленскага ўніверсітэта.

Езуіты адкладалі ўвядзенне рэгулярнага выкладання медыцыны, спасылаючыся на недахоп сродкаў. Сапраўднай жа прычынай гэтага было іх імкненне не дапусціць вывучэння прыродазнаўчых навук і фарміравання ў студэнтаў матэрыялістычнага светапогляду.

Пасля выгнання езуітаў да выкладання медыцынскіх навук у Вільні былі прыцягнутыя французскія медыкі Ж. Брыётэ і Н. Рэнье, якія не мелі вышэйшай адукацыі і належнай падрыхтоўкі. Толькі ў 1781 г. пасля запрашэння на пасаду прафесара анатоміі і фізіялогіі С. Л. Бізіа выкладанне гэтых прадметаў палепшылася. Урач праводзіў паталагаанатамічныя ўскрыцці, апісваў псіхічныя захворванні і пазней выказаў меркаванне аб распаўсюджаным у краі каўтуне. Насуперак агульнапрынятаму меркаванню даследчык сцвярджаў, што гэтая хвароба бывае ў тых, хто не мые галаву і не расчэсвае валасы. Псіхічныя ж захворванні ён лічыў наступствам паслаблення крывяносных сасудаў галаўнога мозга.

З 1781 па 1783 г. у калегіі выкладаў мінералогію, батаніку і медыцынскую матэрыю (г. зн. леказнаўства) Ж. Э. Жылібер. Ён перавёз сюды з Гродна багатую калекцыю мінералаў, раслін, бібліятэку па прыродазнаўстве. З ім прыехалі і яго студэнты.

Ж. Э. Жылібер прымяніў новыя метады даследавання для распазнавання ўспышкі ў жыхароў Гродзеншчыны нейкай «эпідэмічнай язвы». Ён назіраў каля сотні выпадкаў захворвання. Гэтая «язва» выклікала сверб і раз'ядала мышцы ног да касцей. Хворыя скардзіліся на моцныя болі, былі бледнымі і адчувалі сябе знясіленымі. Пашкоджаная частка цела набывала фіялетавае адценне. Прычынай хваробы насельніцтва лічыла ўкараненне ў цела «валасаціка», г. зн. лічынкі страўнікавага авадня. Ж. Э. Жылібер разглядаў пад мікраскопам ніткі, якія ўводзіў у раны. Вучоны выяўляў пры гэтым на нітках драбнюткія цельцы, або «адроддзі пекла». Ён быў першым лекарам у Беларусі, які прымяніў мікраскоп для медыцынскай дыягностыкі.

Тлумачачы ў «Літоўскай флоры» харчаванне, рост і размнажэнне раслін, вучоны адмаўляў наяўнасць у іх нейкай асаблівай «жыццёвай сілы». На яго думку, гэтыя працэсы працякаюць натуральным шляхам, без умяшання бога. Служыцелі царквы ваража паставіліся да даследчыка. Не вытрымаўшы пераследаў, Ж. Э. Жылібер вярнуўся ў Ліён. Ён заняў там месца галоўнага лекара бальніцы, а пазней стаў прафесарам медыцынскай акадэміі.

Спрыяльныя ўмовы для свайго развіцця Галоўная школа ў Вільні і асабліва яе медыцынскі факультэт атрымалі ў 1797–1803 гг. пасля чарговай рэарганізацыі. Актывізацыі дзейнасці медыцынскага факультэта Віленскага ўніверсітэта спрыяў і рост грамадскай самасвядомасці. Ён адзначаўся з канца XVIII ст. у Беларусі і Літве пад уплывам ідэй стагоддзя

Асветы і Вялікай французскай буржуазнай рэвалюцыі. Універсітэт стаў буйным асяроддзем навуковай медыцынскай думкі Еўропы.

З рэарганізацыяй універсітэта ў 1803 г. медыцынскі факультэт перажываў росквіт. Колькасць студэнтаў павялічвалася. У 1783–1784 навучальным годзе на медыцынскім аддзяленні навучалася усяго 14 студэнтаў, у 1801 г. — 82, а ў 1830 г. ужо 400 чалавек. Медыцынскі факультэт выпускаў медыцынскія перыядычныя выданні, якія абагульнялі вопыт мясцовых лекараў. У гэтых спрыяльных абставінах атрымалі адукацыю і сталі знакамітымі навукоўцамі многія ўраджэнцы Беларусі.

Грамадска-палітычнай дзейнасцю займалася значная частка студэнтаў і выкладчыкаў Віленскага ўніверсітэта. Многія з іх прымалі актыўны ўдзел у вызваленчым паўстанні 1794 г. пад кіраўніцтвам Т. Касцюшкі.

Студэнты-медыкі і лекары, якія скончылі ўніверсітэт, уваходзілі ў склад гуртка пад назвай «Сіні саюз». Таемныя студэнцкія арганізацыі выступалі супраць нацыянальнага прыгнёту, іх цікавіла і пытанне вызвалення сялян. Шэраг філаматаў вызвалялі сваіх прыгонных і прапаноўвалі іншым прытрымлівацца іх прыкладу. Некаторыя з іх заклікалі да звяржэння царскай улады.

Моладзь масамі з сакавіка 1831 г. сыходзіла ў навакольныя лясы Вільні, каб папаўняць шэрагі паўстанцаў. Яны імкнуліся патрапіць у Лідскі павет, каб пачаць там паўстанне. Усяго з горада пайшло змагацца за свабоду больш за тысячу добраахвотнікаў. Аднак 26 мая галоўны «акадэмічны» атрад быў разгромлены пад Барбарышкамі.

У адказ на ўдзел моладзі Беларусі і Літвы ў паўстанні 1 мая 1832 г. Віленскі ўніверсітэт закрылі, а замест яго стварылі Віленскую медыка-хірургічную акадэмію. Агульная колькасць лекараў, падрыхтаваных вышэйшай медыцынскай школай ў Вільні, была па тым часе досыць значнай. Толькі за першыя чатыры дзесяцігоддзі XIX ст. яна падрыхтавала каля паўтары тысячы лекараў. У 1846 г. у Расійскай імперыі налічвалася каля сямі з паловай тысяч лекараў. Такім чынам, кожны пяты лекар у краіне быў выхаванцам універсітэта або Медыка-хірургічнай акадэміі ў Вільні. Іх выпускнікі абслугоўвалі перш за ўсё насельніцтва Беларусі і Літвы. Медыцынскі факультэт і яго пераемніца — Медыка-хірургічная акадэмія ў Вільні — аказалі вялікі ўплыў на развіццё аховы здароўя і медыцынскай навукі ў Беларусі.

Яны ператварылі частку шпіталяў краю ў паўнаwartасныя лячэбныя ўстановы, вывучалі захворванні, характэрныя для гэтай тэрыторыі, папулярызавалі мясцовыя гаючыя крыніцы, арганізоўвалі (наколькі гэта было магчыма ў той час) вакцынацыю і барацьбу супраць эпідэміяў.

Заданне 2. Адкажыце на пытанні да тэксту.

1. Чаму менавіта Вільня стала цэнтрам навукі і асветы ўзгаданага перыяду?

2. Хто такія езуіты? Якой дзейнасцю яны займаліся на Беларусі?

3. Якім чынам паўстанне 1794 г. пад кіраўніцтвам Т. Касцюшкі паўплывала на Віленскі ўніверсітэт?

4. У чым заключалася асноўнае значэнне Медыка-хірургічнай акадэміі ў Вільні?

Заданне 3. Складзіце план тэксту.

Заданне 4. Падрыхтуйцеся да вуснага паведамлення ў адпаведнасці з планам.

МОЎНАЯ ІНТЭРФЕРЭНЦЫЯ І ЯЕ ВІДЫ

Заданне 1. Растворыце, як вы разумееце з'яву моўнай інтэрферэнцыі.

Заданне 2. Раскажыце, чым абумоўлены з'явы беларуска-рускай і руска-беларускай інтэрферэнцыі.

Заданне 3. Прачытайце тэкст. Знайдзіце памылкі, звязаныя з інтэрферэнцыяй. Назавіце від інтэрферэнцыі. Выпраўце памылкі і запішыце тэкст у адпаведнасці з нормамі сучаснай беларускай літаратурнай мовы.

Лясныя напоі

Ніводзін напой так часта не ўжываецца намі, як чай. Без гэтай гарачай цёмна-жоўтай ароматнай жыдкасці, здаецца, не можа абысціся ні адзін чалавек.

А між тым, трыста лет назад чай не быў вядомы ні ў Расіі, ні ў Западнай Еўропе.

У Западную Еўропу чай упершыню прывезлі на партугальскім карабле ў 1517 гаду, але там не ведалі, як яго ўжываць.

На ўрачыстам абедзе ў аднаго із ангельскіх герцагаў увагу прыцягнула кітайскае фарфаравае блюда, напоўненае цёмным салатам. Салат на ўкус быў горкім і выклікаў моцнае сэрцабіенне ў гасцей, яго папрабаваўшых. Ён складаўся з лісцяў чая. Але затым навучнікі завярнулі чай, і ўжыванне яго хутка распаўсюдзілася. Меркавалі, што чай абяспечывае доўгую жыццёвую перспектыву, садзейнічае страваванню, умацоўвае сілы і адганяе сон. Урачы раілі піць чай па сорак–пяцьдзясят кубкаў у дзень.

На радзіме чая — у Кітае — ён быў вядом 4600 лет таму назад. Але асаблівае распаўсюджанне чай атрымаў у VI веку, калі кітайцы-будзісты сталі лічыць яго свяшчэнным і лячэбным.

Пры заварцы чая рэкамендуюць пакласці што ў гарачы фарфоравы чайнік, абдаць кіпятком і адразу зліць воду, затым заліць кіпячай вадой. Чайнік для захавання цяпла абгарнуць сурвэткай і настойваць хвілін пяць. Але каб чай быў благаухаюшчы і смачны, нельга яго кіпяціць, так як пахучыя эфірныя масла пры кіпячэнні разам з парам выдзяляюцца ў паветра.

Добра прыгатаваны чай з дзікарастучых раслін не толькі смачан, але мае і лекавае значэнне. Бруснічны чай ужываюць пры рэўмацізме, чарнічны — для замацавання пры расстройстве страўніка, землянічны і верасовы — ад каменнай хваробы.

(Паводле М. М. Вярзіліна)

Заданне 4. Прачытайце і параўнайце тэксты на беларускай і рускай мовах.

Станіслаў Нарбут (1853–1926)

Станіслаў Нарбут родзіся 4 мая 1853 г. в імении Шавры на Гродненшчыне. Его отец, Теодор Нарбут, был известным военным инженером, историком, археологом, краеведом, автором проекта Бобруйской крепости.

В 1871 г. Станіслаў Нарбут скончыў Віленскую гімназію, дзе учыўся пры падтрымцы дзрузей і родственнікаў. Как самый младший в семье, согласно семейной традиции, Станіслаў Нарбут должен был стать врачом. В 1872 г. он поступил в Мюнхенский университет, и, несмотря на то, что за участие в студенческих волнениях на время был исключён из университета, в 1879 г. он получил степень доктора медицины и защитил докторскую диссертацию. В 1881 г., чтобы иметь возможность практиковать в России, Станіслаў Нарбут скончыў университет в Дерпте (теперь это город Тарту).

К моменту, когда Станіслаў Нарбут приехал в Браслав, в городе был только один врач. И оплатить его услуги могли только очень обеспеченные люди. 29 апреля 1904 г. доктор Нарбут обратился к Ковенскому губернатору с просьбой назначить его врачом 2-го участка. Вот что он пишет: «...честь имею покорнейше просить Ваше Превосходительство назначить меня ... врачом 2-го участка Новоалександровского уезда, где я уже много лет занимаюсь вольной практикой...». И после согласования этого вопроса с Виленским, Ковенским и Гродненским генерал-губернаторами на совещании врачебного отделения Ковенского губернского управления было решено назначить Станіслава Нарбута на эту должность. Уездным врачом он проработал до 1915 г.

В 1906 г. по инициативе Станіслава Нарбута была построена лечебница, на возведение которой часть средств пожертвовал сам доктор. В фундамент главного корпуса была заложена медная доска с памятной надписью. Лечебница была возведена за 1,5 года, что даже по меркам нашего времени очень быстро. Эта лечебница функционировала как больница до 1994 г.

После строительства больницы Станислав Нарбут занялся хирургической деятельностью, выполнял хирургические вмешательства при лечении акушерской, офтальмологической, гинекологической, оториноларингологической патологии. Боролся также с инфекционными заболеваниями. Известны случаи, когда доктор лично посещал тех больных, которые самостоятельно не могли прийти к доктору. Кроме того, Станислав Нарбут бесплатно оказывал помощь тем, кто не мог расплатиться с ним, и даже помогал достать лекарства.

Станислав Нарбут активно участвовал и в общественной деятельности города: был режиссёром и актёром любительского театра, издавал газету «Дух Браславца», создал пожарную дружину.

В годы Первой мировой войны доктор возглавлял лазарет на Северо-Западном фронте, был ранен и стал инвалидом. К врачебной практике он смог вернуться в 1919 г. И продолжал работать даже после того, как польская администрация города забрала главное здание больницы, в результате чего Станислав Нарбут занимал комнату, в которой раньше находилась канцелярия отдела здоровья.

В возрасте 72 лет Нарбут покинул службу. Возвращаясь поздней осенью с очередного врачебного визита, он тяжело заболел. Умер Станислав Нарбут 11 марта 1926 г. По просьбе доктора его похоронили в Браславе. На деньги простых людей ему был возведён памятник. По форме он напоминает свечу, которая является одним из символов врачевания. Памятник венчает фонарь, который полицейские должны были включать в тёмное время суток или в плохую погоду.

(К. Сушко)

Маша, у якой у бальніцы быў разлічаны кожны рух, ускочыла ў палату, як гарэзлівае дзяўчо, вясёлая, узбуджаная. Падбегла да ложка Зосі, прысела, асцярожна і мякка абняла яе.

– Віншую, Соф’я Сцяпанаўна. Цудоўная кардыяграма! Усе лысыя дзяды — кансіліум — горача віншуюць Антона Кузьміча.

– Блискучая аперацыя! Рэдкая! Хутка мы будзем з вамі танцаваць. Вы любілі танцаваць?

Вялікія Зосіны вочы раптам напоўніліся слязамі.

– Што вы?! — спалохалася Маша. — Я сказала што-небудзь не так?

– Нічога. Не звяртайце ўвагі. — Зося выцерла слёзы рагом новенькай прасціны. — Гэта я так. Я любіла танцаваць. Але я была вучаніца. Мяне не пускалі на вечары. Толькі ў драмгурток.

Яна сумна ўсміхнулася.

«Божа мой! Гэта ж дваццаць год яна як бы і не жыла, — жахнулася Маша, і ёй зрабілася да болю шкада жанчыну. — І цяпер яшчэ ў яе такія сумныя вочы. Каб я ведала, чым можна ўзрадаваць цябе!»

– З заўтрашняга дня за вас возьмецца лекар лячэбнай фізкультуры.

Зося ў знак удзячнасці ледзь прыкметна кінула галавой.

Да аперацыі яна была больш гаваркая і цікаўная. А цяпер быццам баіцца са словамі страціць сілу, якая павольна вяртаецца да яе.

Сапраўды, Зося з дня ў дзень адчувала прыліў гэтай новай сілы, даўно забытай, і ёй было хораша і... страшна. Ніколі, ні ў гестапа, ні ў лагеры, ні перад аперацыяй, у яе не было такіх прыступаў страху, якія здараюцца часам цяпер. Часта сніцца, што ў яе зноў хворае сэрца, што яна зноў задыхаецца, і яна прачынаецца ў халодным поце і слухае сваё сэрца. Ну вось, зноў яно калоціцца ліхаманкава. Але праходзяць хвіліны — і сэрца пачынае біцца поўна, спакойна, у рукі і ногі вяртаецца здаровая моц.

Ёй хочацца сказаць пра свой страх Антону Кузьмічу ці Машы, але яна не адважваецца, прымхліва баіцца — не спалохаць бы словамі гэтую дзівосную сілу.

З удзячнасцю, улюбёна глядзіць Зося на Машу, любуецца яе залатымі вейкамі і такімі ж незвычайнымі валасамі, і вельмі хочацца ёй сказаць гэтай дзяўчыне сардэчныя словы, сказаць, што палюбіла яе не як бальнічную, а як родную сястру. Але чамусьці і гэтыя словы яна баіцца сказаць. А Маша таксама заварожана, з замілаваннем, як на дзіця, глядзіць на Зосю, думае, чым бы развесяліць яе, і пакутуе ад таго, што нічога не можа прыдумаць. Зрэдку яны ўсміхаюцца адна адной вачамі і позіркамі прызнаюцца ў любові.

– Соф’я Сцяпанаўна, хочаце, я пачытаю вам вершы Блока. Антон Кузьміч любіць Блока, і ў яго кабінэце ляжыць томік.

Яна згадзілася, ледзь прыкметна кінуўшы галавой і заплюшчыўшы вочы.

Узрадаваная Маша пабегла за кнігай. Яна не ўбачыла, як Зося ўздрыгнула ад гэтай нечаканай прапановы. Блока любіў яе бацька і чытаў ёй, малой. Маці не вельмі ўхваляла гэта, раіла Маякоўскага. Яны парознаму выхоўвалі яе, маці і бацька. Маці, напрыклад, каб навучыць яе плаваць, аднойчы выпіхнула з лодкі на сярэдзіне ракі і гэтым так напалохала бацьку, што ў таго ледзь не быў сардэчны прыступ. У дзевятым класе Зося таксама палюбіла Блока.

Пасля вайны яна рэдка думала пра маці. А ў той момант, калі Маша сказала пра Блока, яна чамусьці ўспомніла маці, і сэрца яе, яшчэ не загоенае, сціснулася і зашчымела забытым болем. Маці загінула ў Польшчы, у жонкі яе брата ёсць паведамленне, у якім горадзе яна пахавана.

Зося падумала: «Калі я зусім ачуняю, то збяру грошай і з’еджу на яе магілу. Я папрашу кветак з нашага саду. Роботніцы ясляў дадуць. — І раптам зноў страх: — Няўжо мяне не пусцяць на магілу маці?»

Прыгадала, што, вярнуўшыся з Германіі, яна не знайшла магілу бацькі, хоць помніла, дзе яго пахавалі, і ёй захацелася плакаць. Яна

паспрабавала стрымацца і не здолела — заплакала па-дзіцячы, наўзрыд. Суседка, таксама пасляаперацыйная, слабым голасам спытала:

– Чаго вы? У вас жа ўсё так добра! — Сама яна здагадвалася, што ў яе выразалі ракавую пухліну, і з жахам думала, што гэта не збаўленне ад хваробы.

– Калі ласка, не звяртайце ўвагі. — Зося ўсхліпвала і выціралася прасціной. Вось і гэтага ніколі не было да аперцыі: хворае сэрца яе было чэрствым.

Маша, вярнуўшыся і ўбачыўшы сяброўку ў слязах, спалохалася. Але тая заспакоіла яе:

– Ды не, нічога, Маша, слаўная вы мая. Я проста ўспомніла. Мой бацька любіў Блока.

Пра бацьку яе Яраш забараніў гаварыць. І Маша, каб нічога не адказваць, наўздагад разгарнула томік і пачала чытаць.

(І. Шамякін)

Заданне 5. Знайдзіце з’явы інтэрферэнцыі ў тэкстах. Да якога моўнага ўзроўню яны адносяцца?

Заданне 6. Перакладзіце на беларускую мову текст «Станіслаў Нарбут» у адпаведнасці з нормамі сучаснай беларускай літаратурнай мовы.

Заданне 7. Падрыхтуйце кароткае паведамленне на тэму «Функцыянаванне беларускай мовы ва ўмовах білінгвізму: уплыў на яе рускай мовы».

Заданне 8. Раскажыце пра подзвіг доктара Станіслава Нарбута.

Самастойная работа

Заданне 1. Перакладзіце тэкст на беларускую мову, запішыце. Звярніце ўвагу на гучанне назваў духмяных траў і рэчываў у рускай і беларускай мовах.

Пряности. Все ли знают, что вкус и запах пряников зависит от гвоздики и корицы? Древняя поговорка гласит: «В пицце без пряностей нет ни пользы, ни радости». И оказывается, что растения, придающие пицце только аромат или горечь, ценились во все времена у всех народов. С древних времен известны лук, чеснок, лавровый лист, сельдерей, чабер, шафран, тмин, майоран, тимьян, базилик. Однообразная, пресная пицца приводит к снижению аппетита и расстройству пищеварения.

Кроме того, многие пряности считали целебными. Теперь выяснилось, например, что масло гвоздики и корицы убивает бактерии, действуя в три

раза сильнее, чем карболовая кислота. Перец считали по зернышкам. Корицу, имбирь, гвоздику взвешивали на ювелирных весах, как золото.

(Паводле М. М. Вярзіліна)

Заданне 2. Чаму адны назвы раслін, ужытыя ў заданні 1, маюць уласныя адпаведнікі ў беларускай мове, а іншыя перакладаюцца транслітаравана?

Заданне 3. Што вам вядома пра прымяненне траў і эфірнага алею ў сучаснай фармацыі?

ТЭМА 3. ЛЕКСІЧНАЯ СІСТЭМА БЕЛАРУСКАЙ ЛІТАРАТУРНАЙ МОВЫ

СУТНАСЦЬ ЛЕКСІЧНАЙ СІСТЭМЫ

Заданне 1. Раскрыйце значэнне беларускіх безэквівалентных лексем. Праверце сябе па «Слоўніку беларускай безэквівалентнай лексікі»
I. Шкрабы. Падумайце, якую ролю адыгрываюць у мове экзатызмы? Чым абумоўлена іх узнікненне?

Асянчук, баравіна, блінцоўка, брукаванка, брыль, бульбянішча, бярозавік, вазоўня, вантрабянка, вочап, выспа, гляк, грачанік, дакоскі, дзірван, дзядзькаванне, жорны, засень, зацірка, здарожыцца, здор, знічка, зэдлік, імшара, копанка, крупнік, кужаль, летаваць, мурог, сырадой, пазалетась.

Заданне 2. Да наступных іншамоўных слоў падбярыце беларускія адпаведнікі, запішыце.

Адэкватны, альтэрнатыва, гуманнасць, дайджэст, дамінаваць, дэманстрацыя, дыялог, ігнараваць, імідж, індыферэнтны, інфармацыя, камфорт, канкурэнт, карэктывы, карэспандэнцыя, легітымны, мінімальны, негатыўны, пазітыўны, патэнцыйны, рэакцыя, рэзалюцыя, рэстаўрацыя, рэформа, сінтэз, стабільнасць, структура, сфера, талерантнасць, трансфармацыя.

Заданне 3. Перакладзіце на беларускую мову. Адзначце асаблівасці намінацыі раслін у рускай і беларускай мовах.

Аир, багульник, белый гриб, бессмертник, боярышник, бузина чёрная, вереск, голубика, ежевика, заячья капуста, зверобой, земляника, ива, календула, клюква, кувшинка, можжевельник, осока, подорожник, тростник, смородина, сосна, тысячелистник, шиповник.

Заданне 4. Складзіце міні-слоўнік на 10–15 слоў — назваў раслін, якія ўжываюцца ў гаворках вашай мясцовасці, або выпішыце іх з дыялектнага слоўніка.

Заданне 5. Прачытайце тэкст і растлумачце яго назву.

«Для паратованья здароўя»

Аптэкі як самастойныя ўстановы ў Беларусі ўпершыню згадваюцца ў крыніцах сярэдзіны XVI ст. Яшчэ ў XV ст. з нашага краю ў Маскву прывозілі лекі, якія тады называліся «ядамі» (гэта дакладны пераклад аднаго з найменняў лекаў у лацінскай мове). Так, у 1493 г. у Маскве былі спалены «польскія» лекары Іван і Мацвей Лукомскія (выхадцы не з Польшчы, а з беларускага Лукомля), якія прывезлі туды «яды».

У 1550 г. Іван IV пацвердзіў старую забарону на ўезд у сваю дзяржаву купцам-яўрэям з Вялікага Княства Літоўскага на падставе таго, што тыя «обычно отравные зелья в наше государство привозили».

У гэты час аптэкары, як і іншыя рамеснікі, пераходзяць ад працы па замове спажыўца да вытворчасці на рынак і становяцца таваравытворцамі. Доўгі час прафесіі аптэкара і лекара былі неаддзельныя, і лекі рыхтавалі самі лекары. Так, яшчэ ў 1583 г. цырульнік (хірург) з Брэста Г. Петэрсан атрымаў высокі дазвол заснаваць у мясцовым замку склад аптэкарскіх рэчаў. Мінскія аптэкары ў сваю чаргу мелі права займацца «цирюльничеством». Аптэкар Станіслаў з Полацка называў сябе ў чалавічнай рускаму цару «лекарарам», а цар і ваяводы называлі яго ў сваёй перапісцы «аптэкарарам».

З часам праца аптэкара аддзяляецца ад рамяства лекара, а лекі становяцца аптэкарскім таварам. Утрыманне аптэкі ператвараецца ў выгадную галіну гандлю. Аптэкары нярэдка займаюць значнае месца ў гарадскім самакіраванні. Кошт лекаў быў даволі высокім, і яны былі маладаступнымі шырокім народным масам. Асабліва дарага каштавалі складаныя замежныя лекі, напрыклад такія «цудадзейныя сродкі» ад усіх хвароб: рог аднарога (так званы ікол маржа), пяро фенікса, тэрыякі, або дрыяквы, з некалькіх дзясяткаў інгрэдыентаў (сярод іх мяса гадзюкі, опіум), якія лічыліся ў XVI–XVIII стст. проціаддзем ад усіх хвароб. Тэрыяк Мітрыдата складаўся, па дадзеных рукапіснага зборніка пропісаў XVIII ст. з нясвіжскай аптэкі Радзівілаў, з 70 частак. Для беднякоў быў створаны адмысловы сурагат гэтага лякарства. Яго так і называлі — «тэрыяк для бедных». Ён утрымліваў ўсяго тры інгрэдыенты.

Аптэкі належалі прыватным прадпрымальнікам або каталіцкім кляштарам. Манахі мелі ад аптэкі велізарныя прыбыткі, паколькі многія заморскія лекі атрымлівалі хутчэй, чым свецкія аптэкары, ад сваіх субратаў па манаскіх ордэнах у Амерыцы, Афрыцы і Індыі. Будынак былой езуіцкай

аптэкі ў Гродне, заснаванай у 1687 г., захаваўся да гэтага часу. Толькі па выяўленых крыніцах, у Беларусі ў XVI–XVIII стст. было не менш за 40 аптэк, а ў такіх гарадах, як Гродна і Пінск, — адначасова не менш чым дзве. На сённяшні дзень выяўлены чатыры вопісы аптэк XVI–XVIII стст. і некалькі рээстраў выдачы лекаў і іншых вырабаў з нясвіжскай аптэкі двара Радзівілаў. Унутраны выгляд беларускай аптэкі каратка апісаны ў акце ўвядзення ў спадчыну спадчыннікаў брэсцкага аптэкара Станіслава Баброўскага. Аптэка выходзіла дзвярыма на рынак. У ёй стаялі тры шафы, два кufры, столік з высоўнай скрыняй для касы. На вокнах былі жалезныя краты, побач з аптэкай — каменны склеп. У глыбоцкай аптэцы манахаў-кармелітаў на першым паверсе кляштара размяшчаўся пакой для водпуску лекаў, лабараторыя і матэрыяльны пакой, а на другім — склады траў і іншых аптэчных матэрыялаў.

Абсталяванне аптэк Беларусі не саступала іншым еўрапейскім аптэкам таго часу. У кожнай з апісаных аптэк было ад 500 да 870 адзінак посуду і прыбораў. Сярод іх былі перагонныя кубы, вагі, збаны простыя і турэцкія, шклянцы, слоікі, шкатулкі, патэльні, бутэлькі, пляшкі, скрынкі. Тут падрыхтоўвалі складаныя лекавыя (так званыя «галенавыя») прэпараты, перш за ўсё з расліннай сыравіны. Нават у сярэдзіне XVIII ст. хімікаты складалі толькі невялікую частку ўсіх вырабленых лекаў. Значная частка ўсіх лекаў была расліннага паходжання, прадуктамі апрацоўкі расліннай сыравіны (алеі, смолы, эсенцыі і сокі) або сумесямі хімікатаў і інгрэдыентаў расліннага і жывёльнага паходжання.

Пераважная большасць прэпаратаў рыхтавалася ў беларускіх аптэках, як і паўсюль у Еўропе, падаграваннем на свабодным агні лекавых раслін, змешчаных у напоўненую вадой рэторту, і збіраннем асаджаных прадуктаў дыстыляцыі. У адным з выяўленых у архіве рукапісных рэцэптурных даведнікаў нясвіжскай аптэкі (XVIII ст.) прыведзены чарцёж перагоннага куба. Посуд і абсталяванне для беларускіх аптэк таго часу рабілі на месцы — на фабрыках ва Урэччы і Налібоках, Рудні і Вішневе. Так, у 1794 г. Налібоцкі завод выпусціў 1503 адзінкі аптэкарскага посуду, у тым ліку банкі, пляшкі, рэторы, колбы, каўпакі і г. д. Выкарыстоўвалі ў аптэках і прывазны посуд, узор якога — саксонскі фаянсавы аптэчны посуд — захоўваецца ў фондах Гродзенскага гісторыка-археалагічнага музея. Лекавую сыравіну збіралі як у месцах натуральнага вырастання, так і ў спецыяльных аптэкарскіх агародах; частку яе прывозілі з-за мяжы.

У аптэках рыхтавалі лекі па рэцэптах лекараў, прадавалі гатовыя лекі і сродкі расліннага, жывёльнага і мінеральнага паходжання з лекавымі ўласцівасцямі. Пры вырабе лекаў правізары карысталіся рукапіснымі зборнікамі рэцэптаў. У фондзе Радзівілаў у 1950-я гг. выяўлены два такія зборнікі. Першы складаецца з двух частак (пропісаў 1600 і 1640 гг.), напісаны адным почыркам на лацінскай мове, змяшчае 539 рэцэптаў лекаў

з колькасным пералікам іх састаўных частак. Другі не датаваны, але дакладна адносіцца да XVII ст. і ўтрымлівае больш за 700 рэцэптаў таксама на лацінскай мове. Уяўленне аб характары лекавых сродкаў, вырабленых у беларускіх аптэках, даюць таксама тры спісы медыкаментаў, выдадзеных нясвіжскай аптэкай двара Радзівілаў у 1743–1751 гг., выяўленых у тым жа фондзе.

У 1785 г. у Любавіцкім манастыры захоўваўся рэцэптурны рукапіс «Аптэчка хатняя напісаная». У дваранскіх сем'ях для хатніх аптэчак лекі выраблялі гаспадыні дома або іншыя жанчыны, пераважна пажылыя. Сярод жыхароў Беларусі былі распаўсюджаны лячэбныя даведнікі мясцовага, а таксама блізкаўсходняга, заходнееўрапейскага і польскага паходжання са шматлікімі рэцэптамі. Не меншы ўплыў на дзейнасць аптэк меў і шматвяковы вопыт народнай медыцыны. Да канца XVIII ст. у аптэках выраблялі не толькі лекі, але і парфумерныя, кандытарскія і алкагольныя вырабы, прадавалі і ўсходнія араматычныя рэчывы (шафран, перац, імбір, карыцу). Дастаткова толькі зірнуць у рэестры медыкаментаў, узятых для князёў Радзівілаў з Нясвіжскай аптэкі за 1745–1753 гг., каб пераканацца ў гэтым. У іх значацца не толькі пілюлі і парашкі, бальзамы і спірты, але і лікёры, пудра, сіропы, цукеркі, сокі.

З развіццём гандлю ў Беларусі і з'яўленнем лавак, якія гандлявалі «каланіяльнымі» (заморскімі) таварамі, гаспадары такіх лавак дамагліся забароны аптэкам канкураваць з імі. Пасля далучэння Беларусі да Расійскай імперыі ў апошняй трэці XVIII ст. шматпрофільныя сярэднявечныя аптэкі-крамы ператвараюцца ў спецыялізаваныя фармацэўтычныя ўстановы. Да гэтага часу медыка-фармацэўтычныя навукі дабіліся агульных поспехаў, і аптэчная справа набывае навуковую аснову, парываючы з рэшткамі сярэднявечнай містыкі і алхіміі.

(Паводле В. П. Грыцкевіча)

Заданне 6. Адкажыце на пытанні да тэксту.

1. Хто на Беларусі стаяў ля вытокаў аптэчнай справы?
2. Дзе з'явіліся першыя аптэкі? З чым гэта было звязана?
3. Якія з пералічаных прадметаў аптэчнага абсталявання вам знаёмы?

Для чаго яны прызначаны?

4. Якую спецыялізацыю, акрамя вырабу лекавых сродкаў, мелі першыя беларускія аптэкі?
5. Кім утрымліваліся беларускія аптэкі ў часы ВКЛ?
6. Якое значэнне мела з'яўленне аптэк?

Заданне 7. Падрыхтуйце вуснае паведамленне на тэму «З гісторыі аптэкарскай справы на Беларусі».

Заданне 8. Выкажыце сваё меркаванне наконт прымянення народных сродкаў і метадаў у лячэнні хвароб і абгрунтуйце яго.

Заданне 9. Састаўце дыялог «У аптэцы».

Самастойная работа

Заданне 1. Адкажыце, што адносіцца да вобразных сродкаў мовы?

Заданне 2. Прачытайце артыкулы ў слоўніку эпітэтаў Н. В. Гаўрош і выбярыце словы для стварэння апісальнай характарыстыкі: а) лекавых раслін, б) стану здароўя пацыента.

Дрэва (дрэвы). Пра колер, наяўнасць лістоты, пра таўшчыню, вышыню дрэва, пра яго крону: белакорае, вогненнае, высокае, галінастае, густалістае, густое.

Дуб. Пра вышыню, таўшчыню, магутнасць ствала, крону (яе форму); пра колер [дуба]: вынослівы, выносны, высокі, гонкі, гузаваты, дзябёлы (разм.), дужы.

Дух. Пах, водар: адвечны, гарачы, гаючы, жыватворны, жыватворчы, калядны, магічны, малады, настоены, настойна-смяляны, святочны, смачны, старажытны, таемны.

Дым. Пра форму, стан, шчыльнасць і іншыя характэрныя прыметы (дыму): вільготны, высокі, густы, дужы, красавіцкі, кучаравы, празрысты, ранішні, танюткі.

Маланка. Агністая, асляпляльна-белая, асляпляльная, белая, бліскучая, бязгучная, вясёлая, жоўтая, залатая, залацістая, звівістая, зырка, кароткая, нястомная,

Месяц. Планета. Пра велічыню, форму; пра час з'яўлення на небасхіле: востры, вузкі, вышчарблены, двурогі, круглаліцы, круглы, крутабок, крутарогі.

Мох (імхі). Бела-кудзелісты, белы, жоўта-буры, жоўты, зеленаваты, зялёны, калматы, кудзелісты, кудлаты, ласкавы, мяккі, пушысты, сівы, срабрысты, срэбны.

Музыка. Агністая, агнявая, аптымістычная, бадзёрая, баявая, бравурная, бурлівая, бурная, велічная, высокая, вялікая, вясёлая, гарэзная, гордая, грацыёзная.

Заданне 3. Складзіце з некалькімі эпітэтамі (па выбары з задання 2) апісанне якой-небудзь лекавай расліны і стану здароўя пацыента.

Заданне 4. Раскажыце, на якія віды падзяляюцца сінонімы.

ЛЕКСІКА БЕЛАРУСКАЙ МОВЫ ПАВОДЛЕ ПАХОДЖАННЯ

Заданне 1. Складзіце пісьмова намінаць уны план адказу «Лексіка беларускай мовы паводле паходжання».

Заданне 2. Прачытайце тэкст. Лексіка якога паходжання пераважае ў тэксце? Чым гэта абумоўлена?

Кроў

Кроў — вадкая злучальная тканка, якая цыркулюе ў замкнёнай сістэме (крывяносная сістэма). Яна складаецца з плазмы (55–60 %) і форменных элементаў (40–45 %). Плазма крыві змяшчае 90–92 % вады, 7–8 % бялкоў, 0,12 % глюкозы, 0,7–0,8 % тлушчаў, 0,9 % солей. Найбольшае значэнне маюць солі натрыю, калію і кальцыю. Канцэнтрацыя іонаў гэтых солей і іх суадносіны адыгрываюць важную ролю ў жыццядзейнасці арганізма і падтрымліваюцца адносна пастаяннымі. Растворы, якія маюць аднолькавы з крывёй асматычны ціск, называюцца ізатанічнымі (0,9%-ны раствор натрыю хларыду). Ізатанічны раствор выкарыстоўваецца ў медыцыне для ўнутрывеннага ўвядзення з мэтай хуткага аднаўлення аб’ёму цыркулюючай вадкасці пры стратах крыві. Растворы, якія маюць большы асматычны ціск, чым кроў, называюцца гіпертанічнымі, меншы — гіпатанічнымі. Плазма, пазбаўленая бялку фібрынагену, называецца сывараткай. Бялкі плазмы валодаюць разнастайнымі функцыямі і ўласцівасцямі і ўдзельнічаюць у падтрыманні калоідна-асматычнага ціску, у водным абмене, надаюць крыві вязкасць, удзельнічаюць у згусанні (фібрынаген) і рэакцыях імунітэту (антыцелы). Акрамя пералічаных кампанентаў у плазме змяшчаюцца амінакіслоты, вітаміны, гармоны.

Форменныя элементы крыві. Эрытрацыты — чырвоныя крывяныя цельцы. Яны вызначаюць колер крыві. Гэта бяз’ядзерныя клеткі, якія маюць выгляд дваякаўвагнутага дыска дыяметрам 7–8 мкм і таўшчынёй 1–2 мкм. У эрытрацытах змяшчаецца спецыяльны пігмент крыві — гемаглабін, які ўяўляе сабой бялок, звязаны з атамам жалеза. У норме ў крыві утрымліваецца 13–16 г% гемаглабіну. Эрытрацыты ўтвараюцца ў чырвоным касцявым мозгу. У 1 л крыві іх змяшчаецца $(4–5) \cdot 10^{12}$. Сярэдняя працягласць жыцця эрытрацытаў — 120 дзён, затым яны разбураюцца ў печані і селязёнцы, дзе гемаглабін пасля адшчаплення жалеза ўтварае жоўцевыя пігменты. Функцыя эрытрацытаў — транспарт кіслароду і вуглякіслага газу.

Лейкацыты — белыя крывяныя цельцы, якія не маюць пастаяннай формы, змяшчаюць ядро і здольныя да амёбападобнага руху. Іх памеры ад 8 да 20 мкм. Існуе некалькі відаў лейкацытаў, якія адрозніваюцца памерамі, наяўнасцю або адсутнасцю зярністасці, формай ядра. Нейтрафілы,

базофілы, эзінафілы адносяцца да зярністых лейкоцытаў; лімфацыты і манацыты — да незярністых. Колькасць лейкоцытаў значна вагаецца: пры вызначэнні іх зраніцы, нашча, яна складае ад $4 \cdot 10^9$ да $9 \cdot 10^9$ у 1 л крыві. Лейкацыты ўтвараюцца ў чырвоным касцявым мозгу, селязёнцы, лімфатычных вузлах, разбураюцца ў селязёнцы, ачагах запалення. Працягласць іх жыцця 2–4 дні. Асноўная функцыя лейкоцытаў — ахова арганізма ад мікраарганізмаў, іншародных бялкоў, іншародных целаў — ажыццяўляецца дзякуючы іх здольнасці да фагацытозу.

Трамбацыты — бяз'ядзерныя крывяныя пласцінкі круглай або авальнай формы памерам 0,5–3,0 мкм. Утрыманне іх у 1 л крыві — $(180–320) \cdot 10^9$. Яны ўтвараюцца ў чырвоным касцявым мозгу, разбураюцца ў селязёнцы. Працягласць іх жыцця 8–11 дзён. Функцыя трамбацытаў — удзел у згусанні крыві.

Групы крыві. Кроў людзей па сістэме АВ0 падзяляецца на 4 групы па ўтрыманні ў эрытрацытах аглюцінагенаў А і В і ў плазме — аглюцінінаў α і β . Частата сустракальнасці гэтых груп крыві неаднолькавая ў розных рэгіёнах, аднак найбольш часта сустракаюцца I і II групы.

Пры вялікіх стратах крыві для аднаўлення аб'ёму плазмы і гемаглабіну, а таксама пры некаторых захворваннях чалавеку неабходна пераліванне крыві. Яно праводзіцца з абавязковым улікам груп крыві па сістэме АВ0 і іншых сістэмах. Пры няправільным падборы донара (чалавека, які дае кроў) і рэцыпіента (чалавека, які атрымлівае кроў) можа наступіць несумяшчальнасць. У гэтым выпадку донарскія эрытрацыты склейваюцца, закупорваючы мелкія сасуды і парушаючы кровазварот. Гэта адбываецца, калі ў эрытрацытах донара маецца аглюцінаген, а ў плазме крыві рэцыпіента — адпаведны аглюцінін (А і α ; В і β). Звычайна пераліваюць аднагрупную кроў, але ў асаблівых выпадках магчымыя і іншыя варыянты.

Людзі з I групай крыві з'яўляюцца ўніверсальнымі донарамі, паколькі ў іх эрытрацытах няма аглюцінагенаў. Людзям IV групы крыві можна пераліваць кроў усіх груп, таму яны з'яўляюцца ўніверсальнымі рэцыпіентамі (ў іх няма аглюцінінаў). У эрытрацытах прыкладна 85 % людзей маецца яшчэ адно бялковае рэчыва, названае рэзус-фактарам (таму што яно было ўпершыню знойдзена ў крыві малпаў — макак-рэзус). Калі кроў такога чалавека пераліць іншаму, у якога няма такога рэчыва, то ў апошняга ўтворацца антыцелы, а паўторнае ўвядзенне такой крыві выклікае склейванне эрытрацытаў і цяжкія ўскладненні. Вывучэнне крыві дазволіла ўстанавіць правілы яе пералівання.

(Р. Г. Заяц, І. У. Рачкоўская, В. М. Страмброўская)

Заданне 3. Запоўніце табліцу, выкарыстоўваючы тэкст з задання 2.

Спрадвечна беларускія тэрміны	Запазычаныя тэрміны

Заданне 4. Прачытайце слоўнікавыя артыкулы з «Этымалагічнага слоўніка фразеалагізмаў» І. Я. Лепшава (Мінск: Беларуская энцыклапедыя, 2004) і запоўніце табліцу.

Спадвечна беларускія фразеалагізмы	Запазычаныя фразеалагізмы

Абарваць тэлефон. Відаць, запазыч. з руск. м. Часта, доўга званіць і размаўляць па тэлефоне. *На стала ляжала запіска: «Ты, канечне, забыў, што ў Васіля дзень нараджэння. Ён абарваў тэлефон...»* (М. Кацюшэнка. Урок маўчання).

Абводзіць (абкручваць) вакол (кругом) пальца (каго). Агульны для ўсходнесл. і польск. м. (руск. обводит вокруг пальца, укр. обводити (обкручвати, обертати) круг (кругом, навколо) пальца, польск. okręcić, owinąć wokół palca). Спрытна, хітра ашукваць, падманваць каго-н. *Пакуль я падумаю, як абдурыць яе, дык яна мяне незлічона разоў вакол пальца абвядзе* (Г. Пашкоў. Палескія вандроўнікі). *Таго Міканора каморнік сорак разоў абкруціць вакол пальца!* (І. Мележ. Людзі на балоце).

Абдымаць (абняць) неабдымнае. Калька з руск. м. (объять необъятное). Ставіць нерэальную задачу вельмі шырокага ахопу чаго-н. *Лети, памойму, не абдымаць неабдымнае. Нам будзе дорага ўсё, напісанае табой, але каб нешта выйшла на людзі... — Галя паківала галавой* (Э. Ярашэвіч. Белыя Лугі).

Абедзвюма рукамі. Уласна бел. Ужыв. са значэннямі «з вялікай ахвотай, жаданнем, радасцю (падтрымліваць каго-н.)» і «вельмі моцна, з вялікай зацікаўленасцю (брацца за што-н.)». *Усё тут на сярэднім узроўні, і таму не адразу здагадаешся, за што трэба ўзяцца абедзвюма рукамі, каб падняць калгас у гору* (У. Шахавец. Месца ў жыцці).

Абкласці чырвонымі сцяжкамі (каго). Уласна бел. Стварыць крайне неспрыяльныя ўмовы для чыёй-н. жыццядзейнасці. *Атрымліваецца, што рэдактара газеты абкласці чырвонымі сцяжкамі* (Нар. воля. 7.05.2002).

Абкручваць вакол пальца (каго). Гл. абводзіць (абкручваць) вакол пальца (каго).

Абліванне гразю (каго). Агульны для ўсходнесл. м. Несправядлівае абвінавачванне, незаслужанае зневажэнне. *Масей Сяднёў як мага стараўся быць нейтральным да бакоў, што змагаліся між сабой, не займаўся паклёпніцтвам і абліваннем гразю свайго непрыяцеля* (ЛіМ. 3.09.1999).

Абое рабое. Агульны для бел. і ўкр. (обоє рябоє) м. Адны не лепшыя за другіх, адзін не лепшы за другога. *Раздушыце інквізітараў — усё адно, папоў ці ксяндзоў. Абое рабое* (У. Караткевіч. Каласы пад сярпом тваім).

Абразаць (абрэзаць) крылы (крылле) (каму, у каго). Калька з франц. м. (couper les ailes au coq). Пазбаўляць магчымасцей дзейнічаць,

ажыццяўляць што-н. *Ну, вядома, шляхта, у якой абразаюць крылы, не з намі, ды яна нам і не патрэбна* (Я. Нёманскі. Маці).

Абы дзень да вечара. Агульны для бел. і ўкр. (аби день до вечора) м. Ужыв. са значэннямі «як папала, нядбала, без ахвоты і старання (рабіць, працаваць і пад.)» і «каму-н. абсалютна аднолькава, без розніцы, не мае значэння для каго-н.» *Нядаўна і яна [Крышталевіч] пабывала ў гэтым калгасе і бачыла, як нехаця там калгаснікі працавалі — абы дзень да вечара* (В. Якавенка. Сэрца — не камень).

Абы з рук. Уласна бел. Вельмі нядбала, без ахвоты і старання (працаваць, рабіць і пад.). *Клаліся Дзюдзюновы стажкі і вазы не проста так сабе, не абы з рук* (Ф. Янкоўскі. Дзюдзюн).

Абяцанка-цацанка. Агульны для бел. і польск. (obiecanka sasakanka) м. Ненадзейнае ці нездзяйсняльнае абяцанне. — *А пра зямлю, пра дзяленне — нічога? Дзяліць калі? — Перадзялілі ўжо! — Гаварылі, дурылі!.. Абяцанка-цацанка!..* (І. Мележ. Людзі на балоце).

Авохці мне! Уласна бел. Ужыв. як выказванне здзіўлення, задавальнення, спачування і інш. *Авохці мне! Што ж гэта будзе? Што ён да старога мае?* (Б. Вольскі. Цудоўная дудка).

Агнём і мячом. Калька з грэч. м. З бязлітаснай лютасцю, гвалтоўна. *Агнём і мячом хочуць вынішчыць яны [фашысцкія заваёўнікі] усіх непакорных, устанавіць уладу палкі і штыка* (У. Дамашэвіч. Партызанская слава). Першапачаткова ў старажытных грэчаскіх медыкаў выраз асацыіраваўся са сродкам залечвання, «знішчэння» ран выразаннем іх і прыпяканнем у адпаведнасці з формулай славутага Гіпакрата: «Чаго не можа вылечыць жалеза (меч, нож), тое вылечваецца агнём». Выраз пераасэнсаваўся і стаў абазначаць — бязлітасна, жорстка, калі гаварылася пра знішчэнне ўжо не ран, а ўсяго жывога і нежывога на тэрыторыі праціўніка.

Заданне 5. Зрабіце вывад аб крыніцах запазычвання беларускай мовай фразеалагізмаў.

Заданне 6. Складзіце 5 сказаў з фразеалагізмамі (на выбар).

Заданне 7. Падбярыце з «Этымалагічнага слоўніка фразеалагізмаў» І. Я. Лепшава (Мінск: Беларуская энцыклапедыя, 2004) 4–5 спрадвечна беларускіх фразеалагізмаў з лексемамі медыка-біялагічнага накірунку. Складзіце з імі сказы.

Самастойная работа

Заданне 1. Прачытайце слоўнікавыя артыкулы са «Слоўніка сінонімаў» М. Клышкі. Знайдзіце і выпішыце розныя віды сінонімаў.

Павага, пашана, гонар, чэсьць, аўтарытэт, рэпутацыя; пашанота, пашаноўля (разм.).

Паведаміць, перадаць, данесці, наказаць, аб'явіць, апавясціць, інфармаваць, апублікаваць, адрапартаваць / у пісьмовай форме: напісаць; падказаць, падцюкнуць (разм.); раззваніць (перан.), давесці да ведама, даць ведаць, даць знаць, падаць знаць, увесці ў вушы, даць вестку, даць сігнал.

Павозка, воз, падвода, фурманка, калёсы, драбіны, параконка; дрында, калымага (разм.); калясніца (уст.) / для перавозкі людзей: каляска, пралётка, брычка, каламажка, двуколка, карэта, экіпаж, дыліжанс, кабрыялет, фэтон, ландо, шарабан, рыдван, дрожкі; таратайка (разм.); лінейка (уст.) / для перавозкі грузаў: фургон, арба, мажара, кары, мары; фура (уст.).

Павялічыць, пабольшыць, падвысіць, падбольшыць; падвоіць, патроіць (перан.).

Пагражаць, гразіць; вісець, пахнуць (перан.).

Падабенства, падобнасць; паралель, паралелізм, асацыяцыя (перан.); падазрэнне, падазронасць, западозранне; цень (перан.).

Заданне 2. Раствлумачце, чым паронімы адрозніваюцца ад амонімаў і сінонімаў.

Заданне 3. Прачытайце артыкулы са «Слоўніка паронімаў беларускай мовы» С. Грабчыкава і закончыце іх.

Навізна // навіна

Навізна. Штосьці новае, незнаёмае; нешта нядаўна адкрытае, вынайзенае, выпрабаванае і г. д.

Навіна. _____

Навуковы // навучальны

Навуковы. Які мае адносіны да навукі, характэрны для яе; які адпавядае патрабаванням навукі.

Навучальны. _____

Нагода // нягода

Нагода. Прычына, выпадак, зручны момант.

Нягода. _____

Надбаўка // падбаўка

Надбаўка. Надбаўленая да чаго-н. сума, частка.

Падбаўка. _____

Надзвычайны // незвычайны

Надзвычайны. Спецыяльна прызначаны, прыняты, скліканы і г. д.

Незвычайны. _____

Надзённы // падзённы

Надзённы. Які мае важнае жыццёвае значэнне, неабходны.

Падзённы. _____

Надрыў // нарыў

Надрыў. Надарванае месца.

Нарыў. _____

Заданне 4. Складзіце сказы з вышэйназванымі паронімамі.

Заданне 5. Прачытайце наступнае сцвярджэнне і абмяркуйце актуальнасць праблемы ўрачэбнай этыкі ў сучасным грамадстве.

Найвялікшая аснова лекаў — любоў (*Парацэльс*).

ТЭМА 4. БЕЛАРУСКАЯ ТЭРМІНАЛОГІЯ

Заданне 1. Прачытайце і перакладзіце на беларускую мову.

Антисептический, неподвижный, обеззараживающий, статический, дезинфицирующий, оболочка, тормозит, дополнительный, нединамический, оказывать действие, смесь, воздействовать, слой, соединение, затруднять, влиять, останавливать, дробление, пересекается, второстепенный, испаряющийся, генерировать, синтез, антимикробный, приостанавливается, нестойкий, противомикробный, летучий, вырабатывать, прекращается, продуцировать, вспомогательный, препятствовать, плёнка, измельчение.

Заданне 2. Знайдзіце сярод тэрмінаў задання 1 сінанімічныя. Якім чынам яны перакладаюцца на беларускую мову?

Заданне 3. Выпішыце ўсе складаныя словы з задання 1, растлумачце іх сэнс і складзіце з імі сказы.

Заданне 4. Прачытайце тэкст. Перакладзіце на беларускую мову. Знайдзіце і выпішыце тэрміны, утвораныя прыставачным, прыставачна-суфіксальным і суфіксальным спосабамі.

В состав некоторых лекарственных растений входят вещества, способные оказывать антисептическое действие: фенольные соединения, дубильные вещества, эфирные масла, фитонциды, флавоноиды и органические

кислоты. Не все растения-антисептики можно применять внутрь. Многие из них предназначены только для наружного применения в связи с тем, что, кроме полезных антисептических веществ, могут содержать и ядовитые соединения.

Антимикробным действием из группы фенольных соединений обладают арбутин и гидрохинон. Арбутин получают из листьев толокнянки обыкновенной и брусники обыкновенной. Гидрохинон (производная арбутина) получают путем гидролиза арбутина.

Дубильные вещества (танины) — это полимерные фенольные соединения. Дубильные вещества обладают противовоспалительными и антисептическими свойствами благодаря тому, что при взаимодействии танина с белковыми структурами белки сворачиваются и образуют защитную плёнку (альбуминаты). Эта плёнка препятствует развитию процесса воспаления. К антисептикам растительного происхождения, обладающим дубильными свойствами, относятся: горец змеиный (корневища), кровохлёбка лекарственная (корневища), ольха (шишки), бадан (корневища), лапчатка прямостоячая (корневища), дуб (кора), чай (листья), подорожник (листья).

Растительные эфирные масла хорошо растворяются в эфире, спирте, масле, но нерастворимы в воде. Они легко выделяются из растений с помощью горячей воды или пара, но очень летучи. Некоторые эфирные масла обладают противовоспалительным и ранозаживляющим действием: ромашка аптечная, чабрец, шалфей, календула, пихта, эвкалипт, зверобой. В состав эфирного масла гвоздичного и лаврового дерева входит эвгенол, который считается сильным антисептиком.

Фитонциды — группа летучих соединений, обладающих активным антисептическим действием. Фитонциды есть у таких растений, как чеснок, лук, крапива, зверобой, сосна, дуб, берёза, можжевельник, редька, хрен, лишайники, подорожник. Состав фитонцидов и их антисептическое действие изменяются в зависимости от сезона, климатических условий, стадии вегетации растения. Выделение фитонцидов прекращается при разрушении растения (измельчении) через несколько минут (или секунд). Но есть растения, которые долго продуцируют фитонциды и в сорванном виде (чеснок, лук).

Флавоноиды, ферменты и органические кислоты, которые входят в состав сока из листьев каланхое Дегремона, алоэ и подорожника, оказывают противовоспалительное, противонекротическое действие.

Антисептические средства растительного происхождения можно приобрести в аптеке в виде жидких экстрактов или мазей.

Задание 5. Выпішыце з тэксту назвы раслін для ўнутранага і вонкавага ўжывання ў медыцыне.

Заданне 6. Пералічыце лясцэбныя ўласцівасці фенольных злучэнняў, дубільных рэчываў, эфірных аляяў, фітанцыдаў, флаваноідаў і арганічных кіслот. Карыстайцеся тэкстам з задання 4.

Заданне 7. Падрыхтуйце лекцыю на тэму «Прафілактыка інфекцыйных захворванняў».

Самастойная работа

Заданне 1. Перакладзіце назвы раслін на беларускую мову.

Расліна	Малюнак
<p>Горец змеиный, или раковые шейки, или змеиный корень (лат. <i>Bistorta officinalis</i>)</p>	
<p>Кровохлёбка лекарственная или аптечная, или железистая (лат. <i>Sanguisorba officinalis</i>)</p>	
<p>Ольха (лат. <i>Alnus</i>)</p>	
<p>Бадан толстолистный, или камнеломка толстолистная, или монгольский чай (лат. <i>Bergenia crassifolia</i>)</p>	

Росліна	Малюнок
<p>Лапчатка прямостоячая, или калган, или лапчатка-узик, или дубровка (лат. <i>Potentilla erecta</i>)</p>	 <p>Лапчатка прямостоячая</p>
<p>Дуб (лат. <i>Quercus</i>)</p>	
<p>Чай, или камелия китайская (лат. <i>Camellia sinensis</i>, кит. 茶 «ча», яп. 茶 «тя»)</p>	
<p>Подорожник (лат. <i>Plantago</i>)</p>	
<p>Ромашка аптечная (лат. <i>Matricaria chamomilla</i>)</p>	
<p>Чабрец, или тимьян, или чебрец (лат. <i>Thymus</i>)</p>	

Расліна	Малюнак
Шалфей (лат. <i>Sālvia officinālis</i>)	
Календула, или ноготки (лат. <i>Caléndula</i>)	
Пихта (лат. <i>Ábies</i>)	
Эвкалипт (лат. <i>Eucalýptus</i>)	
Зверобой (надземная часть растения) (лат. <i>Hypericūm</i>)	
Гвоздичное дерево (лат. <i>Syzýgium aromáticum</i>)	
Лавровое дерево (лат. <i>Láurus nóbilis</i>)	

Расліна	Малюнак
Чеснок (лат. <i>Allium sativum</i>)	
Лук репчатый (лат. <i>Allium séra</i>)	
Крапива (лат. <i>Urtica</i>)	
Сосна (лат. <i>Pínus</i>)	
Тысячелистник обыкновенный (лат. <i>Achilléa millefolium</i>)	
Берёза (лат. <i>Bétula</i>)	

Расліна	Малюнак
Можжевельник (лат. <i>Juniperus</i>)	
Редька (лат. <i>Ráphanus</i>)	
Хрен (лат. <i>Armoracia rusticana</i>)	
Лишайники (лат. <i>Lichenes</i>)	
Каланхое Дегремона (лат. <i>Kalanchoe daigremontiana</i>)	
Алоэ (лат. <i>Aloë</i>)	
Софора японская, или стифнолобий японский (лат. <i>Styphnolobium japonicum</i>)	

Заданне 2. Вызначце на матэрыяле задання 1, якімі спосабамі ўтвараюцца беларускія батанічныя тэрміны?

Заданне 3. Перакладзіце з лацінскай на беларускую мову наступныя біялагічныя тэрміны.

Styphnolóbium japónicum, Áloë, Kalanchoe daigremontiana, Lichenes, Armorácia rusticána, Ráphanus, Juníperus, Bétula, Achilléa, Pínus, Hypericum, Urtica, Állium cépa, Állium satívum, Láurus nóbilis, Syzýgium aromáticum, Eucalýptus, Ábies, Caléndula, Sálvia officinālis, Thýmus, Matricāria chamomílla, Plantágo, Caméllia sinénsis, Quércus, Potentílla erécta, Bergénia crassifólia, Álnus, Sanguisórba officinālis.

Заданне 4. Апішыце 2–3 расліны (па выбары).

ТЭМА 5. СТЫЛІСТЫКА. ФУНКЦЫЯНАЛЬНЫЯ СТЫЛІ МОВЫ

Заданне 1. Успомніце асноўныя правілы напісання скарачэнняў. Дзе і з якой мэтай могуць выкарыстоўвацца пералічаныя ўмоўныя скарачэнні? У тэкстах якіх стыляў яны сустракаюцца?

Год — г.; стагоддзе — ст.; нашай эры — н. э.; так званы — т. зв.; рубель — руб.; кілаграм — кг; глядзі — гл.; параўнайце — параўн.; і гэтак далей — і г. д.; і іншае — і інш.; вуліца — вул.; горад — г.; вёска — в.; плошча — пл.; дацэнт — дац.; загадчык — заг.; зборнік — зб.; джоўль — Дж; мільён — млн; член-карэспандэнт — чл.-кар.; збор твораў — зб. тв.; інстытут — ін-т; міліграм — мг; мілілітр — мл.

Заданне 2. Прачытайце спалучэнні. У якіх функцыянальных стылях можа выкарыстоўвацца кожнае з іх? Назавіце ўсе магчымыя варыянты.

Царства Грыбы, Маскоўскае царства, царства вятроў, цёмнае царства; адзел пакрытанасенных, адзел кадраў, адзел галаўнога мозга, галантарэйны адзел, адзел біялагічнай навукі, літаратурна-крытычны адзел; тып хордавыя, тып самалётаў, славянскі тып, тып скланення, небяспечны тып; клас млекакормячыя, клас лікаў, клас мінаносцаў, высокі клас, клас гульні, першы клас, рабочы клас, дзвяты клас, клас фартэпіяна, гуляць у класы; парок сэрца, сэрца горада, мяжа сэрца, шчырае сэрца, гаварыць з сэрцам; састаў глебы, састаў крыві, лексічны састаў, лекавы састаў, акцёрскі састаў, таварны / пасажырскі састаў, асабовы састаў.

Заданне 3. Прааналізуйце мову 2–3 газетных артыкулаў (на выбар). Якія сінтаксічныя канструкцыі ў іх пераважаюць? Чым абумоўлены выбар лексічных сродкаў?

Заданне 4. Прачытайце тэксты. Вызначце, да якіх стыляў яны адносяцца. Аргументуйце свае вывады.

Водзгэў афіцыйнага апапента аб дысертацыі

1. Адпаведнасць дысертацыі заяўленай спецыяльнасці і галіне навукі. У дысертацыйным даследаванні ажыццёўлена распрацоўка стратэгіі і тактык мадэлявання газетнага кантэнтэ і яго адаптацыі да медыйных фарматаў, а таксама платформ, што ўзніклі ва ўмовах трансфармацыі нацыянальнай медыясферы. Дысертацыя, такім чынам, утрымлівае наступныя складнікі (пункты) формулы спецыяльнасці 10.01.10 «Журналістыка»:

а) заканамернасці і тэндэнцыі развіцця сродкаў масавай інфармацыі і камунікацыі (найбольш падрабязна разглядаецца функцыянаванне такой медыйнай падсістэмы, як перыядычны друк);

б) арганізацыя рэдакцыйна-выдавецкай дзейнасці (аўтар вывучае пэўныя аспекты рэдакцыйнага менеджменту);

в) традыцыі, наватарства і асноўныя творчыя метады і жанры ў журналістыцы (саіскальнік аналізуе газетны кантэнт, творчасць беларускіх журналістаў і развівае новыя навуковыя кірунак — менеджмент медыякантэнтэ).

Медыятэксты як матэрыялы даследавання абумоўліваюць традыцыйную для дысертацый такога кшталту метадалогію (кантэнт-аналіз, дыскурсны аналіз СМІ і інш.) і забяспечваюць заўважнае дамінаванне ў апаніруемай працы філалагічнага кампанента. Такім чынам, дысертацыйнае даследаванне выканана ў поўнай адпаведнасці з пашпартам спецыяльнасці 10.01.10 «Журналістыка» (філалагічныя навукі).

2. Актуальнасць тэмы дысертацыі. Праілюстраваная і даказаная ў дысертацыі трансфармацыя беларускай медыясферы цалкам пераконвае у неабходнасці даследаваць праблемы мадэрнізацыі сучасных рэдакцый СМІ і вывучаць пытанні іх творчай і вытворчай адаптацыі да новых выклікаў рэчаіснасці. Менавіта гэтыя аспекты ўключае тэма апаніруемай дысертацыі. У прыватнасці, праца прысвечана вывучэнню газетнага кантэнтэ, які пад уплывам лічбавізацыі, інтэрнэтызацыі і іншых роднасных працэсаў паступова губляе лідарскія пазіцыі ў інфармацыйна-камукацыйнай прасторы і ў пэўных аўдыторных групах саступае кантэнтэ новых і найноўшых медыя.

Нельга не згадзіцца з дысертантам у тым, што неабходнасць укаранення ў дзейнасць нацыянальных медыяпрадпрыемстваў сучасных прадуктыўных форм работы адпавядае запытам дзяржаўнай інфармацыйнай

палітыкі. Такім чынам, апісаная практыка-арыентаваная праблематыка даследавання, безумоўна, адрозніваецца *актуальнасцю і запатрабаванасцю*.

У тэарэтычным плане дысертацыя каштоўная найперш тым, што яе аўтар свечасова сістэматызуе і папаўняе ўяўленні акадэмічнай супольнасці аб ролі рэдакцыйнага менеджменту ў арганізацыі тэкставай дзейнасці журналісцкага калектыву.

* * *

*Дэкану факультэта фізічнай культуры
дацэнта Навойчыку А. І.
студэнта I курса, 13 групы
Бандарца Андрэя Аляксандравіча*

Заява

Прашу дазволіць датэрмінова здаць летнюю экзаменацыйную сесію ў сувязі з удзелам у чэмпіянаце Еўропы па спартыўнай гімнастыцы.

Студэнт

А. А. Бандарэц

* * *

...У той дзень, калі ўступілі немцы, у бальніцы заставаўся ён, Сцяпан Андрэевіч, ды я. Усе разбегліся. Нават хворыя паўцякалі, хто мог хадзіць. Але ў нас было чалавек дваццаць дызентэрыіных дзяцей. ...Сцяпан Андрэевіч сказаў мне тады: «Застанемся, Клаўдзя Сідараўна, на сваім пасту. Толькі баязліўцы пакідаюць пост у цяжкі момант», — і прызначыў мяне старшай сястрой. З таго дня ўся бальнічная гаспадарка была на мне.

...неяк увосень ужо выклікае мяне Савіч і кажа: «Во, Сідараўна, штат ваш папаўняю. Бачыце, якія хлопцы!» ...Тады я і пытаюся ў яго: «Скажыце мне, Сцяпан Андрэевіч, хто гэтыя хлопцы? — Я нічога ад вас не таю, Сідараўна, — адказаў ён. — Гэта разведчыкі савецкія. Ім трэба нешта перадаць па радыё нашым. Яны аблюбавалі вашу кладоўку».

Сцяпан Андрэевіч у той час пайшоў служыць ва ўправу. Нашы, хто не ведаў яго добра, лаяліся: да немцаў падлізваецца. ...Бальніцай загадвала яго намесніца Вакулава Раіса Сяргееўна. Яна і да вайны ў нас працавала, у дзіцячым аддзяленні.

...Раісу Сяргееўну гестапа схапіла ў тую ноч, калі забілі Савіча. Тады шмат каго з нашых арыштавалі. Аптэкарку Надзю (прозвішча не помню ўжо), Васю Адзінца, шафёра санітарнай машыны... Але яна [Раіса Сяргееўна] — не як Сцяпан Андрэевіч — не з адкрытай душой. Яна быццам і не давярала мне, асцерагалася. Мне гэта, прызнаюся, крыўдна было. Сцяпан Андрэевіч вунь каго мне даверыў — разведчыкаў! Ды і не толькі разведчыкаў!

Я хачу перапыніць расказ Клаўдзі Сідараўны... Памер газетнага артыкула не дае магчымасці прывесці расказ К. С. Сухадол цалкам дэталёва.

Пасля забойства доктара яе не арыштавалі разам з другімі, але тры разы выклікалі ў СД і хітра распытвалі пра ўсіх, больш пра Вакулаву і Васю, менш пра Савіча.

Дзіўны лёс гэтай жанчыны пасля вайны. ...жыве ў далёкай вёсцы без пенсіі, нават без сядзібы. Жыве за тое, што збірае травы і лечыць хворых. За гэта мясцовыя медыкі абвясцілі яе знахаркай.

Прыглядзіцеся, таварышы, хто жыве з вамі побач, узнайце чалавека, яго справы, яго біяграфію. Колькі на зямлі нашай безыменных герояў, сціплых і простых! Мы і дзеці нашы павінны ведаць іх імёны!

Не ўсё яшчэ нам ясна і зразумела ў гісторыі доктара Савіча. ...Я спадзяюся, што на артыкул гэты адгукнуцца людзі, якія здолеюць дапоўніць факты і выясніць тое, што няясна ў дзейнасці Савіча і другіх савецкіх патрыётаў, жывых і мёртвых, гераічныя справы якіх будуць натхняць многія пакаленні.

(І. Шамякін)

* * *

БДПУ прысвоены статус базавай арганізацыі дзяржаў-удзельніц СНД па падрыхтоўцы, перападрыхтоўцы і павышэнні кваліфікацыі педагагічных работнікаў і спецыялістаў у галіне інклюзіўнай і спецыяльнай адукацыі.

Адпаведнае рашэнне было падпісана на пасяджэнні Савета Міністраў замежных спраў СНД у Душанбэ (Рэспубліка Таджыкістан). У нашага ўніверсітэта, і ў першую чаргу ў Інстытута інклюзіўнай адукацыі, з'явілася магчымасць трансліраваць спецыялістам з краін СНД уласны вопыт, пазіцыі, ідэі і разуменне інклюзіўных працэсаў у адукацыі. Сёння БДПУ аказвае метадычную і інфармацыйную падтрымку ўніверсітэтам краін Садружнасці. Фактычна, гэта міжнароднае прызнанне заслуг і дасягненняў alma mater у падрыхтоўцы настаўнікаў для працы з дзецьмі з асаблівасцямі псіхафізічнага развіцця.

(Настаўнік)

Заданне 5. Назавіце характэрныя асаблівасці кожнага стылю на прыкладзе тэкстаў задання 4.

Заданне 6. Прачытайце тэксты і вызначыце, да якога функцыянальнага стылю яны належаць.

Чем полезна клюква?

Ценители природных витаминов никогда не забывают о главной осенней ягоде — клюкве, пора сбора которой приходится на сентябрь–ноябрь, вплоть до первых заморозков.

Медики в данном вопросе солидарны и подтверждают: клюква — бесценный кладёз витаминов С и Е, а также клетчатки.

Витамин С является природным антиоксидантом, повышает сопротивляемость организма к некоторым факторам внешней среды, витамин Е — жирорастворимый антиоксидант, укрепляющий иммунитет. Клетчатка уменьшает вероятность развития сердечных недугов, диабета, ожирения и желудочно-кишечных расстройств, способствует снижению уровня холестерина, кровяного давления и избыточного веса.

Также ягода богата витаминами В₁, В₂, К, марганцем и другими соединениями, важными для профилактики онкологии.

Клюква является натуральным источником сахарозы, фруктозы, каротина, некоторых эфирных масел и дубильных веществ. Кроме того, она обладает жаропонижающими свойствами и потому широко используется при простуде и гриппе. Содержание в большом количестве таких веществ, как бензойная кислота и фенол, способствует уменьшению воспалительных процессов в организме.

Хотя считается, что полезные свойства ягода не теряет даже при термической обработке, всё же кипятить её не стоит: для приготовления, например, морса достаточно залить протёртую ягоду горячей водой. Оптимальный способ хранения клюквы — заморозка. Эта лесная целительница всегда выручит, особенно в сезон простуд и вирусных инфекций.

В то же время специалисты предупреждают: из-за высокого содержания кислот клюква не рекомендуется людям с гастритом, язвенной болезнью желудка и двенадцатиперстной кишки.

(Галина Курец, врач-терапевт ЦРБ. Браславская Звезда)

* * *

Организация нервной системы человека

Нервные клетки охватывают весь организм целиком, формируя разветвлённую сеть волокон и окончаний. Эта система, с одной стороны, объединяет каждую клеточку организма, заставляя работать в одном направлении, а с другой — интегрирует конкретного человека в окружающую среду, уравновешивая его потребности с внешними факторами. Нервная система обеспечивает нормальные процессы пищеварения, дыхания, кровообращения, формирования иммунитета, метаболизма и т. д. — словом, всё то, без чего немислима нормальная жизнедеятельность.

Эффективность нервной системы зависит от правильного формирования рефлекса — ответной реакции организма на раздражение. Любое воздействие, будь то внешние изменения или внутренняя разбалансировка, запускает цепочку импульсов, которые моментально влияют на организм, а он, в свою очередь, формирует ответную реакцию. Таким образом, нервная система человека образует единство тканей, органов и систем человеческого тела друг с другом и с окружающим миром.

Вся нервная система состоит из миллионов нервных клеток — нейронов, или нейроцитов, каждый из которых имеет тело и несколько отростков.

* * *

Требовалось большое терпение в поисках добычи по иссохшим буеракам и облысевшим логовам. Выслеживая запутанные до головокружения, светлые пробежки мелкой землеройной твари, то лихорадочно разгребая сусликовую нору, то выжидая, чтобы притаившийся под обмыском старой промоины крохотный тушканчик выпрыгнул, наконец, на открытое место, где его можно было бы придавить в два счёта, мышкующая голодная лисица медленно и неуклонно приближалась издали к железной дороге, той темнеющей ровнотяжённой насыпной гряде в степи, которая её и манила и отпугивала одновременно, по которой то в одну, то в другую сторону, тяжко содрогая землю окрест, проносились гроыхающие поезда, оставляя по себе с дымом и гарью сильные раздражающие запахи, гонимые по земле ветром.

К вечеру лисица залегла пообочь телеграфной линии на дне овражка, в густом и высоком островке сухостойного конского щавеля и, свернувшись рыже-палевым комком подле тёмно-красных, густо обсеменившихся стеблей, терпеливо дожидалась ночи, нервно прядая ушами, постоянно прислушиваясь к тонкому посвисту понизового ветра в жёстко шелестящих мёртвых травах. Телеграфные столбы тоже нудно гудели. Лиса, однако, их не боялась. Столбы всегда остаются на месте, они не могут преследовать.

Она прибежала сюда крайне редко, только в исключительно голодных случаях...

(Ч. Айтматов)

* * *

- Привет! А где твой друг? Его давно не видно.
- Он лежит в больнице.
- Когда его положили?
- Да 3 недели назад.
- Скоро его выпишут?
- Скоро.
- И когда?
- Думаю, что на следующей неделе.

Задание 7. Перакладзіце адзін з тэкстаў (на выбар) на беларускую мову.

Задание 8. Выявіце лексічныя і сінтаксічныя асаблівасці перакладзенага тэксту.

Заданне 9. Падрыхтуйце паведамленне «Спецыфічныя моўныя сродкі функцыянальных стыляў беларускай мовы».

Заданне 10. Прачытайце слоўнікавыя артыкулы. Знайдзіце стылістычныя паметы. З якой мэтай яны ўжываюцца ў слоўніку?

Вушы. МАЗОЛІЦЬ ВУШЫ каму, чые. Незак. Разм. Недабр. Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Назаліць адной і той жа гаворкай, паўтарэннем таго ж самага. Сін.: аб'ядаць вушы каму; пратрубіць <усе> вушы каму <пра каго, пра што, аб кім>. [Бурдзін:] *Наш брат ім — сівалдай, маўчы, не разважай: ты быў і ёсць чорт шэры. А што да дысцыпліны — мазоляць яго вушы і розум яго глушаць, каб мы былі машыны, каб нас прыбраць у рукі і намі верхаводзіць...* (Колас)

МАЗОЛІЦЬ РУКІ. Незак. Разм. Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Многа працаваць фізічна. Сін.: гнуць <сваю> спіну; грэць лоб; не разгінаць спіны; сем патоў выліць; сем патоў сагнаць; цягнуць лямку <каго, чаго>; цягнуць ярмо <каго, якое>. Людзі ўпарта рукі мазоляць, кладуць сцены, кладуць столі. (Багун) [Дзед Цыбулька:] *Толькі плады працы тваёй даставаліся чорту лысаму: пану-дармаеду, купцу, цару-бацюшку, папу, чыноўніку, жандару, а не таму, хто рукі мазоліў.* (Макаёнак)

Язык. МАЗОЛІЦЬ ЯЗЫК (-І). Незак. Разм. Недабр. Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Гаварыць упустую, пустасловіць. Сін.: араць дарогі; біць язык аб зубы; блынды правіць; гарадзіць плот <каму>; званіць у <разбіты> лапаць; ліць ваду; круціць вала <за хвост>; малоць языком; малоць не падсяваючы; мянціць языком; пераліваць з пустога ў парожняе; плесці кашалі <каму, пра каго, пра што>; плесці кашалі з лапцямі; плесці лапці; пляскаць языком; разводзіць антымоніі; разводзіць тары-бары; тарыбары <растабары>; таўчы ваду ў ступе; тачыць лясы <з кім>; травіць баланду; трапаць языком; часаць язык; часаць языком. *На чалавечую шчырасць трэба адказваць шчырасцю, Фядоркаў мог і не мазоліць з ім язык амаль дзве гадзіны, мог і не прыняць іх — без зброі ж людзі, сваіх такіх хапае.* (Місько) [Бегунок:] *Тое, што трэба было б зрабіць.., ты не зробіш, а таму няма часу і язык мазоліць.* (Шабан) *Кінь зважаць на гэта, хай мазоляць языкі, усё ж роўна не забароніш ім лаяцца.* (Галавач)

Заданне 11. Вызначце, да якога функцыянальнага стылю пераважна адносяцца прадстаўленыя ў заданні 10 фразеалагізмы?

Заданне 12. Растлумачце, што такое стылістычна нейтральныя фразеалагізмы.

Заданне 13. Прачытайце слоўнікавы артыкул і вызначце, у якіх функцыянальных стылях мовы можа ўжывацца дадзенае слова.

Набраць

набраць, -бяру, -бярэш, -бярэ; -бяром, -бераце; *загадны лад* набяры; закончанае трыванне;

1. што і чаго. Паступова беручы, узяць нейкую колькасць чаго-н. Набраць бярэмя дроў. *Раніцою Галіна з мужам пайшла ў ток. Трэба было ссыпаць у мяшкі зьяны ўчора авёс і набраць авечкам мурагу. (Галавач) // Назбіраць нейкую колькасць чаго-н. Набраць у лесе ягад. Гэта той самы бярэзнік, дзе летась наш дзядзька, ходзячы па грыбах, напаў на неруш і набраў цэлую сявеньку выдатных баравікоў-бярозавікаў. (Колас)*

2. каго-што і чаго. Узяць, захапіць з сабою. Набраць у машыну пасажыраў. *[Грэчка] зойдзе да жонкі, набярэ хлеба, сала і перасядзіць навалу. (Мележ) // Зачарпнуць, напоўніць чым-н. Набраць вядро бензіну. Часавы раздзеўся, набраў у кварту вады і стаў умывацца. (Чорны) // Уцягнуць, увабраць у сябе. [Андрэй] набраў як мага больш, наветра ў лёгкія і апусціўся на дно. (Скрыпка)*

3. што і чаго. Прыняць, узяць у нейкай колькасці. Набраць заказаў. Набраць работы на дом.

4. чаго. Купіць, набыць. Набраць матэрыі на касцюм. Набраць гавару на боты. *[Люба:] – А глядзі, якую мы з таткам табе ляльку прывезлі і якую сукенку набралі! (Васілевіч)*

5. каго-што. Навербаваць, наняць, прыняць. Набраць рабочых. Набраць вучняў. // Вярбуючы, наймаючы, стварыць. Набраць войска. Набраць атрад. Набраць групу.

6. чаго (пераважна з адмоўем). Здабыць, набыць, знайсці, каб хапіла на што-н. Нам грошай столькі не набраць. *Дзе ж мне набраць было сіл На гучную песню мажору. (Глебка)*

7. што і чаго. Дасягнуць якой-н. ступені ў сваім развіцці, руху і г. д. *Вясенні дождж сады абмыў, І цвет набрала веце. (Пушча) І раптам — думка: а што, калі віхура набярэ сілы, сарве кран з упораў і перакуліць. (Гарбук) Машына лёгка адарвалася ад узлётнай паласы і імкліва набрала вышыню. (Алешка)*

8. што. Скласці з асобных частак што-н. цэлае. Набраць паркет. *Такі букет восенню ў лесе можа набраць толькі дзівочая рука. (Пташнікаў) // Саставіць з некалькіх лічбаў, знакаў. [Андрэй] падышоў да тэлефона, узяў трубку, набраў нумар. (Васілёнак) // Скласці з друкарскіх літар (тэкст). Набраць кнігу. [Купала:] Рабочыя набралі... [артыкул] зноў. (Вітка)*

9. чаго і што. Атрымаць у выніку спаборніцтва, экзаменаў і пад. Набраць найбольшую колькасць ачкоў. Набраць патрэбную колькасць балаў.

Набраць сабе ў галаву — тое, што і ўбіць сабе ў галаву (глядзі ўбіць).
Як вады ў рот набраць — нічога не гаварыць, маўчаць.
(Тлумачальны слоўнік беларускай мовы ў 5 тамах)

Заданне 14. Складзіце тэксты, у якіх лексема «набраць» можа быць стылістычна маркіраванай.

Самастойная работа

Заданне 1. Прачытайце тэкст і адкажыце, чаму гісталагію называюць мікраскапічнай анатоміяй.

Гісталагія

Раздзел анатоміі, які вывучае будову і фізіялогію чалавечых і жывёльных тканак, называецца гісталагія. Медыцынская гісталагія ставіць сярод сваіх прыярытэтных задач наступныя:

- 1) вывучэнне прычын перараджэння нармальних клетак у атыповыя;
- 2) адсочванне працэсаў узнікнення злаякасных і дабраякасных пухлін;
- 3) выяўленне натуральных механізмаў барацьбы з анкалагічнымі наватворами.

Вядома, гэта далёка не ўсе задачы, якія вырашае гісталагія. Яна цесна звязана з сучаснай медыцынай і дыягностыкай захворванняў у прыватнасці. Гісталагічныя даследаванні знайшлі шырокае прымяненне ў тэрапіі, хірургіі, гінекалогіі, эндакрыналогіі.

Гісталагію часта называюць мікраскапічнай анатоміяй. Такая назва цалкам апраўданая, паколькі гісталагія займаецца вывучэннем будовы тканак і цэлых сістэм органаў на мікраскапічным узроўні. Аб'ектам даследавання служаць найтанчэйшыя зрэзы, зафіксаваныя на прадметным шкле. Гісталагія — навука, у першую чаргу, апісальная. Галоўнай яе задачай з'яўляецца назіранне за зменамі, якія адбываюцца ў тканкавых культурах як у норме, так і пры паталагічных працэсах. Гісталагі абавязаны ведаць усё аб фарміраванні і наступным эмбрыянальным развіцці тканкі; пра тое, якія змены яна перажывае ў постэмбрыянальны перыяд, што з'яўляецца нормай, а што паталагіяй. Гісталагі блізка ўзаемадзеінічае з такімі навукамі, як цыталагія і эмбрыялогія.

Развіццё гісталагіі звязана са стварэннем першага мікраскопа. Бацькам мікраскапічнай анатоміі з'яўляецца Мальпігі. Але, вядома ж, у станаўленні навукі ўдзельнічалі многія навукоўцы. Яны ўзбагачалі гісталагію назіраннямі, знаходзілі новыя метады даследавання і старанна апісвалі свае вынікі. Аб укладах вялікіх навукоўцаў сведчыць тэрміналогія. Яна ўвекавечыла іх імёны ў назвах тканкавых структур і метадаў даследавання: напрыклад, афарбоўка па Гімзе, Мальпігін пласт, астраўкі Лангерганса, афарбоўка па Максімаву, ліберкюнавыя залозы. Ужо больш

за 400 гадоў навука існуе як самастойная, асобная ад анатоміі. Асноўныя яе інтарэсы ляжаць у галіне ветэрынарыі і медыцыны. У цяперашні час найбольшае распаўсюджванне атрымалі метады гісталагічных даследаванняў, якія дазваляюць дэтальна вывучыць асобныя клеткі. Гэта робіцца з дапамогай вырабу часовых прэпаратаў на прадметным шкле. Да такіх сучасных метадаў адносяць культываванне тканак, тэхніку замарожаных зрэзаў, гістахімічны аналіз, фазава-кантрасную і электронную мікраскапію. Апошняя дазваляе дэтальна вывучыць не толькі будову асобнай клеткі, але і яе арганэл. З дапамогай электроннай мікраскапіі ўдалося ўзнавіць трохмерную мадэль тканак.

Як і любая навука, мікраскапічная анатомія дзеліцца на часткі. Вывучэннем будовы, уласцівасцяў і функцый тканак як адзінага арганізма ў цэлым і іх узаемадзеяння займаецца агульная гісталагія. А даследаванню канкрэтных органаў і структур прысвечана прыватная мікраскапічная анатомія. Таксама гісталагія дзеліцца на нармальную і паталагічную. Першая спецыялізуецца на вывучэнні тканак у здравым арганізме, а другая разглядае характар іх марфалагічных і фізіялагічных змен у сувязі з тым ці іншым захворваннем.

Апісаннем уплыву бактэрыялагічных і вірусных агентаў на функцыянаванне тканак і асобных клетак таксама займаецца паталагічная гісталагія. Што гэта можа даць сучаснай медыцыне? Перш за ўсё, інфармацыю аб стадыях развіцця анкалагічных захворванняў. Акрамя таго, вывучэнне змены тканак можа ў далейшым дапамагчы справіцца з многімі заганами развіцця органаў, у першую чаргу, прыроджанымі.

Немагчыма пераацаніць ролю гісталагіі ў сучаснай медыцыне. Цяжка знайсці галіну, у якую яна яшчэ не пранікла. Гісталагічныя даследаванні актуальныя ў тэрапіі, педыятрыі, гінекалогіі, уралогіі, эндакрыналогіі, дэрматалогіі. А дыягнаставанне і наступнае лячэнне шматлікіх хвароб і зусім без яго немагчыма.

Дык што ж такое гісталагічнае даследаванне? Гэта вывучэнне марфалагічнай будовы тканак чалавека, якое мае на ўвазе біяпсію і абследаванне аперацыйнага матэрыялу. Часцей за ўсё яго праводзяць з дыягнастычнай мэтай. Біяпсія — гэта даследаванне мікраскапічных кавалачкаў тканкі, якія бяруцца ў хворага падчас працэдуры агляду. Такое патамарфалагічнае абследаванне з'яўляецца першарадным у дыягностыцы практычна ўсіх анкалагічных наватвораў. Таксама яно незаменна для ацэнкі якасці і эфектыўнасці лекавай тэрапіі.

Праводзячы даследаванні проб тканкі, урач-патамарфолог робіць мікраскапічнае апісанне яе структур. Разглядаюцца памеры, кансістэнцыя, колер, характэрныя змены. У выніку такога стараннага клініка-анатамічнага аналізу даецца заключэнне. Вынікі гісталагіі могуць сведчыць як аб наяўнасці паталогіі, так і пра яе адсутнасць. Такі прыблізны адказ можа

паслужыць падставай для далейшага абследавання з мэтай выяўлення круга магчымых захворванняў. Вынікі гісталагічнага аналізу не могуць паслужыць падставай для пастаноўкі заключнага дыягназу. Яны толькі паказваюць на развіццё хваробы ў тым ці іншым органе або сістэме. Абапіраючыся на іх, праводзяць далейшую дыягностыку. Часта гісталагічнае даследаванне выяўляе стан перадракавай змены структур. У гэтым выпадку ў матэрыяле прасочваюцца атыповыя клеткі. Гэта служыць відавочнай нагодай для правядзення прафілактычнага лячэння хворага з мэтай умацавання імунітэту. Наяўнасць атыповых клетак не сведчыць аб развіцці анкалогіі, але яно недвухсэнсоўна паказвае на высокую рызыку ўзнікнення такіх захворванняў.

Заданне 2. Адкажыце на пытанні.

1. Што такое гісталогія?
2. Якія задачы выконвае медыцынская гісталогія?
3. Дзе прымяняюцца гісталагічныя даследаванні?
4. Што служыць аб'ектам даследавання гісталогіі?
5. З якімі навукамі ўзаемадзейнічае гісталогія?
6. Што вы ведаеце з гісторыі развіцця гісталогіі як навукі?
7. Што адносяць да сучасных метадаў гісталагічных даследаванняў?
8. На якія раздзелы падзяляецца гісталогія?
9. Што такое гісталагічнае даследаванне і біяпсія?
10. Што ўключае клініка-анатамічны аналіз проб тканкі ўрачом-патамарфологам?
11. У чым значэнне вынікаў гісталагічнага аналізу?

Заданне 3. Знайдзіце ў тэксце складаныя словы і растлумачце іх значэнне.

Заданне 4. Выпішыце запазычаныя і ўласна беларускія навуковыя тэрміны. Якія з іх часцей ужываюцца ў навуковых беларускамоўных тэкстах?

Заданне 5. Зрабіце вуснае паведамленне «Значэнне гісталагічных даследаванняў для медыцыны».

Заданне 6. Прачытайце пераклад з беларускай на рускую мову медыцынскіх тэрмінаў «Беларуска-рускага слоўніка медыцынскіх тэрмінаў» (<http://knihi.com/>). Колькі беларускіх і рускіх тэрмінаў з'яўляюцца аднакаранёвымі? Чым гэта абумоўлена?

Дыхавіца, задышка — одышка
Макаўка — репица

Малагалёначны — малоберцовый
Малюта — малютка

Махор — бахромка
Мацінец — яичник
Матка — матка
Матачая труба — маточная труба
Мачавы пузыр, мачавік —
мочевой пузырь
Мачаспуск — мочеиспускательный
канал
Мачаточнік — мочеточник
Машня — мошонка
Мернік — градусник
Мігдаліна — миндалина
Міжрэбравы — межреберный
Міжсценне — средостение
Міргаць — моргать
Місачка — альвеола
Міска — лоханка
Спінны мозг — спинной мозг
Века — веко
Павольнасць — расстройство
желудка
Паглыннанне — адсорбция
Падбародак — подбородок
Поласць рота — полость рта
Паднябенне — нёбо
Падпахавы — подмышечный
**Падстраўніца, падстраўнікавая
залоза** — поджелудочная железа
Падудухі — подложечковая часть
груди

Падучка — эпилепсия
Падчарэўны — подбрюшный
Падэшва — подошва
Пажыўны — питательный
Пазногаць — ноготь
Пазыхаць — зевать
Паказнік — указательный палец
Паляндра, чума — чума
Паляруш — кондрашка, паралич,
апоплексия
Увабраная доза — поглощённая
доза
Удых — вдох
Узбуджальнасць — возбудимость
Узбуджальнік — возбудитель
Узбуджэнне — возбуждение
Узвышша — возвышение
Узгуз — мышцелок
Уздоўж — вдоль
Узрост — возраст
Улік — учёт
Улонне — утроба (матери)
Ускладненне — осложнение
Усмоктванне — абсорбация,
всасывание
Утварэнне — образование
Ушчыльненне — уплотнение

Заданне 7. Выпішыце з задання 6 назоўнікі, якія ўтварыліся ад дзеяслова. Назавіце спосаб іх утварэння.

Заданне 8. Напішыце невялікі нарыс пра сваю будучую прафесію. Вызначце асноўныя спосабы ўтварэння медыцынскіх тэрмінаў, якія вы выкарысталі.

ТЭМА 6. АСНОЎНЫЯ ПРЫНЦЫПЫ І АСАБЛІВАСЦІ ПЕРАКЛАДУ ПРАФЕСІЙНЫХ ТЭКСТАЎ НА БЕЛАРУСКУЮ МОВУ

Заданне 1. Перакладзіце на беларускую мову. Вызначце паходжанне тэрмінаў. Назавіце асаблівасці ўтварэння матываваных тэрміналагічных адзінак у рускай і беларускай мовах.

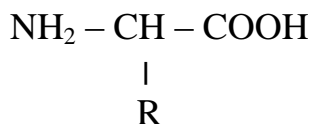
Пяточная кость, таранная кость, ладьевидная кость, медиальная клиновидная кость, промежуточная кость, плюсневая кость, проксимальная фаланга, дистальная фаланга, средняя фаланга, кубовидная кость, латеральная клиновидная кость, тазовые кости, бедренная кость, надколенник, большая берцовая кость, малая берцовая кость, крестец, седалищный бугор, лобковые кости, вертлужная впадина.

Заданне 2. Карыстаючыся медыцынскімі слоўнікамі, выпішыце па 15 тэрмінаў з грэчаскімі і лацінскімі тэрмінаэлементамі. Ахарактарызуйце асаблівасці функцыянавання тэрмінаў у медыцыне. Тэрміналогія якога паходжання пераважае? Ці сустракаюцца выпадкі паралельнага існавання грэчаскіх і лацінскіх тэрмінаў?

Заданне 3. Прачытайце тэкст. Знайдзіце і выпішыце ў 2 слупкі тэрміны: 1) у склад якіх уваходзяць інтэрнацыянальныя элементы; 2) утвораныя на ўласнай моўнай глебе. Пракаменціруйце асаблівасці выкарыстання інтэрнацыянальнай і нацыянальнай тэрміналогіі ў навуковай мове. Абгрунтуйце свой адказ.

Амінакіслоты

Па сваёй хімічнай будове амінакіслоты ўяўляюць сабой злучэнні, якія ўтрымліваюць адну карбаксільную ($-\text{COOH}$) і адну амінную ($-\text{NH}_2$) групы, звязаныя з адным атамам вугляроду, да якога далучаны бакавы ланцуг — які-небудзь радыкал R (менавіта ён надае амінакіслаце яе адметныя ўласцівасці). Хімічная будова амінакіслоты:

На сённяшні дзень вядома каля 200 амінакіслот, якія сустракаюцца ў жывых арганізмах. Аднак толькі 20 з іх удзельнічаюць ва ўтварэнні бялкоў. Розныя камбінацыі гэтых 20 амінакіслот — іх называюць фундаментальнымі, або асноўнымі, — складаюць усю разнастайнасць бялкоў.

У залежнасці ад радыкала фундаментальныя амінакіслоты падзяляюцца на 3 групы:

1) *непалярныя* (8): аланін, метыянін, валін, пралін, лейцын, ізалейцын, трыптафан, фенілаланін;

2) *палярныя незаражаныя* (7): аспарагін, глутамін, серын, гліцын, тыразін, трэанін, цыстэін;

3) *заражаныя* (5): дадатна — аргінін, гістыдзін, лізін; адмоўна — аспарагінавая і глутамінавая кіслоты.

Амінакіслоты розных груп надаюць бялкам разнастайныя якасці. Непалярныя амінакіслоты гідрафобныя, і пабудаваны з іх бялок будзе весці сябе ў вадзе як кропля тлушчу, а палярныя амінакіслоты, наадварот, гідрафільныя.

Характэрная хімічная асаблівасць амінакіслот заключаецца ў тым, што ў растворы яны могуць выступаць у ролі як кіслот, так і іх асноў. Карбаксільная група $-COOH$ здольная аддаваць пратон, функцыянуючы як кіслата, а амінная NH_2 — прымаць пратон, праяўляючы такім чынам уласцівасці асновы. Значэнне pH, пры якім сумарны электрычны зарад амінакіслаты роўны нулю, называюць ізаэлектрычнай кропкай.

(І. Ю. Паўлаў)

Заданне 4. Прачытайце тэкст і схематычна адлюструйце экасістэму возера.

Экосистема озера. Растения и животные

Рассмотрим экосистему небольшого естественного водоёма — озера. Озёра располагаются в углублениях суши. Вода, текущая в реках, собирается в котловинах и остаётся там. Из некоторых озёр вода не вытекает — они называются бессточными. Как правило, такие озёра солёные. Из других озёр вода вытекает. Это сточные озёра.

Кто обитает в озёрах? Стрелки на рис. 1 связывают живые организмы в пищевые цепи, которые показывают превращения веществ «кормильцев» в вещества «едоков» и веществ «едоков» в вещества «мусорщиков». В этих превращениях энергия из пищи переходит от одних организмов к другим. Стрелка от «мусорщиков» к «кормильцам» замыкает круговорот.

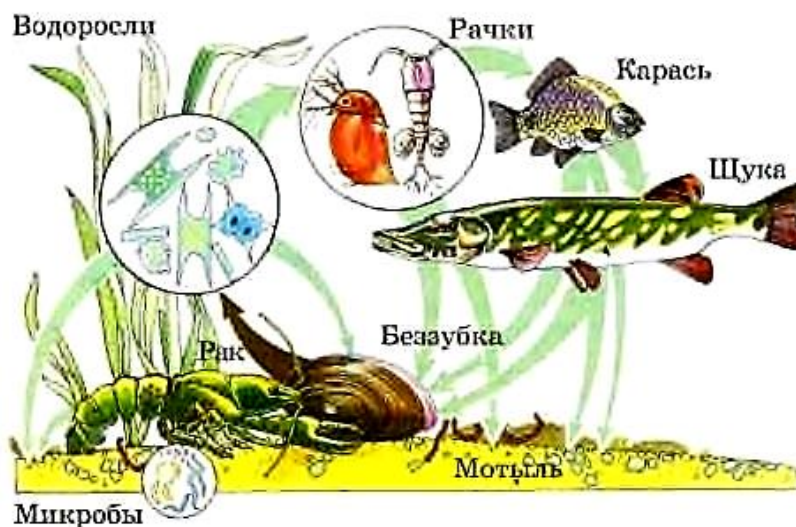

Рис. 1. Пищевые цепи в озёрах

А теперь познакомимся с обитателями озёр. Некоторые растения-«кормильцы» очень малы. Это одноклеточные, плавающие в толще воды водоросли, образующие планктон.

На дне растут большие растения, например водоросль хара. А могут быть и цветковые растения. Посмотри на знакомую тебе по аквариуму элодею (рис. 2).

Наконец, вблизи берегов видны многочисленные растения, которые растут в воде, а их листья и стебли расположены над водой. Это кувшинка, рогоз и тростник (рис. 2).

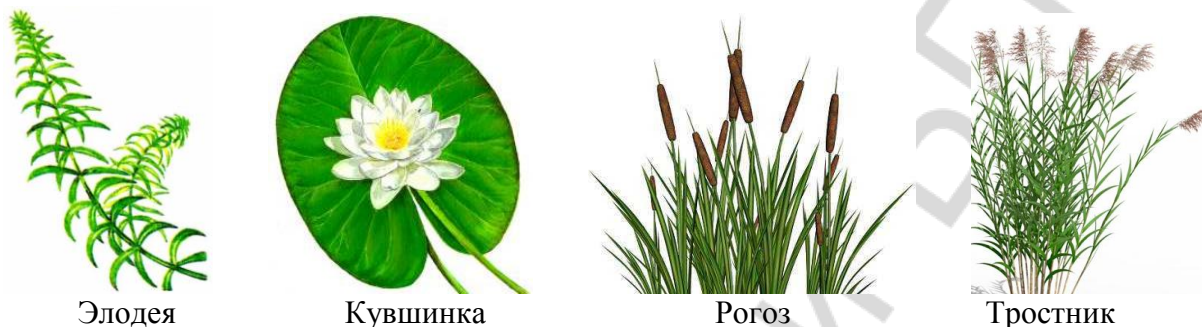

Рис. 2. Растения в озере

Масса одноклеточных водорослей привлекает внимание многочисленных «едоков». Среди этих «едоков» преобладают маленькие рачки — циклопы и дафнии. Они хорошо известны любителям аквариумов как корм для рыб.

Рачками кормятся многие рыбы, в том числе и изображённые на рис. 3 карась и плотва. В свою очередь, этими рыбами нередко лакомятся хищные окунь и щука.

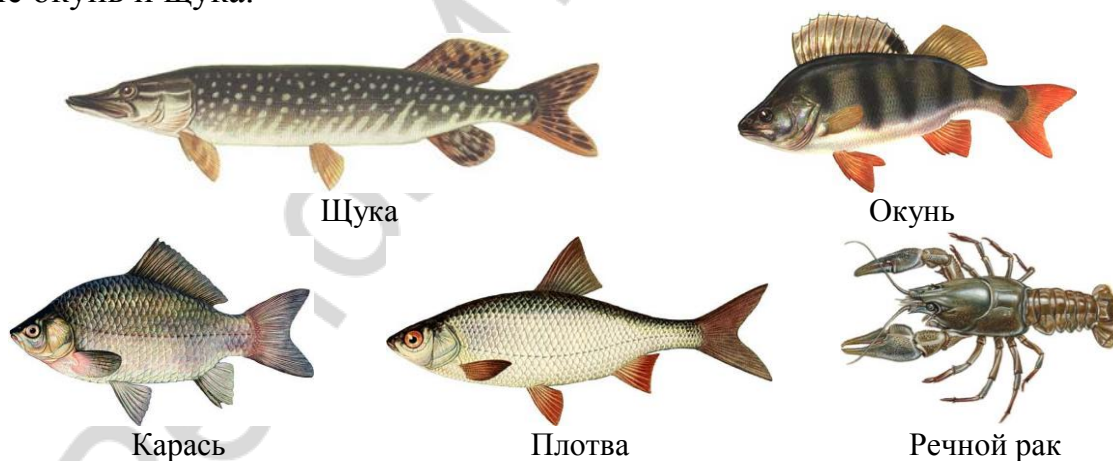

Рис. 3. Озёрные «едоки» — рыбы и раки

На дне водоёмов живут различные «мусорщики». К ним относятся всем известные раки. А кроме того, там множество микробов, которых нельзя увидеть без микроскопа.

Среди «мусорщиков» на дне можно встретить небольших красных червячков. Это мотыль — личинки комаров. Они кормятся на дне остатками умерших организмов.

Посмотрим на рис. 1, изображающий все связи живых организмов в озере. Обратим внимание: часть умерших «едоков» и «кормильцев» не попадает на обед к «мусорщикам». Они просто не справляются со своей работой. А это значит, что круговорот веществ в озере незамкнутый.

Откуда же берут «кормильцы» необходимые им минеральные вещества? Оказывается, из рек. Реки постоянно приносят всё новые и новые массы минеральных веществ, обеспечивая «кормильцев».

Если круговорот веществ не замкнут полностью, то условия должны постепенно меняться. Именно поэтому на месте озера рано или поздно (может быть, спустя тысячи и миллионы лет) появляется болото.

(Режим доступа: <http://worldofschool.ru>)

Задание 5. Адкажыце на пытанні.

1. Якія жывёлы і расліны жывуць у азёрах?
2. Каго з жыхароў азёр мы можам назваць «кармільцамі» і «едакамі»?
3. Якія функцыі ў дзейнасці возера выконваюць «прыбіральшчыкі»?
4. На падставе чаго жывуць «кармільцы»?

Задание 6. Перакладзіце тэкст на беларускую мову. Звярніце ўвагу на адрозненне родавай прыналежнасці некаторых беларускамоўных назоўнікаў у параўнанні з рускай мовай.

Задание 7. Падрыхтуйце пераказ тэксту задання 4.

Самостоятельная работа

Задание 1. Прачытайце тэкст. Назавіце віды і прычыны гемолізу.

Эритроциты

Эритроциты, или красные клетки крови, впервые были обнаружены Мальпиги в крови лягушки (1661), а Левенгук (1673) показал, что они также присутствуют в крови человека и млекопитающих.

Эритроциты — безъядерные красные кровяные клетки двояковогнутой дисковидной формы. Благодаря такой форме и эластичности цитоскелета эритроциты могут транспортировать большое количество различных веществ и проникать через узкие капилляры.

Эритроцит состоит из стромы и полупроницаемой оболочки. Основной составной частью эритроцитов (до 95 % массы) является гемоглобин, придающий крови красный цвет и состоящий из белка глобина и железоз-

содержащего гема. Основной функцией гемоглобина и эритроцитов является перенос кислорода (O_2) и диоксида углерода (CO_2).

В крови человека содержится около 25 трлн красных кровяных телец. Если уложить рядом друг с другом все эритроциты, то получится цепочка длиной около 200 тыс. км, которой можно 5 раз опоясать земной шар по экватору. Если положить все эритроциты одного человека один на другой, то получится «столик» высотой более 60 км.

Эритроциты имеют форму двояковогнутого диска, при поперечном разрезе они напоминают гантели. Такая форма не только увеличивает поверхность клетки, но и способствует более быстрой и равномерной диффузии газов через клеточную мембрану. Если бы они имели форму шара, то расстояние от центра клетки до поверхности увеличилось в 3 раза, а общая площадь эритроцитов была бы на 20 % меньше. Эритроциты отличаются большой эластичностью. Они легко проходят по капиллярам, имеющим вдвое меньший диаметр, чем сама клетка. Общая поверхность всех эритроцитов достигает 3000 м^2 , что в 1500 раз превышает поверхность тела человека. Такие соотношения поверхности и объема способствуют оптимальному выполнению основной функции эритроцитов — переносу кислорода от лёгких к клеткам организма.

В отличие от других представителей типа хордовых эритроциты млекопитающих — это безъядерные клетки. Утрата ядра привела к увеличению количества дыхательного фермента — гемоглобина. В одном эритроците находится около 400 млн молекул гемоглобина. Лишение ядра привело к тому, что сам эритроцит потребляет в 200 раз меньше кислорода, чем его ядерные представители (эритробласты и нормобласты).

В крови у мужчин содержится в среднем $5 \cdot 10^{12}/\text{л}$ эритроцитов (5 000 000 в 1 мкл), у женщин — около $4,5 \cdot 10^{12}/\text{л}$ эритроцитов (4 500 000 в 1 мкл).

В норме число эритроцитов подвержено незначительным колебаниям. При различных заболеваниях количество эритроцитов может уменьшаться. Подобное состояние носит название эритропении и часто сопутствует малокровию или анемии. Увеличение числа эритроцитов называется эритроцитозом.

Гемолизом называется разрыв оболочки эритроцита и выход гемоглобина в плазму, благодаря чему кровь приобретает лаковый оттенок. В искусственных условиях гемолиз эритроцитов может быть вызван помещением их в гипотонический раствор — осмотический гемолиз. Для здоровых людей минимальная граница осмотической стойкости соответствует раствору, содержащему 0,42–0,48 % NaCl, полный же гемолиз (максимальная граница стойкости) происходит при концентрации 0,30–0,34 % NaCl.

Гемолиз может быть вызван химическими агентами (хлороформ, эфир и др.), разрушающими мембрану эритроцитов, — химический гемолиз. Нередко встречается гемолиз при отравлении уксусной кислотой. Гемоли-

зируюшым свойствам абладаюць яды некаторых змей — біялагічны гемаліз.

Пры сильном встрыхванні ампулы с кровью такжэ наблідаецца разрушэнне мембраны эрытроцытаў — механічны гемаліз. Он можа праявляцца у пацыентаў с пратэзіраваннем клапаннага апарата сэрца і сосудаў, а іногды вознікае пры ходзьбе (маршевая гемаглобінурія) із-за травміравання эрытроцытаў в капілярах стоп.

Если эрытроциты заморозить, а потом отогреть, то возникает гемолиз, получивший наименование термического. Наконец, при переливании несовместимой крови и наличии аутоантител к эритроцитам развивается иммунный гемолиз. Последний является причиной возникновения анемий и нередко сопровождается выделением гемоглобина и его производных с мочой (гемоглобинурия).

Заданне 2. Перакладзіце тэкст на беларускую мову. Звярніце ўвагу на асаблівасці дзеяслоўнага кіравання ў перакладзе.

Заданне 3. Выпішыце тэрміны з перакладзенага тэксту і назавіце крыніцы іх запазычвання.

Заданне 4. Якія тэрміны называюцца агульнанавуковымі, а якія вузкасפעцыяльнымі? Назавіце адрозненні паміж імі.

ТЭМА 7. КУЛЬТУРА ПРАФЕСІЙНАГА МАЎЛЕННЯ. МОЎНЫ ЭТЫКЕТ

Заданне 1. Пабудуйце дыялог паміж урачом і пацыентам. Якія формы моўнага этыкету неабходна выкарыстоўваць у такіх формах камунікацыі.

Заданне 2. Напішыце рэкламу лекавага сродку беларускай вытворчасці. Якія моўныя формы пры гэтым ужываюцца?

Заданне 3. Напішыце тэзісны план вуснага выступлення па цікавай для вас праблематыцы. Улічыце пры гэтым, што выступленне павінна ўключаць тэарэтычны агляд па праблеме даследавання, аб'ект і метады даследавання, абгрунтаванне факталагічнай базы і вынікі даследавання. Пры падрыхтоўцы да вуснага выступлення прадумайце, якім чынам вы будзеце падаваць матэрыял, улічваючы інтанацыю, міміку і жэсты.

Заданне 4. Прачытайце тэкст (па выбары). Выпішыце словы, у якіх напісанне не супадае з вымаўленнем.

Знакамітыя дактары Беларусі

Традыцыйна ў трэцюю нядзелю чэрвеня ў Беларусі адзначаецца Дзень медыцынскіх работнікаў. У Палацы Рэспублікі адбываецца ўрачыстая цырымонія «Ўрач года». Самой цырымоніі ўручэння медыцынскага «Оскара» ў нашай краіне ўжо больш за 10 гадоў.

Сярод тых, хто атрымаў статуэткі Гіпакрата ў наш час, сталі загадчык кафедры дзіцячай хірургіі БДМУ, доктар медыцынскіх навук, прафесар Васіль Аверын; загадчыца кафедры кардыялогіі і ўнутраных хвароб БДМУ, доктар медыцынскіх навук, прафесар Наталля Міцькоўская і загадчык Пакрашаўскага фельчарска-акушэрскага пункта Слуцкай ЦРБ Сяргей Шклярэўскі. Сельскі доктар Сяргей Шклярэўскі — жывая легенда медыцыны. Фельчар першай катэгорыі, ганаровы грамадзянін Мінскай вобласці, выдатнік аховы здароўя Беларусі, Герой Сацыялістычнай Працы. У свае амаль 90 — па-ранейшаму ў страі.

Пад наглядам «сямейнага доктара», якому праз 24 дні споўніцца 90 гадоў, падростае ўжо шостае пакаленне вяскоўцаў. Выступаючы з высокай трыбуны, Сяргей Шклярэўскі казаў пра любоў да прафесіі, вырашэнне няпростых прафесійных сітуацый, дбайнае стаўленне да пацыентаў — зала стоячы, гучнымі апладысмантамі вітала доктара.

Сістэма аховы здароўя была і застаецца адной з самых важных галін сацыяльнай сферы. Ад зладжанай работы ўрачоў і спецыялістаў з сярэдняй медыцынскай адукацыяй залежыць здароўе і жыццё кожнага чалавека. Колькасць практыкуючых урачоў у Беларусі з 2010 г. вырасла на 26 %. Калі на канец 2010 г. у медыцынскіх установах краіны працавала 33,3 тыс. урачоў, то на 1 студзеня 2018 г. — 42 тыс. медыкаў. Лічба сярэдніх медработнікаў за апошнія гады таксама вырасла: з 121,8 тыс. у 2010 г. да 126,3 тыс. на пачатак бягучага года. Самымі шматлікімі сярод практыкуючых урачоў у 2017 г. былі спецыялісты тэрапеўтычнага (18,3 тыс.), хірургічнага (12,9 тыс.) і педыятрычнага профілю (4,1 тыс.). Самымі рэдкімі — урач-аўдыёлаг (1 чалавек) і ўрач-фаніятар (6 чалавек). Падрыхтоўку спецыялістаў па профілі «Ахова здароўя» вядуць 5 устаноў вышэйшай адукацыі і 16 устаноў сярэдняй спецыяльнай адукацыі.

На ахове здароўя

Гэтыя беларусы штодня нясуць сваю службу дзеля выратавання жыцця людзей. І самая галоўная падзяка для іх — гэта здароўе пацыентаў. Аб тых, хто робіць сваю працу ў імя жыцця, рэпартаж Паліны Іванча.

Самае шчырае дзякуй у сваім жыцці Мікалай Воўк вымавіў у гэтым кабінце, праўда, ужо з дапамогай галасавога пратэста. Чатыры гады таму пацыенту з Пінска разам з беларускімі анколагамі ўдалося перамагчы страшны дыягназ — рак гартані.

Пачуцці хвалявання і падзякі перапаўняюць, бадай, кожнага з сотні беларусаў, якім анколаг-хірург Яўген Кузьмін падарыў другі голас. І тых, хто атрымаў яшчэ адзін шанец на жыццё. За 18 гадоў дзяжурства доктара ля аперацыйнага стала іх не адна тысяча. Яўген Кузьмін з'яўляецца Лепшым ўрачом-хірургам года.

Кожны дзень сваё жыццё беларусы давяраюць амаль 39 тыс. дактароў. І кожны год больш як 2 тыс. выпускнікоў апранаюць белыя халаты. Часцей за ўсё, як гаворыць статыстыка, у ролі тэрапеўтаў, хірургаў і педыятраў. Каб потым, паводле тых жа афіцыйных лічбаў, больш за палову беларусаў ацанілі сваё здароўе як здавальняючае і трэць — як добрае.

* * *

Пациентка Сергеева Анна Ивановна, 1956 года рождения. Привезена в приёмный покой на машине скорой помощи. Работает бухгалтером в «Белнефтехим». Замужем, имеет троих детей. *Зарегистрирована* по адресу: ул. Богдановича, д. 5, кв. 30. Домашний телефон 320–40–77, рабочий телефон 123–53–72.

Осмотр врачом. Положение вынужденное. Кожные покровы серые, *цианотичные*. Видимые слизистые бледно-розового цвета. Небольшие отеки на нижних конечностях. Дыхание глубокое, частота дыхания 30 в минуту. АД 140/90. Пульс 120 уд./мин. При перкуссии определяется притупление перкуторного звука. Аускультивно над легкими *выслушиваются* свистящие хрипы на высоте вдоха и выдоха. Предварительный диагноз: приступ бронхиальной астмы.

Заданне 5. Перакладзіце апошні тэкст з задання 4 на беларускую мову. Зрабіце словаўтваральны разбор выдзеленых слоў.

Заданне 6. Прааналізуйце мову вышэйпрыведзеных артыкулаў. Ці сустракаюцца ў іх адхіленні ад агульнапрынятых арфаграфічных, граматычных і лексічных нормаў? Адказ абгрунтуйце.

Самастойная работа

Заданне 1. Састаўце некалькі варыянтаў размоў у медыцынскай установе на прапанаваныя тэмы.

1. Зварот па дапамогу: вы жадаеце прайсці прафілактычнае абследаванне; вам баліць, але вы не ведаеце, што стала прычынай болю.

2. Падзяка за лячэнне.

3. Пошук аптымальнага варыянта лячэння: узгадненне часу; высвятленне алергічных рэакцый і асабістай успрымальнасці да некаторых лекавых сродкаў/кампанентаў лекаў.

4. Размова перад кабінетам з іншымі пацыентамі: высвятленне парадку чаргі; удакладненне прозвішча ўрача на прыёме.

Заданне 2. Што ўваходзіць у змест работы і абавязкі хірурга? Ці кожны ўрач можа ажыццяўляць хірургічную дзейнасць?

Заданне 3. Прачытайце тэкст. Якіх знакамітых беларускіх хірургаў нашага часу вы ведаеце?

Бацька польскай хірургіі родам з Беларусі

Рафал Юзэф Чарвякоўскі, бацька польскай хірургіі, як яго называлі ў суседняй Польшчы, нарадзіўся пад Пінскам у 1743 г. Першую адукацыю будучы прафесар хірургіі атрымаў у бацькоўскім маёнтку, а потым у школе рымска-каталіцкага манаскага ордэна піяраў у Пінску. Ён звярнуў на сябе ўвагу вялікімі здольнасцямі і 17 кастрычніка 1762 г. уступіў у гэты ордэн у Любешаве (зараз Валынская вобласць Украіны), дзе працаваў у піярскай аптэцы, а праз тры гады даў манаскае абяцанне. У 1771 г.

піярскі ордэн накіраваў Р. Ю. Чарвякоўскага для медыцынскай адукацыі ў Рым. Там малады чалавек пяць гадоў слухаў лекцыі па медыцыне і 16 сакавіка 1776 г. атрымаў дыплом доктара медыцыны і філасофіі. Яшчэ тры гады ён займаўся медыцынскай практыкай у адным з рымскіх шпіталаў, які быў вядомы дзякуючы дзейнасці там знакамітага італьянскага хірурга Джузепе Флаяні. Для ўдасканалення сваіх ведаў юнак наведаў Балонью, Турын, Падую, Вену, Парыж, Берлін і іншыя цэнтры навукі. 7 верасня 1779 г. Камісія нацыянальнай адукацыі Польшчы запрасіла Чарвякоўскага на пасаду прафесара анатоміі, хірургіі і акушэрства ў Ягелонскі ўніверсітэт. Гэты дзень сучасныя гісторыкі медыцыны лічаць днём заснавання першай кафедры хірургіі ў Польшчы. 16 верасня навуковец распачаў выкладаць медыцынскія дысцыпліны ў Кракаўскім універсітэце. Першыя гадзіны выкладання прынеслі яму шмат непрыемнасцяў. Пэўныя фанатыкі ўзбурылі супраць яго цёмны тлум народу, заклікаючы той да расправы над навукоўцам, які рабіў ускрыццё чалавечых трупаў, так што кракаўскі магістрат вымушаны быў абараняць яго найперш з дапамогай цывільных вартаўнікоў, а потым і атрада гарадскіх жаўнераў.

Чарвякоўскі дамогся выдання каралеўскага загаду прысылаць на факультэт з каралеўскіх і вялікакняскіх гарадоў і мястэчак Рэчы Паспалітай вучняў для навучання медыцыне (1784 г.).

Чарвякоўскі лічыў сваім абавязкам не толькі навучаць студэнцкую моладзь, але і пісаць хірургічныя сачыненні, лічачы іх надта патрэбнымі ў хірургічнай навуцы. У 1779 г. ён выдаў «Разважанне аб цырульніцкіх інструментах...». Другім выданнем была «Дысертацыя аб шляхетнасці, патрэбе і ўжытку ў людскім сужыцці, у войску, пры родах і ў медыцынскай навуцы» (1791 г.). Гэта навуковае крэда Чарвякоўскага, у якім таксама дадзены ўказанні лекарам-хірургам і доказы таму, як патрэбна хірургія для развіцця медыцыны ўвогуле. Аўтар падкрэсліў, што хірург мусіць мець сэрца, напоўненае любоўю да людзей. Трэцяй вялікай працай па хірургіі была шматтомная кніга «Падрыхтоўка хірургічнай дапамогі», першая частка якой выйшла ў 1816–1817 гг. у 6 тамах, а другая засталася ў рукапісе. Гэта была праца па сістэматычнай хірургіі. Першыя 3 тамы былі прысвечаны дэсмургіі, чацвёрты — прамыванням, клізмам, катэтарызацыі, прышчэпленню воспы, а таксама гематрансфузіям, кровапусканням, дапамозе пры крывацёках, утапленні, абмаражэнні, апёках, удушэнні, падзенні з вышыні, паражэнні маланкай. Прыводзіліся пароды пра накладанне швоў, выкананне ампутацыі, трэпанакцыі, выдаленні зубоў. Пяты і шосты тамы былі прысвечаны ўжыванню лекаў пры хірургічных захворваннях. Падрыхтаваная да друку другая частка сачынення Чарвякоўскага ўключала ў сябе апісанні хірургічных захворванняў. Апроч гэтай працы, ён падрыхтаваў да друку яшчэ адно

сачыненне «Практычная хірургія», якое апрацаваў і выдаў Эўгеньюш Гжэляк толькі ў 1969 г. 83 старонкі з 495 гэтага выдання выдавец прысвяціў біяграфіі Чарвякоўскага і яго ўкладу ў хірургію. Ён лічыць «Практычную хірургію» першым сучасным падручнікам ваеннай хірургіі ў Польшчы, а яе аўтара — рэалізатарам гуманістычнай урачэбнай этыкі. У 1794 г. Т. Касцюшка прызначыў Чарвякоўскага на пасаду галоўнага ўрача лазарэта Святога Пятра ў Кракаве. Урач аказваў дапамогу параненым і адначасова навучаў студэнтаў асновам ваенна-палявой хірургіі. Вялікую ўвагу надаваў навуковец выкладанню анатоміі і акушэрства, а таксама акушэрскай практыцы. Ён пакінуў шэраг рукапісаў па анатоміі і акушэрстве. З-за заняткаў акушэрствам ён мусіў хадайнічаць аб выхадзе з манаскага ордэна, бо яго прыбыванне ў ордэне было несумяшчальным з акушэрскай практыкай. Чарвякоўскі ажаніўся і меў дваіх сыноў, адзін з якіх, Ігнат Рафал, быў прафесарам батанікі, дырэктарам батанічнага саду ў Кракаве (1843–1873). Навуковец пераклаў на польскую мову сачыненне французскага хірурга Клерка па хірургіі і напісаў яшчэ некалькі прац па медыцыне. Ён падрыхтаваў не менш за дзвесце вучняў. Прафесар Чарвякоўскі быў адзначаны за свае заслугі: у 1785 г. яго прызначылі надворным лекарам караля, у 1791 г. ён атрымаў ад караля Станіслава Аўгуста залаты медаль, а ў 1792 г. — шляхецтва разам з гербам. Дзесяць гадоў ён лячыў студэнтаў універсітэта ў інтэрнатах, не толькі аказваючы ім лекарскую, але часта і грашовую дапамогу. Часта ён не толькі бясплатна лячыў бедных хворых, але і плаціў за лекі для іх. Сваю бібліятэку і збор хірургічных інструментаў ён перадаў універсітэту. Галоўнай заслугай Чарвякоўскага было ўзвышэнне хірургіі ў Кракаўскім універсітэце на ўзровень навуковай дысцыпліны і стварэнне сваёй навуковай школы ў галіне дадзенай дысцыпліны. Заснавальнік польскай універсітэцкай хірургіі памёр у 1826 г.

(Паводле В. П. Грыцкевіча)

Заданне 4. Адкажыце, якое значэнне для беларускай медыцыны мела дзейнасць Р. Ю. Чарвякоўскага? Па якіх накірунах ён працаваў?

Заданне 5. Параўнайце ўклад у медыцыну Р. Ю. Чарвякоўскага з укладам іншых знакамітых беларускіх медыкаў.

Заданне 6. Складзіце анатацыю да тэксту «Бацька польскай хірургіі родам з Беларусі».

КАНТРОЛЬНЫЯ ЗАДАННІ

ВАРЫЯНТ 1

Заданне 1. Размяркуйце тэрміны па групам, запоўніце табліцу.

Гіпотэза, антысептык, стратэгія, крытэрапія, этап, тамограф, класіфікацыя, эксперымент, крытэры, кардыяграма, кваліфікацыя, мікоз, мадэль, тахікардыя, даследаванне, пульпіт, канцэпцыя, рэlevantнасць, рэцэпт, статыстыка, тэорыя, фотасінтэз, семядоля, эўкарыёты, тэндэнцыя, аналіз, гамета, рэгламент, рызоід, рацыянальнасць, акасцяненне.

Агульнанавуковыя	Вузкаспецыяльныя

Заданне 2. Прачытайце тэкст. Назавіце яго стыль і падстыль. Адзначце моўныя сродкі, характэрныя для дадзенага падстылю.

Глаз

Глаз іногда называюць жывым фотоапаратам, так як аптычная сістэма глаза, даючая выяву, сходна з аб'ектывам фотоапарата, але яна значна больш складаная. Глаз чалавека (і многіх жывотных) мае амаль сфэрычную форму, ён абаронены шчыльнай абалочкай, называемай склерай. Передняя часта склеры — роговая абалочка — празрачна. За роговай абалочкай (роговай) знаходзіцца радужная абалочка, якая ў розных людзей можа мець розны колер. Між роговай і радужнай абалочкай знаходзіцца вадзяністая жідкасць.

У радужнай абалочцы ёсць адваротнае — зрачок, дыяметр якога ў залежнасці ад асветлення можа змяняцца прыкладна ад 2 да 8 мм. Меншае ён становіцца таму, што радужная абалочка здольна рухацца.

За зрачком знаходзіцца празрачнае целу, па форме падобнае на сабіраючую лінзу, — гэта хрустальнік, ён абкружаны м'язамі, прыкрэпляючымі яго да склеры.

За хрустальнікам знаходзіцца шкловіднае целу. Яно празрачна і запоўняе ўсю астатнюю часта глаза. Задняя часта склеры — глазнае дно — пакрыта сетчатой абалочкай (сетчаткай). Сетчатка складаецца з тончайшых валокнаў, якія, як ворсы, закрываюць глазнае дно. Яны складаюць сабой разгалінаваныя канцы зрительнага нерва, вельмі вельмі чутлівыя да святла.

Глаз называецца нармальным, калі ён у ненапружаным стане сабірае паралельныя промяні ў пункце, ляжачым на сетчатцы. Найбольш распаўсюджаныя два недадатка глаза — блізрукосць і далёкзоросць.

Блізрукосць называецца такой глазу, у якога фокус пры спакойным стане глазнай м'язы ляжыць унутры глаза. Блізрукосць можа быць умовна вызначана большым адлегласцю сетчаткі ад хрустальніка па параўнанню

с нормальным глазом. Если предмет расположен на расстоянии 25 см от близорукого глаза, то изображение предмета получится не на сетчатке (как у нормального глаза), а ближе к хрусталику, впереди сетчатки. Чтобы изображение оказалось на сетчатке, нужно приблизить предмет к глазу. Поэтому у близорукого глаза расстояние наилучшего видения меньше 25 см.

Дальнозорким называется глаз, у которого фокус при спокойном состоянии глазной мышцы лежит за сетчаткой. Дальнозоркость может быть обусловлена тем, что сетчатка расположена ближе к хрусталику по сравнению с нормальным глазом. Изображение предмета получится за сетчаткой такого глаза. Если предмет удалить от глаза, то изображение попадает на сетчатку, отсюда и название этого недостатка — дальнозоркость.

Хрусталик — хрусталик. *Зрачок* — зрэнка. *Стекловидное тело* — шклопадобнае цела.

Заданне 3. Перакладзіце тэкст на беларускую мову.

Заданне 4. Састаўце пытанні, каб атрымаць звесткі аб будове вока. Запішыце іх па-беларуску.

Заданне 5. Выпішыце з тэксту анатамічныя тэрміны. Карыстаючыся медыцынскім энцыклапедычным слоўнікам, запішыце іх дэфініцыі.

ВАРЫЯНТ 2

Заданне 1. Перакладзіце тэрміны на беларускую мову. Падкрэсліце арфаграмы.

Воздухоносные полости, верхнечелюстная (гайморова) пазуха, кровоснабжение, крыловидное сплетение, иннервация, височная артерия, преддверие полости рта, перкуссия, консистенция, болезненность, риноскопия, местноанестезирующий раствор, рентгеноконтрастное вещество, сосудосуживающее средство, цитологическое исследование, компьютерная томография, внутриглазничной, внутричерепной, аллергия.

Заданне 2. Прачытайце сказы. Назавіце ў іх паказчыкі навуковага стылю. Акрэсліце сферы (сферы) выкарыстання.

Сурфактант (ад англ. surface active agents — паверхнева-актыўныя рэчывы) — складанае рэчыва ліпідна-бялкова-вугляводнай прыроды, якое размяшчаецца ў выглядзе плёнкі на мяжы падзелу фаз паветра (вадкасць у альвеолах лёгкіх) і рэгулюе паверхневае нацягненне пры змене іх аб'ёму.

Сінусіт (sinusitis; лац. sinus пазуха + -itis) — запаленне слізістай абалонкі адной з прыдаточных пазух носа.

Альвеаларны мяшочак (sacculus alveolaris) — структурны кампанент лёгачнага ацынуса, які ўяўляе сабой сляпое заканчэнне альвеаларнага хода.

Газаабмен — сукупнасць працэсаў абмену газаў паміж арганізмам і навакольным асяроддзем; заключаецца ў спажыванні кіслароду і выдзяленні вуглякіслага газу з нязначнай колькасцю газападобных прадуктаў і параў вады.

Прыдатачныя пазухі носа (sinus paranasales) — паветраносныя поласці ў касцях чэрапа твару і мазгавога чэрапа, высланыя слізістай абалонкай, якія праз невялікія адтуліны звязаны з поласцю носа; з'яўляюцца рэзанатарамі голасу.

Заданне 3. Прачытайце тэкст. Назавіце яго стыль і падстыль. Адзначце моўныя сродкі, характэрныя для дадзенага падстылю.

Дыхальная сістэма

Дыханне — неабходны для жыцця працэс, які заключаецца ў бесперапынным забеспячэнні кіслародам усіх органаў і тканак і выдзяленні з арганізма вуглякіслага газу, што ўтвараецца ў працэсе абмену. Адрозніваюць унутранае (тканкавае) дыханне — газаабмен у тканках і знешняе (лёгачнае) — газаабмен у лёгкіх, транспарціроўка крывёю кіслароду ад органаў дыхання да тканак, а вуглякіслага газу — ад тканак да лёгкіх. Паветраносныя шляхі органаў дыхання высілае слізістая абалонка, што выдзяляе слізь, якая змяшчае лізацым (бактэрыцыднае дзеянне) і лейкацыты (фагацытоз) і ажыццяўляе дзякуючы гэтаму ахоўную функцыю. Акрамя таго, да слізі прыліпаюць часцінкі пылу з атмасфернага паветра. Большасць клетак слізістай абалонкі забяспечана шматлікімі рухомымі раснічкамі, якія сваімі хвалепадобнымі ваганьнямі выносяць розныя механічныя часцінкі наверх. Раздражненне верхніх аддзелаў слізістай абалонкі носа рэфлекторна выклікае чханне. А такі рэфлекторны акт, як кашаль, садзейнічае выдзяленню макроты і іншародных часцінак з трахеі і бронхаў.

Слізістая насавай поласці забяспечана густой сеткай капіляраў, дзякуючы чаму паветра саграваецца. Такім чынам, у лёгкія трапляе сагрэтае, увільготненае і ачышчанае ад бактэрыі і іншародных часцінак паветра.

Органы дыхання ўдзельнічаюць у механізме мова- і голасаўтварэння. У цяперашні час існуюць дзве тэорыі механізма голасаўтварэння: міяэластычная і нейраматорная. Згодна з першай, напор струменя паветра выклікае вібрацыю галасавых звязак; згодна з другой, ваганне галасавых звязак залежыць ад колькасці паступаючых да іх рытмічных імпульсаў. У такт рытмічным ваганьням галасавых звязак вагаецца струмень паветра, таму вышыня гуку залежыць ад частаты ваганьняў.

Будова і функцыі органаў дыхання. У дыхальнай сістэме вылучаюць паветраносныя (дыхальныя) шляхі (поласць носа, трахея,

бронхі) і дыхальную частку, прадстаўленую лёгкімі, дзе адбываецца газаабмен. Павебра праходзіць да гартані праз поласці носа і рота, затым праз глотку. Поласць носа і насаглотку называюць верхнімі дыхальнымі шляхамі. На задня-верхняй сценцы насаглоткі знаходзіцца насаглотачная міндаліна, якую, калі яна разрасцецца, называюць адэноідам. Адэноіды робяць цяжкім дыханне. У час сну ў выніку прыліву крыві (гарызантальнае становішча) аб'ём міндаліны яшчэ больш павялічваецца і дыханне праз нос становіцца немагчымым. Дзіця спіць з раскрытым ротам, сон яго трывожны і не дае неабходнага адпачынку. У бакавых сценках зева (вялікая адтуліна, якую глотка злучаецца з поласцю рота) знаходзяцца паднябенныя міндаліны, у корані языка — язычныя, каля адтуліны слыхавых труб — трубныя. Міндаліны — своеасаблівыя па будове іх тканкі органы лімфатычнай сістэмы, у якіх утвараюцца лімфацыты, што адыгрываюць вялікую ролю ў ахове арганізма ад хваробатворных мікраарганізмаў.

У суседніх з насавай поласцю касцях размешчаны прыдатчныя пазухі носа: у верхняй сківіцы — гаймарова пазуха, у лобнай — лобная, у клінападобнай — асноўная. Запаленчыя захворванні прыдатчных пазух носа (сінусіты) часцей за ўсё суправаджаюць захворванні слізістай абалонкі носа.

Характэрным для будовы дыхальных шляхоў з'яўляецца наяўнасць у іх сценках храсткавага каркаса, у выніку чаго сценкі дыхальнай трубки не злучаюцца. Дыхальныя шляхі пачынаюцца насавай поласцю, якая адзелена ад ротавай спераду цвёрдым, а ззаду мяккім паднябеннем. Насавая поласць мае касцявы і храсткаваты каркасы і суцэльнай перагародкай падзяляецца на правую і левую часткі.

Насавыя ракавіны падзяляюць насаваю поласць на рад вузкіх хадоў, па якіх ідзе ўдыхальнае і выдыхальнае павебра. З насавай поласці ўдыхальнае павебра трапляе ў насаглотку. Ніжняя яе частка (глотка) пераходзіць у дзве трубки: пярэдняю — дыхальную, заднюю — стрававальную. Верхнюю частку дыхальнай трубки называюць гартанню. У яе сценцы знаходзіцца некалькі рухома злучаных паміж сабой храсткаў, самы вялікі з якіх — шчытападобны — значна выступае на пярэдняй паверхні гартані і лёгка намацваецца на шыі. З пярэдняга боку гартані, вышэй за шчытападобны храсток, знаходзіцца надгартаннік, што закрывае ўваход у гартань у час глытання, тым самым засцерагаючы ад пападання ў яе ежы. Унутры гартані размяшчаюцца галасавыя звязкі — дзве складкі слізістай абалонкі, якія ідуць спераду назад. Прастору паміж імі называюць галасавой шчылінай. На ўзроўні VI–VII шыйных пазванкоў гартань пераходзіць у трахею, даўжыня якой 12 см. Трахея падзяляецца на дзве бронхі, што ўваходзяць у правае і левае лёгкія. Лёгкія ляжаць у грудной поласці. Па форме яны нагадваюць няправільны конус з асновай, звернутаю да дыяфрагмы, і вяршыняй, якая выступае на 2–3 см над

ключыцай у вобласці шыі. Кожнае лёгкае пры дапамозе барознаў падзяляецца на долі: правае — на тры (верхняя, сярэдняя і ніжняя), левае — на дзве (верхняя і ніжняя). Долі лёгкага складаюцца з сегментаў.

У лёгкім ёсць вароты — заглыбленне на ўнутранай паверхні, праз якое бронха, лёгачная артэрыя і нервы ўваходзяць у лёгкае, а дзве лёгачныя вены і лімфатычныя сасуды выходзяць з яго. Сукупнасць гэтых утварэнняў складае корань лёгкага. У лёгкіх бронхі дрэвападобна разгаліноўваюцца на дробныя, што ўваходзяць у лёгачныя долькі і ўтвараюць яшчэ драбнейшыя дыхальныя галіны — бранхіёлы. Найдрабнейшыя дыхальныя бранхіёлы дыяметрам каля 0,5 мм разгаліноўваюцца на альвеаларныя хады, якія заканчваюцца альвеаларнымі мяшочкамі. Альвеаларныя хады і мяшочки на сценках маюць выступы ў выглядзе пухіркоў, іх называюць альвеоламі. Дыяметр альвеол роўны 0,2–0,3 мм, а іх колькасць дасягае 300–400 млн, дзякуючы чаму ствараецца вялікая паверхняя лёгкіх — 10–120 м².

Паверхняя альвеол пакрыта тонкім слоём асаблівага рэчыва — сурфактанту (сумесь тлушчавых і бялковых рэчываў), што зніжае паверхневае нацягненне, перашкаджаючы тым самым злучэнню альвеол, і садзейнічае іх хуткаму выраўноўванню. Недахоп сурфактанту выклікае павышэнне паверхневага нацягнення альвеаларнай вадкасці і звужэнне межаў вагання паверхневага нацягнення гэтай вадкасці ў час дыхання. У выніку павышаецца супраціўляльнасць лёгкіх да іх расцягнення.

Кожнае лёгкае пакрыта гладкай і заўсёды вільготнай серознай абалонкай, якую называюць плеўрай. У ёй размешчаны два лісткі: адзін шчыльна зросся з лёгкім, другі прырос да грудной клеткі, выслаўшы яе знутры. Паміж двума лісткамі ёсць невялікая поласць — плеўральная, запоўненая серознай вадкасцю (каля 1–2 мл), што аблягчае слізганне лісткаў пры дыхальных рухах.

Заданне 4. Выпішыце тэрміны, якія характарызуюць дыхальную сістэму. Адзначце арфаграмы ў дадзеных прыкладах.

Заданне 5. Выпішыце з тэксту 10 шматслоўных навуковых тэрмінаў у наступным парадку: 1) тэрміны-словазлучэнні з двума кампанентамі (указаць мадэль, напрыклад: назоўнік + прыметнік); 2) тэрміны-словазлучэнні з трыма кампанентамі (указаць мадэль, напрыклад: назоўнік + прыметнік + прыметнік).

Заданне 6. Выпішыце з тэксту 10 аднаслоўных навуковых тэрмінаў у наступным парадку: 1) тэрміны-назоўнікі: ...; 2) тэрміны-дзеясловы: ...; 3) тэрміны-прыметнікі: ...; 4) тэрміны-прыслоўі:

Заданне 7. Перакладзіце тэкст на рускую мову.

ВАРЬЯНТ 3

Заданне 1. Састаўце і запішыце руска-беларускі міні-слоўнік, пераклаўшы наступныя лексічныя адзінкі.

Заболеваемость, туберкулез, цинга, колтун, рахит, ревматизм, трахома, болезни пищеварительного тракта, психические нарушения, разъединительные меры, заражённое место, карантин, можжевельник, уксус, дезинфицирующие средства, банщики (лазенники), надзиратель, благовонные травы.

Заданне 2. Прачытайце тэкст. Назавіце яго стыль і падстыль. Адзначце моўныя сродкі, характэрныя для дадзенага падстылю.

Медицина Беларуси в составе Великого Княжества Литовского и Речи Посполитой (конец XIV в. – вторая половина XVIII в.)

В середине XIV в. по территории Беларуси и всему европейскому континенту прокатилась пандемия «черной смерти». Заболеваемость и смертность среди населения резко возрастали в период голода, стихийных бедствий и военных действий.

Кроме эпидемических заболеваний, среди населения белорусских земель были широко распространены туберкулёз, цинга, колтун, рахит, ревматизм, трахома, болезни пищеварительного тракта, сердца, органов дыхания, психические нарушения и многие другие.

Во время эпидемий предпринимались разъединительные меры: устраивались заставы и запреты на въезд из заражённых мест; жители городов и сёл из поражённых мест спасались от эпидемии бегством; для прибывших из заражённой местности устанавливался карантин; переносились заседания сеймов; закрывались ярмарки, церкви; в случае смерти больного запрещалось входить в дом в течение четырёх недель; иногда заражённые кварталы города оцеплялись, а дома после смерти заболевших сжигались; устанавливался санитарный надзор; запрещалось принимать больных различными болезнями в шпиталях.

Естественно, что в борьбе с эпидемиями с давних времён принимали участие ученые медики и народные лекари. Из средств, применяемых против заразы, следует отметить дезинфицирующие средства (для «уничтожения заразы»), которые сжигали: камфору, уксус, серу, благовонные травы и др. Во время эпидемий медики рекомендовали окуривать помещения можжевельником, полынью, принимать внутрь мяту, дягилевый корень, нюхать губку с уксусом, а также прожаривать некоторые вещи, прогревать паром и камнем помещения, вымораживать вещи и помещения.

В средневековой Беларуси медицинской практикой занимались лица различной квалификации, местные и иностранцы. Видное место среди них

занимали народные лекари. Официальные власти преследовали врачей-эмпириков, обвиняли их в чародействе и колдовстве, в связях с дьяволом, предавали суду.

Католическая церковь, распространив свое влияние на все сферы общественной жизни, активно влияла на практическую медицинскую деятельность. В католических соборах служили каноники со степенью доктора медицины, в монастырях — монахи-лекари и аптекари, получившие сведения об основах гигиены и лечебного дела в семинариях и бурсах.

В средние века, как и во многих европейских странах, на территории Беларуси хирургическую помощь населению оказывали собственно цирюльники (слово «цирюльник», по мнению некоторых исследователей, происходит от искаженного греческого «хейтургас»), а также «бальвежи» (бальверы), брадобреи, «портачи» и «приходни» (недоучившиеся цирюльники), лазенники (лазенники, банщики) и др. Они оказывали помощь на дому у больного, у себя дома, а иной раз на улице или на рынке. Цирюльник выполнял широкий круг ручной работы — от бритья бороды и срезания мозолей до ампутации конечностей, вправления вывихов и камнесечения.

Более низкую квалификацию имели банщики (лазенники). Им разрешалось ставить банки, прикладывать пластыри, заниматься массажем в банях. Цирюльники, по примеру других ремесленников, объединились в цехи. Цеховая организация цирюльников белорусских городов способствовала развитию медицинского дела в эпоху развитого феодализма. В ней было сосредоточено обучение медицинскому делу, под её влиянием возникли лечебные шпитали, медицинская академия в Гродно, акушерская школа.

Вместе с лекарями-ремесленниками на территории Беларуси появляются врачи с высшим медицинским образованием, среди которых были доктора медицины. Первым доподлинно известным уроженцем Беларуси, получившим высшее университетское медицинское образование, считается Франциск, сын «Луки Скорины из Полоцка, русина (белоруса)», который 9 ноября 1512 г. сдал «специальный экзамен в медицинских науках» на степень доктора медицины в Падуанском университете. В издаваемых книгах Ф. Скорина неоднократно называл себя «в лекарских науках доктор».

Число врачей, работавших на белорусских землях, постоянно увеличивалось. Во второй половине XVIII в. в результате развития мануфактур, улучшения торгово-денежных отношений в Гродно создались благоприятные условия для открытия высшего медицинского учебного заведения. В 1774 г. в Гродно был приглашён профессор анатомии, хирургии и истории естествознания Лионского медицинского колледжа Жан Эммануэль Жилибер, который уже в 1775 г. основал медицинскую академию. При академии были образованы анатомический театр и музей, ботанический сад, кабинет естественной истории и богатейшая библиотека новейших книг по медицине и истории естествознания.

Создателям школы пришлось преодолеть немало трудностей. Прежде всего, нелегко было укомплектовать её учащимися из-за низкого уровня образования в Речи Посполитой. Воспитанники делились на две группы: представители привилегированных классов и лица выдающихся способностей готовились на должности городских врачей, а «все прочие» — на должности провинциальных врачей и хирургов. Практическое обучение воспитанников велось у постелей больных и в аптеке госпиталя. В 1779 г. состоялся первый выпуск Гродненской медицинской академии (12 воспитанников). В 1781 г. в силу многих обстоятельств медицинская академия была закрыта. Кроме медицинской академии Ж. Э. Жилибер основал в Гродно акушерскую школу, в которой обучалось по 5 воспитанниц, «способных к акушерскому искусству». Школа просуществовала до 1780 г. и выпустила несколько учёных акушерок. Некоторые из них были привлечены к организации акушерской школы при Виленском университете.

В эпоху среднего феодализма значительно улучшилось больничное (шпитальное) дело. Шпитали открывались и содержались феодалами, магистратами, православными и католическими соборами и монастырями, а также цеховыми объединениями.

В XVI в. довольно часто появлялись братские шпитали. После Брестской церковной унии (1596) католицизм стал более агрессивным против православия, поэтому в XVII в. шпитали преимущественно открывались и функционировали при костёлах. Шпитали были у иезуитов, кармелитов, августинцев, бонифратров и у других религиозных обществ. На территории Беларуси было 370 шпиталей. В них принимались больные всех сословий, принимались лица и мужского, и женского пола, вылечившиеся уходили из шпиталя добровольно. Неизлечимые больные и старики могли жить в шпитале до смерти, обслуживая себя. Лечением занимались приглашённые цирюльники и медики-хирурги, шпитальные надзиратели, монахи или другие духовные лица. Больных регулярно осматривали врачи и цирюльники, которые записывали состояние больных и сделанные назначения, т. е. вели медицинские документы, явившиеся предшественниками современных историй болезней. Нередко шпитали закрывались, так как прекращались поступления взносов из ранее установленных источников или же различные влиятельные лица, чаще всего церковники, эти деньги присваивали. В середине XVIII в. это явление стало массовым. Необходимо было упорядочить шпитальное дело.

Сейм Речи Посполитой в 1775 г. образовал Польскую и Литовскую шпитальные комиссии. Предусматривалось создать воеводские шпитали для больных и беременных, ввести плату за лечение, исключая бедных больных и беременных. Литовская шпитальная комиссия в 1780 г. прекратила свою деятельность. Возникшие в 1781 г. комиссии полиции двух народов, а в 1782 г. — комиссия полиции Великого Княжества Литовского

должны были осуществлять надзор за деятельностью шпиталей, выяснять и упорядочивать их материальное положение. Эти комиссии и их шпитальные депутаты явились прообразом государственных органов управления шпитальным делом.

Заданне 3. Перакладзіце тэкст на беларускую мову.

Заданне 4. Выпішыце з тэксту сказы з дзеепрыметнікамі, пісьмова растлумачце, якія сродкі былі выкарыстаны для замены неўласцівых беларускай мове дзеепрыметнікаў.

Заданне 5. Складзіце план тэксту (пісьмова).

Заданне 6. Перакажыце тэкст па-беларуску, абапіраючыся на план.

ВАРЫАНТ 4

Заданне 1. Успомніце асаблівасці прапаісу у і ў.

Заданне 2. Устаўце на месцы пропускаў у або ў. Запішыце словы.

Дыназа...р, па...за, рады...с, кансілі...м, а...дыторыя, каля ...ніверсітэта, ва ...нісон, фра..., бра...нінг, выпукла-...вагнуты, гучнае «...ра», ванька-...станька, джо...ль, аквары...м, падпісана ...нія, Кла...с, акадэмік Ланда..., кра...дфандынг, сіндром Да...на, жанчына-...ролаг, па-...краінску, паводле ...льтыматуму, шо...-рум, а...л, ваку...м, анчо...с, шо...мен, тайм-а...т, но...-ха..., ка...пак.

Заданне 3. Прачытайце тэкст. Якія меры па барацьбе з эпідэміямі прымяняюцца ў наш час?

Эпідэміі

Шырокаму распаўсюджванню эпідэміяў садзейнічалі такія неспрыяльныя фактары, як войны, неўраджаі, голад. Адсутнасць паўнаўвартаснага харчавання, а пры неўраджаі і спусташэнні вайной — харчаванне травой і нават у асобных выпадках падлай і чалавечымі трупамі, спажыванне вады з забруджаных крыніц, антысанітарны стан населеных пунктаў саслаблялі арганізм і паніжалі яго супраціўляльнасць да захворванняў. Падчас голаду ў пошуках харчавання людзі масамі сыходзілі ў непацярпелыя ад неўраджаю мясцовасці — у Рускую дзяржаву, на Украіну. Усё гэта нярэдка спрыяла ўзнікненню і распаўсюджванню інфекцыйных захворванняў.

Па падліках вучоных, эпідэмічныя гады адзначаліся ў Беларусі ў XI–XV стст. не менш за 29 разоў, а ў XVI–XVIII стст. — не менш як 81 раз.

Як і ў выпадку ўзгадвання галодных гадоў, такое размеркаванне эпідэмічных гадоў варта звязаць з недастатковасцю і непаўнотай гістарычных крыніц ранніх стагоддзяў. Несумненна, эпідэміі развіваліся часцей, чым гэта адзначалася ў крыніцах. Іх распаўсюджванню спрыялі адсутнасць здавальняючай каналізацыі і асенізацыі, пітво вады без хімічнай ачысткі або кіпячэння, невыкананне асобнымі людзьмі гігіены, цесната ў жыллі. Войны і перамяшчэнні войскаў даводзілі насельніцтва да галечы, становішча пагаршалася яшчэ і эпідэмічнымі хваробамі. Часта менавіта войскі заносілі заразныя хваробы ў Беларусь.

Нярэдка ўспышкі захворвання людзей супадалі з хваробай жывёл. У 1570 г. пасля галоднай зімы адзначаліся ўспышкі хвароб людзей і хатняй жывёлы. Часам інфекцыі жывёл перадаваліся чалавеку. Масаве захворванне людзей і коней на шаленства адзначалася з прычыны выбухаў гэтага захворвання сярод сабак у раёне Баркулабава ў 1608 г. і ў раёне Радашковіч роўна праз сто гадоў. Эпідэміі ў старажытных крыніцах звычайна называліся «морамі», «повітрыямі». Пад гэтымі тэрмінамі разумеліся масавыя захворванні, асабліва тыя, якія суправаджаліся велізарнай смяротнасцю. У названы перыяд «морам» называлі любое захворванне, якое выклікае такую смяротнасць, у адпаведнасці з вызначэннем лекара старажытнасці Галена. Дадзеныя крыніц не заўсёды даюць магчымасць устанавіць, аб якім захворванні ў іх ідзе гаворка. Бо смяротнасць ад чумы значна вышэйшая за смяротнасць ад грыпу, і эпідэмія чумы ў большай ступені, чым эпідэмія грыпу, тармазіла прырост насельніцтва, а такім чынам, эканамічнае і культурнае развіццё краіны. У летапісе гаворыцца, што ў Беларусі і суседніх Літве і Маскоўскай дзяржаве ў 1424 г. «пачаўся мор железой, и кровохарканьем, и помирали люди».

Маюцца звесткі аб яшчэ адным заразным захворванні. У канцы XV ст. па ўсёй Еўропе пракацілася хваля эпідэміі сіфілісу (пранцаў). Гэта цяжкае венерычнае захворванне ў Старым Свеце было вядома даўно. Але да XV ст. у жыхароў Еўропы развілася неўспрымальнасць да гэтага тыпу ўзбуджальніка. Маракі, якія адкрылі Амерыку, «завезлі» дадому амерыканскую разнавіднасць узбуджальніка хваробы. І тады Еўропу пачала паражаць новая, цяжкая форма захворвання. У суседнюю з нашым краем Польшчу яго быццам бы занесла нейкая жанчына, якая вярталася з пакаення ў грахах з Рыма! Хваробу гэтую пасля назвалі «французскай», таму што ў далейшым яе часцей за ўсё «прывозілі» дваране, якія вярталіся з паездак у Францыю. Яе таксама называлі «дворскай», або «прыдворнай», хваробай, гэта значыць захворваннем, якое набывалі пры каралеўскім і магнацкіх дварах. У Беларусі гэтая хвароба атрымала пераважнае распаўсюджванне сярод феодалаў, а не сярод простага народа.

Насельніцтва Беларусі пакутавала і ад такіх захворванняў, якія зараз не сустракаюцца. Так, у 1530 г. у ёй, па сведчанні сучасніка, «заражаныя

былі пошасцю ў летнія месяцы многія гарады і вёскі». Гэта была эпідэмія «англійскай потавай гарачкі», якая працякала з павышэннем тэмпературы, галаўнымі болямі, рэзкай патлівасцю, санліваасцю. Хвароба часта завяршалася смерцю. Некаторыя бачылі ў ёй адну з форм грыпу. Захворванне гэта даўно не сустракаецца. Эпідэміі наносілі шкоду жыццю краіны, скарачаючы колькасць насельніцтва. Сельскагаспадарчыя і рамесныя працы праводзіліся ў скарачаных памерах, а казна атрымлівала прыбытак ад падаткаў у меншай, чым звычайна, колькасці. Ускладнялася палітычнае жыццё, праца магістратаў (гарадскіх упраў), адкладалася або пераносілася скліканні і праца соймаў (сходаў шляхты Вялікага Княства Літоўскага), соймаў (сходаў шляхты ваяводстваў), земскіх, трыбунальскіх, гарадскіх судоў. Эпідэміі перашкаджалі праезду паслоў у іншыя дзяржавы, заняткаў у школах ва ўсім Вялікім Княстве Літоўскім.

Заданне 4. Адкажыце на пытанні да тэксту «Эпідэміі».

1. Якія фактары спрыялі распаўсюджванню эпідэміі?
2. Чаму голад з'яўляўся прычынай узнікнення і распаўсюджвання інфекцыйных захворванняў?
3. Якімі словамі называліся эпідэміі ў старажытных крыніцах?
4. Якія захворванні былі найбольш распаўсюджаныя на Беларусі?
5. Чаму сіфіліс быў распаўсюджаны сярод феадалаў, а не простага народа?
6. Якія меры супраць эпідэміі прадпрымаліся жыхарамі нашай краіны?
7. Якія сферы жыцця пакутавалі ад эпідэмічных хвароб больш за ўсё?
8. Якія меры па прадухіленні распаўсюджвання эпідэміі прымяняюцца ў наш час?

Заданне 5. Састаўце анатацыю да тэксту аб'ёмам да 100 слоў, выкарыстоўваючы апорныя фразы:

- артыкул прысвечаны праблеме, тэме, пытанню; артыкул уяўляе сабой абагульненне, аналіз, агляд;
- у артыкуле разглядаецца (што?), гаворыцца (пра што?);
- аўтар аналізуе (характарызуе, параўноўвае, падкрэслівае, апісвае), ставіць (закранае, разглядае, асвятляе) праблемы, пытанні;
- аўтар прыходзіць да высновы, што;
- артыкул разлічаны на;
- артыкул можа быць выкарыстаны (кім? у чым? з якой мэтай?).

Заданне 6. Складзіце план тэксту.

Заданне 7. Перакладзіце тэкст на рускую мову.

Заданне 8. Падрыхтуйцеся да вуснага паведамлення.

Заданне 9. Складзіце некалькі міні-тэкстаў розных стыляў па вашай спецыяльнасці.

Репозиторий БГМУ

СПІС ВЫКАРЫСТАНАЙ ЛІТАРАТУРЫ

Асноўная

1. *Азарка, В. У.* Беларуская мова : спецыяльная лексіка : вучэб.-метад. дапаможнік / В. У. Азарка, А. С. Васілеўская, М. М. Круталевіч. Мінск : БДПУ, 2004. 207 с.
2. *Антанюк, Л. А.* Беларуская навуковая тэрміналогія : фарміраванне, структура, упарадкаванне, канструяванне, функцыянаванне / Л. А. Антанюк. Мінск : Навука і тэхніка, 1987. 240 с.
3. *Антанюк, Л. А.* Спецыяльная лексіка беларускай мовы. Тэрміналогія : вучэб. дапаможнік / Л. А. Антанюк. Мінск : Акад. кіравання пры Прэзідэнце Рэсп. Беларусь, 2002. 87 с.
4. *Тэорыя і практыка беларускай тэрміналогіі* / Г. У. Арашонкава [і інш.]. Мінск : Бел. навука, 1999. 175 с.
5. *Асновы культуры маўлення і стылістыкі* : вучэб. дапаможнік / У. В. Анічэнка [і інш.] ; пад рэд. У. В. Анічэнкі. Мінск : Універсітэцкае, 1996. 255 с.
6. *Бадзевіч, З. І.* Курс беларускай мовы / З. І. Бадзевіч, Л. І. Сямешка, І. Р. Шкраба. Мінск : Універсітэцкае, 1996. 654 с.
7. *Беларуская мова* : энцыклапедыя / пад рэд. А. Я. Міхневіча; рэдкал. : Б. І. Сачанка [і інш.]. Мінск : БелЭН, 1994. 655 с.
8. *Булыка, А. М.* Слоўнік іншамоўных слоў. У 2 т. / А. М. Булыка. Мінск : БелЭН, 1999. Т. 1 : А–Л. 736 с. Т. 2 : М–Я. 736 с.
9. *Зразікава, В. А.* Беларуская мова. Прафесійная лексіка для эканамістаў : вучэб. дапаможнік / В. А. Зразікава, А. В. Губкіна. Мінск : Выш. шк., 2016. 383 с.

Дадатковая

10. *Абабурка, М. В.* Культура беларускай мовы / М. В. Абабурка. Мінск : Выш. шк., 1994. 122 с.
11. *Антанюк, Л. А.* Беларуская мова : спецыяльная лексіка / Л. А. Антанюк, Б. А. Плотнікаў. Мінск : Акад. кіравання пры Прэзідэнце Рэсп. Беларусь, 2004. 188 с.
12. *Верзілін, Н. М.* По следам Робінзона / Н. М. Верзілін. Мінск : Нар. асвета, 1982. 239 с.
13. *Заяц, Р. Г.* Біялогія для поступаючых в вузы / Р. Г. Заяц, И. В. Рачковская, В. М. Стамбровская. Мінск : Выш. шк., 2000. 526 с.
14. *Грицкевич, В. П.* С факелом Гиппократ : из истории белорусской медицины / В. П. Грицкевич. Мінск : Наука и техника, 1987. 271 с.
15. *Капейко, Т. В.* Лексіка-семантычны спосаб тэрмінаўтварэння : манаграфія / Т. В. Капейко. Магілёў : Выд-ва МДУ імя А. А. Куляшова, 2007. 148 с.
16. *Каўрус, А. А.* Стылістыка беларускай мовы / А. А. Каўрус. 3-е выд., дапрац. і дап. Мінск : Нар. асвета, 1993. 320 с.
17. *Каўрус, А. А.* Дакумент па-беларуску. Справаводства. Бухгалтэрыя. Рыначная эканоміка / А. А. Каўрус. Мінск : Беларусь, 1994. 160 с.
18. *Куліковіч, У. І.* Беларускі правапіс : правілы, заданні, кантрольныя работы / У. І. Куліковіч. Мінск : Завігар, 1998. 280 с.
19. *Куліковіч, У. І.* Правілы сучаснай беларускай арфаграфіі / У. І. Куліковіч. Мінск, 2011. 221 с.
20. *Лекарственные растения и их применение.* / Академия наук Белорусской ССР. Ин-т эксперим. ботаники им. В. Ф. Купревича. – 6-е изд., перераб. и доп. Мінск : Наука и техника, 1975. 592 с.
21. *Лексікалогія сучаснай беларускай літаратурнай мовы* / пад рэд. А. Я. Баханькова. Мінск : Навука і тэхніка, 1994. 463 с.

22. *Лепешаў, І. Я.* Асновы культуры маўлення і стылістыкі : практыкум / І. Я. Лепешаў. Мінск : Універсіэцкае, 2001.
23. *Ляшчынская, В. А.* Беларуская мова. Тэрміналагічная лексіка : вучэб. дапаможнік / В. А. Ляшчынская. Мінск : РІВШ БДУ, 2001. 254 с.
24. *Маслова, В. А.* Лінгвокультуралогія / В. А. Маслова. Москва : Академія, 2001. 183 с.
25. *Мысліцелі і асветнікі Беларусі.* Энцыклапедычны даведнік. Мінск : Беларуская Энцыклапедыя, 1995. 670 с.
26. *Навасельцава, І. І.* Беларуская мова і культура маўлення : практыкум / І. І. Навасельцава. Мінск : БДЭУ, 2005.
27. *Наталевіч, В. Г.* Беларуская мова : дапаможнік для развіцця пісьмовага маўлення / В. Г. Наталевіч. Мінск : БДЭУ, 2013. 151 с.
28. *Павлов, І. Ю.* Біялогія. Пособіе-репетитор для поступаючых в вузы / І. Ю. Павлов, Д. В. Вахненко, Д. В. Москвічэв. Ростов-на-Дону : Фенікс, 2001. 608 с.
29. *Плотнікаў, Б. А.* Беларуская мова. Лінгвістычны кампендыум / Б. А. Плотнікаў, Л. А. Антанюк. Мінск : Інтэрпрэсэрвіс ; Кніжны Дом, 2003. 672 с.
30. *Практыкум па беларускай мове* / пад рэд. Г. М. Малажай. Мінск : Выш. шк., 2005.
31. *Бордовіч, А. М.* Сопоставительный курс русского и белорусского языков : учеб. пособие для филол. спец. вузов / А. М. Бордовіч, А. А. Гируцкий, Л. В. Чернышова. Мінск : Універсіэцкае, 1999. 224 с.
32. *Старавойтава, Н. П.* Беларуская мова : гісторыя і сучаснасць : вучэб.-метад. дапаможнік для нефілалагічных спецыяльнасцей / Н. П. Старавойтава. Мінск : БДЭУ, 2006. 181 с.
33. *Старычонак, В. Д.* Слоўнік амонімаў беларускай мовы / В. Д. Старычонак. Мінск : Выш. шк., 1991. 255 с.
34. *Сучасная беларуская літаратурная мова : марфалогія* / Н. В. Гаўрош [і інш.] ; пад рэд. М. С. Яўневіча. Мінск, 1997. 288 с.
35. *Сцяцко, У. П.* Культура мовы / У. П. Сцяцко. Мінск : Тэхналогія, 2002. 444 с.
36. *Сямешка, Л. І.* Беларуская мова : вучэб. дапаможнік / Л. І. Сямешка. Мінск, 1999.
37. *Сямешка, Л. І.* Курс беларускай мовы / Л. І. Сямешка, І. Р. Шкраба, З. І. Бадзевіч. Мінск : Універсіэцкае, 1996. 654 с.
38. *Тэорыя і практыка беларускай тэрміналогіі* / Г. У. Арашонкава [і інш.] ; навук. рэд. А. І. Падлужны. Мінск, 1999. 173 с.
39. *Цікоцкі, М. Я.* Стылістыка беларускай мовы / М. Я. Цікоцкі. Мінск : Універсітэцкае, 1995. 293 с.
40. *Шакун, Л. М.* Аб перыядызацыі гісторыі беларускай літаратурнай мовы / Л. М. Шакун // Карані роднай мовы. Мінск : Выш. шк., 2001. 86 с.
41. *Шакун, Л. М.* Словаўтварэнне : вучэб. дапаможнік / Л. М. Шакун. Мінск : Выш. шк., 1978. 128 с.
42. *Юрэвіч, А. К.* Стылітыка беларускай мовы / А. К. Юрэвіч. 2-е выд. Мінск : Выш. шк., 1992. 288 с.

Слоўнікі

43. *Арашонкава, Г. У.* Кароткі слоўнік беларускай мовы : Правапіс. Вымаўленне. Націск. Словазмяненне. Словаўжыванне / Г. У. Арашонкава, В. П. Лемцюгова. Мінск : Маст. літ., 1994. 367 с.
44. *Капылоў, І. Л.* Арфаграфічны слоўнік беларускай мовы для школьнікаў : новыя правілы беларускага правапісу / І. Л. Капылоў, Т. М. Маракуліна. Мінск : Современная школа, 2010. 256 с.
45. *Беларуска-рускі слоўнік.* У 2 т. Мінск : БелСЭ, 1988–1989.

46. *Беларускі арфаграфічны слоўнік*. Мінск, 2010. 690 с.
47. *Міфалогія беларусаў*. Энцыклапедычны слоўнік. Мінск : Беларусь, 2004. 607 с.
48. *Грабчыкаў, С. М.* Слоўнік паронімаў беларускай мовы / С. М. Грабчыкаў. Мінск : Нар. асвета, 1994. 478 с.
49. *Дубянецкі, Э. С.* Культуралогія : энцыклапедычны даведнік / Э. С. Дубянецкі. Мінск : БелЭН, 2003. 384 с.
50. *Дубянецкі, Э. С.* Сусветная культура : ад старажытнасці да нашых дзён : папулярны энцыклапедычны даведнік. Мінск : БелЭН, 2001. 240 с.
51. *Клышка, М. К.* Слоўнік сінонімаў і блізказначных слоў / М. К. Клышка. Мінск : Бел. навука, 2005. 672 с.
52. *Лазоўскі, У. М.* Слоўнік антонімаў беларускай мовы / У. М. Лазоўскі. Мінск : Універсітэцкае, 1994. 354 с.
53. *Лазука, Б. А.* Слоўнік тэрмінаў : архітэктура, выяўленчае і дэкаратыўна-прыкладное мастацтва / Б. А. Лазука. Мінск : Беларусь, 2001. 158 с.
54. *Лепешаў, І. Я.* Фразеалагічны слоўнік беларускай мовы. У 2 т. / І. Я. Лепешаў. Мінск : БелЭН, 1993. Т. 1 : А–Л. 590 с. Т. 2 : М–Я. 702 с.
55. *Народная культура Беларусі : энцыклапедычны даведнік / пад аг. рэд. В. С. Цітова*. Мінск, 2002. 432 с.
56. *Прыгодзіч, М. Д.* Асобна, разам, праз дэфіс : слоўнік-даведнік / М. Д. Прыгодзіч. Мінск, 1994. 256 с.
57. *Руска-беларускі культуралагічны слоўнік / пад рэд. А. У. Рагулі ; МДПІ ім. М. Горкага*. Мінск, 1992. 22 с.
58. *Руска-беларускі музычна-педагагічны слоўнік / пад рэд. А. У. Рагулі ; МДПІ ім. М. Горкага*. Мінск, 1991. 39 с.
59. *Русско-белорусский словарь*. В 3 т. / НАН Беларусі, Ін-т языкознання ім. Я. Коласа. 8-е изд. Минск : БелЭН, 2002.
60. *Руска-беларускі слоўнік сельскагаспадарчай тэрміналогіі / пад рэд. М. В. Бірылы, Г. У. Арашонкавай ; Ін-т мовазнаўства імя Я. Коласа АН Беларусі*. Мінск : Ураджай, 1994. 560 с.
61. *Сарока, У. А.* Беларуска-рускі слоўнік справаводчай і архіўнай тэрміналогіі / У. А. Сарока, Т. М. Мальцава. Мінск : Польша ; БелНДІДАС, 1997. 441 с.
62. *Слоўнік беларускай мовы / уклад. Н. П. Еўсіевіч [і інш.] ; навук. рэд. А. А. Лукашанец, В. П. Русак*. Мінск : Беларуская навука, 2012. 916 с.
63. *Слоўнік беларускай мовы*. Арфаграфія. Арфаэпія. Акцэнтацыя. Словазмяненне / пад рэд. М. В. Бірылы. Мінск : Беларус. савецкая энцыклапедыя ім. П. Броўкі, 1987. 902 с.
64. *Плотнікаў, Б. А.* Слоўнік цяжкасцяў беларускай мовы / Б. А. Плотнікаў, В. П. Трайкоўская. Мінск : Кніжны Дом, 2004. 544 с.
65. *Тлумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы*. Мінск : БелЭн, 1999. 784 с.
66. *Тлумачальны слоўнік беларускай мовы*. У 5 т. / пад рэд. К. К. Артаховіча (К. Крапівы) ; АН БССР, Ін-т мовазнаўства імя Я. Коласа. Мінск : БелЭН, 1978–1984. Т. 1 : 727 с. Т. 2 : 702 с. Т. 3 : 751 с. Т. 4 : 742 с. Т. 5 : 703 с.
67. *Шкраба, І. Р.* Слоўнік беларускай безэквівалентнай лексікі / І. Р. Шкраба. Мінск : Беларус. Энцыклапедыя імя П. Броўкі, 2008. 320 с.
68. *Энцыклапедыя літаратуры і мастацтва Беларусі*. У 5 т. Мінск, 1984–1987.
69. *Этнаграфія Беларусі : энцыклапедыя / рэдкал. : І. П. Шамякін [і інш.]*. Мінск : БелСЭ, 1989. 575 с.
70. *Этымалагічны слоўнік беларускай мовы*. У 8 т. Мінск : Навука і тэхніка, 1979–1993.

ЗМЕСТ

Тэма 1. Беларуская мова і яе месца ў сістэме агульначалавечых і нацыянальных каштоўнасцей	3
Паняцце мовы	3
Формы беларускай нацыянальнай мовы.....	6
Паходжанне беларускай мовы	18
Гісторыя беларускай графікі.....	25
Развіццё беларускай мовы.....	29
Тэма 2. Функцыянаванне беларускай мовы ва ўмовах білінгвізму	34
Мова і соцыум	34
Моўная інтэрферэнцыя і яе віды	42
Тэма 3. Лексічная сістэма беларускай літаратурнай мовы	47
Сутнасць лексічнай сістэмы.....	47
Лексіка беларускай мовы паводле паходжання	52
Тэма 4. Беларуская тэрміналогія.....	57
Тэма 5. Стылістыка. Функцыянальныя стылі мовы	64
Тэма 6. Асноўныя прынцыпы і асаблівасці перакладу прафесійных тэкстаў на беларускую мову	76
Тэма 7. Культура прафесійнага маўлення. Моўны этыкет	81
Кантрольныя заданні.....	87
Варыянт 1	87
Варыянт 2	88
Варыянт 3	92
Варыянт 4	95
Спіс выкарыстанай літаратуры	99

Вучэбнае выданне

Чайка Наталля Уладзіміраўна
Мельнікава Таццяна Мікалаеўна
Носік Алесья Анатольеўна
Ратынская Наталля Валяр’янаўна

БЕЛАРУСКАЯ МОВА: ПРАФЕСІЙНАЯ ЛЕКСІКА
(для спецыяльнасцей медыка-біялагічнага профілю)

Вучэбна-метадычны дапаможнік

Адказная за выпуск Т. М. Мельнікава
Рэдактар Ю. В. Кісялёва
Камп’ютарная вёрстка Н. М. Федарцовай

Падпісана да друку 15.09.20. Фармат 60×84/16. Папера пісчая «Снягурачка».
Рызаграфія. Гарнітура «Times».
Ум. друк. арк. 6,04. Ул.-выд. арк. 5,53. Тыраж 99 экз. Заказ 471.

Выдавец і паліграфічнае выкананне: установа адукацыі
«Беларускі дзяржаўны медыцынскі ўніверсітэт».
Пасведчанне аб дзяржаўнай рэгістрацыі выдаўца, вытворцы,
распаўсюджвальніка друкаваных выданняў № 1/187 ад 18.02.2014.
Вул. Ленінградская, 6, 220006, Мінск.

Репозиторий БГМУ